

Kotouttamiselle rakentuvat merkitykset:
Diskurssianalyysi paikallistoimijoiden haastatteluista

Minna Raappana
Pro gradu -tutkielma
Sosiaalityö
Lapin yliopisto
2023

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Kotouttamiselle rakentuvat merkitykset: Diskurssianalyysi paikallistoimijoiden haastatteluista

Tekijä: Minna Raappana

Koulutusohjelma: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -tutkielma

Sivumäärä: 77

Vuosi: 2023

Tiivistelmä

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkasteltiin, millaisia merkityksiä paikalliset kotouttamistyön ammattilaiset antavat kotouttamiselle ja miten he kuvaavat kotoutujia ja kotouttajia. Tutkimuksen tavoitteena oli tuottaa uusia jäsentämistapoja ymmärtää kotouttamista. Tutkimuskysymykset olivat, millaisia diskursseja kotouttamisesta tuotetaan ja millaisiin positiioihin kotoutujat ja kotouttajat näissä diskursseissa asetetaan. Tutkimuksen aineistona oli yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston valmis haastatteluaineisto, jossa viiden eri organisaation paikalliset toimijat kertoivat kokemuksiaan kotouttamistyöstä. Haastateltavia oli yhteensä seitsemän.

Tutkimuksen teorettismetodologinen kehys kiinnittyy sosiaaliseen konstruktionismiin, jonka mukaan sosiaalinen todellisuus rakentuu kielellisessä vuorovaikutuksessa. Aineisto analysoitiin kriittistä diskurssianalyysiä painottaen. Aineistosta löytyi neljä kotouttamistyötä jäsentävää diskurssia, jotka kaikki rakensivat kotouttamiselle erilaisia lähestymistapoja ja tavoitteita sekä asemoivat kotouttajat ja kotoutujat toimijuudeltaan vaihteleviin positiioihin.

Osallisuuden diskurssissa keskeistä oli asiakaslähtöinen ja voimavarakeskeinen kotouttaminen. Muihin diskursseihin verrattuna kotoutujat asemoituivat tässä diskurssissa toimijuudeltaan vahvempiin positiioihin, kuten onnistujiksi. Organisatorisen huolenpidon diskurssissa kotouttamistyö oli järjestelmälähtöistä. Kotoutujat kategorisoitiin eri asiakasryhmiin, joiden nähtiin tarvitsevan erilaisia palveluja. Ammattilaiset määrittivät kannattelijoina ja eteenpäin ohjaajina, kun kotoutujien toimijuus esitettiin rajatumpana. Suomalaisuutta korostavassa diskurssissa kotoutujat asemoitiin ei-suomalaisiksi. Kotoutujat määrittivät esimerkiksi suomalaisten tapojen ihmettelijöinä ja kiitollisina asiakkaina, jotka olivat kotouttamisen kautta löytäneet suomen kielen ja kulttuurin. Yhteiskuntakriittisessä diskurssissa rakennettiin kuvaa kotouttamistyöstä, jossa ymmärrettiin useiden kotoutujia kohtaavien haasteiden olevan yhteiskunnallisten eriarvoisten rakenteiden tuottamia. Yhteiskunnalta vaadittiin maahanmuuttoa koskevaa asennemuutosta, mutta tarkempi analyysi paljasti, että myös tässä diskurssissa kotoutujat määrittivät etäisessä ja alisteisessa valossa muihin toimijoihin nähden.

Tulosten perusteella kotouttamistyöstä tuotetaan vaihtelevaa ja osin ristiriitaista puhetta. Diskursseissa kotouttajat asemoidaan positiioihin, joissa heillä on selkeästi vahvempi toimijuus kuin kotoutujilla. Kriittisesti painottuva analyysi tekee näkyväksi, että myös lähikäyttökohtaisesti positiivisena pidetty työtapana eli osallistaminen pitää sisällään monenlaista määrittelyä ja vallankäyttöä.

Asiasanat: kotouttaminen (maahanmuuttajat), kotoutuminen (maahanmuuttajat), osallisuus, diskurssianalyysi

Sisällys

1 JOHDANTO	4
2 KOTOUTTAMINEN JA MAAHAN MUUTTANEIDEN OSALLISUUS	8
2.1 Kotoutuminen ja kotoutumista edistävä työ	8
2.2 Kulttuurisensitiivistä vai kulttuuristavaa kotouttamista?	14
2.3 Osallisuus kotouttamisen tavoitteena	18
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	24
4.1 Sosiaalinen konstruktionismi teoreettis metodologisena lähtökohtana	24
4.2 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset	25
4.3 Tutkimusaineiston kuvaus	26
4.4 Diskurssianalyysin toteuttaminen	28
4.5 Tutkimuseettiset kysymykset ja tutkijan positio	37
5 PAIKALLISTOIMIJOIDEN KOTOUTTAMISEN DISKURSSIT	40
5.1 Osallisuuden diskurssi	40
5.2 Organisatorisen huolenpidon diskurssi	45
5.3 Suomalaisuutta korostava diskurssi	50
5.4 Yhteiskuntakriittinen diskurssi	57
6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	64
LÄHTEET	71

1 JOHDANTO

Maahan muuttaneet tapaavat Suomessa sekä julkisen sektorin että järjestöjen ja erilaisten yhteisöjen ammattilaisia. Monen vastikään uuteen maahan muuttaneen läheisverkostot ovat rajalliset, minkä vuoksi erilaiset kohtaamiset ammattilaisten kanssa ovat tärkeitä. Ne vaikuttavat kotoutumiseen, sillä ne voivat joko vahvistaa tai haastaa kotoutujien osallisuuden ja toimijuuden rakentumista. (Hiitola ym. 2018, 7–8.) Näissä maahan muuttaneiden ja kotouttamistyötä tekevien ammattilaisten kohtaamisissa, kuten aina asiakkaan ja ammattilaisen välisissä suhteissa, on läsnä myös valtasuhde (Hiitola & Peltola 2018, 124; Sotkasiira 2018b, 297). Vaikka asiakkuus ei perustuisi julkisen vallan käyttöön vaan esimerkiksi vapaaehtoisuuteen, on ammattilaisilla aina asiantuntija- ja määrittelyvaltaa asiakasta kohtaan, mikä mahdollistaa työhön tietynlaisia käytäntöjä ja tavoitteita (Sotkasiira 2018b, 297). Valtasuhteet käyvät ilmi myös ammattilaisten kielenkäytössä, joka ylläpitää ja muokkaa kuvaa maahan muuttaneista ja muihin rodullistettuihin vähemmistöihin kuuluvista ihmisistä. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan, millaisia merkityksiä paikalliset kotouttamistyön ammattilaiset antavat kotouttamiselle ja miten he kuvaavat kotoutujia ja kotouttajia.

Maahanmuutto ja maahan muuttaneiden kotoutuminen ovat jo pitkään olleet ajankohtaisia kysymyksiä Suomessa ja kansainvälisesti. Sekä maahanmuutto- että kotouttamispolitiikkaan kohdistuu jatkuvia uudistamisaineita ja kotouttamispalvelut ovat muiden julkisten palvelujen tavoin olleet suurten muutosten keskellä (Sotkasiira 2017, 121). Valtion virallisessa kotoutumisen edistämisen linjassa vallitsee näkemys siitä, että kotoutumisen tulisi olla nopeaa, tehokasta ja työllistymiseen tähtäävää. Kotoutumislakiin (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010) suunnitellaan 1.1.2025 voimaan tulevaa kokonaisuudistusta, jolla pyritään tehostamaan kotoutumista ja vahvistamaan kotouttamisen työelämäyhteyttä (Työ- ja elinkeinoministeriö 2022). Kotoutuminen on kuitenkin elämän eri alueita kattava useiden prosessien kokonaisuus, joka voi kestää vuosia tai jopa vuosikymmeniä. Se, että kotoutuja on oppinut valtakielen tai käy töissä, ei kerro vielä paljoakaan henkilön kotoutumisen onnistumisesta tai siitä, kuinka osalliseksi hän tuntee itsensä yhteiskunnassa. Näkemykset siitä, mitä pidetään onnistuneena tai epäonnistuneena kotoutumisena, vaihtelevat puhujan mukaan. (Saukkonen 2020, 11, 18.)

Asenteet maahanmuuttoa kohtaan ovat kiristyneet erityisesti vuoden 2015 jälkeen, jolloin turvapaikkaa hakevien määrä kasvoi nopeasti (Turtiainen 2017, 203). Yhteiskunnallinen keskustelu on edelleen kiivasta. Pääministeri Petteri Orpon hallitusohjelmaan on kirjattu useita kiristyksiä maahanmuutto- ja pakolaispolitiikkaan (Valtioneuvosto 2023), jotka toteutuessaan tulisivat merkittävästi heikentämään maahan muuttaneiden oikeuksia. Orpon hallituksen alkutaipaleen aikana Suomessa on keskusteltu runsaasti myös rasismista hallituksen ministereiden rassististen kirjoitusten noustua esiin (ks. esim. Laakkonen 2023). Osa tutkijoista on huolissaan siitä, että valtion ylimmän johdon tapa puhua maahan muuttaneista ja muista vähemmistöistä on normalisoituessaan omiaan lisäämään rassistista ajattelua ja kielenkäyttöä kansalaisten keskuudessa (Lakka ym. 2023). Maahan muuttaneiden ja muiden rodullistettujen vähemmistöjen kanssa työskentelevien ammattilaisten onkin aktiivisesti reflektoitava ajattelutapoja ja käytäntöjä, joiden pohjalta työtä tehdään. Erityisesti sosiaalialan ammattilaisilla on eettinen velvollisuus asettua asiakkaiden puolelle ja puolustaa heidän ihmisarvoaan ja oikeuksiaan (Talentia 2022, 10).

Maahan muuttaneet ovat moninainen ihmisryhmä, joka pitää sisällään erilaisia maahanmuuttosyitä ja oleskelulupaperusteita (Saukkonen 2020, 130). Laissa kotoutumisen edistämisestä (1386/2010) *maahanmuuttajalla* tarkoitetaan Suomeen muuttanutta henkilöä, jolla on Suomeen oleskelulupa. Tämä sulkee kotouttamisen ulkopuolelle esimerkiksi paperittomat ja turvapaikkaa hakevat henkilöt, joilla ei ole (tai joilla ei vielä ole) voimassa olevaa oleskelulupaa. Maahanmuuttaja -käsitettä pidetään tutkimuskirjallisuudessa haasteellisenä, sillä se kategorisoi eri lähtökohdista olevat ihmiset samaan ryhmään yksittäisen ominaisuuden eli maahan muuton perusteella. Tähän ryhmään liitetään usein tiettyjä käsityksiä, kuten ajatuksen ”toisista” suhteessa ”meihin”, mitä saatetaan vahvistaa käyttämällä samassa yhteydessä vastakäsitettä ”kantasuomalainen” tai ”valtaväestö”. Maahanmuuttajan käsitteeseen liitetään näin ollen kulttuurinen ja muu erilaisuus (Heino & Jäppinen 2022, 177). Tutkijat myös kyseenalaistavat, milloin maahan muuttanut lakkaa olemasta maahanmuuttaja (Anis 2008, 24–25; Peltola 2014, 16; Buchert 2015, 155; Heino 2018, 17–18).

Määrittelemättömyydessään maahanmuuttajuus on usein niin joustava kategoria, että siihen kerran luokitteluksi tulleen ihmisen on lähes mahdotonta päästä siitä eroon (Buchert 2015, 155). Lisäksi on huomioitava, että arkipäivän kohtaamisissa maahanmuuttaja -kategoriaan tulee usein luokitelluksi myös muita kuin maahan muuttaneita, eli ihmisiä, jotka

eivät asetu mielikuvaan tyypillisestä ”suomalaisesta” (Keskinen ym. 2021, 61). He eivät ole välttämättä Suomeen muuttaneita, vaan täällä syntyneitä ja kasvaneita, ei-valkoisia ihmisiä (Heino & Jäppinen 2022, 177) tai ihmisiä, jotka ovat asuneet Suomessa jo kauan, ja joiden identiteettiä eivät enää määritä muutto Suomeen, vaan aivan muut seikat. Maahanmuuttajan käsitettä käyttämällä voidaan asettaa yksilön jäsenyys suomalaisessa yhteiskunnassa kyseenalaiseksi (Heino 2018, 17–18). Erityisesti ei-valkoisia suomalaisia saatetaan kohdella maahanmuuttajina heidän kotimaassaan (Seikkula & Hortelano 2021, 152).

Käsitteillä ja niiden käyttämisellä on merkitystä. Olen päätenyt käyttämään maahanmuuttaja -käsitettä vain tietyissä kohdissa. Käsitteellä *kotoutuja* tarkoitan maahan muuttanutta henkilöä, joka käy läpi henkilökohtaista kotoutumisprosessiaan. Lisäksi käytän käsitettä *maahan muuttanut*, joka ei sisällä samanlaista mielikuvaa ”jatkuva muuttamisen tilasta” kuin käsite maahanmuuttaja (ks. Opetushallitus 2019). Tutkimustulosteni esittelyn yhteydessä käytän lisäksi sanaa *asiakas*, silloin kun puhe on organisaation toiminnassa olevista asiakkaista. Vaikka keskityn tässä tutkimuksessa kotoutumiseen ja siten maahan muuttaneisiin, ajattelen edellä mainittuihin ajattelutapoihin viitaten olevan mahdollista, että haastatteluaineistossa maahanmuuttajiksi on voinut tulla kategorisoiduksi myös ihmisiä, jotka eivät ole maahan muuttaneita.

Kotoutumisen edistäminen (myös kotouttaminen tai kotouttamistyö) kuuluu pääasiassa TE-hallinnon, kuntien ja hyvinvointialueiden vastuulle, mutta myös erilaiset järjestöt, yhdistykset ja yhteisöt järjestävät kotoutumista edistäviä toimenpiteitä ja osallistuvat kehittämissyhteistyöhön (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010, 31 §). Kotouttamistyö on lainsäädännön perusteella siis pääasiassa niiden ammattilaisten antamaa ohjausta, neuvontaa ja psykososiaalista tukea, joille on annettu kotouttamistyön mandaatti (ks. Vuori 2015). Laajemmin katsottuna kotouttaminen on kuitenkin koko yhteiskunnan tehtävä. Kotoutujien arjessaan tapaamat ihmiset ja yhteiskunnan asenneilmapiiri vaikuttavat laajasti kotoutumiseen (Saukkonen 2020, 131).

Tämän tutkimuksen aineistona on käytetty haastatteluaineistoa, jota varten on haastateltu seitsemää eri työntekijää viidestä eri organisaatiosta ja järjestöstä, jotka kaikki toimivat Jyväskylässä. Organisaatioilla ei ole lakiin perustuvaa velvoitetta edistää maahan muuttaneiden kotoutumista, vaan ne järjestävät toimintaa kaikille kunnassa oleskeleville. Haastateltavat ovat päivittäisessä työssään tekemisissä erilaisissa tilanteissa olevien

ihmisten kanssa ja osallistuvat jollakin tavalla myös maahan muuttaneiden arkeen ja kotoutumiseen. Organisaatiot tarjoavat maahan muuttaneille esimerkiksi sosiaalisia tiloja, arkipäivän tukea, mielekästä tekemistä ja sosiaalisia verkostoja sekä ammatillista tukea että vertaistukea (ks. Kananoja 2017, 101). Haastattelut on koontanut Marianne Pulkkinen (2018) graduaan varten, minkä jälkeen aineisto on arkistoitu yhteiskunnalliseen tietoarkeistoon tieteellistä jatkokäyttöä varten.

Tässä tutkimuksessa sitoudutaan metodologisesti sosiaaliseen konstruktionismiin, jossa todellisuus ymmärretään ihmisten vuorovaikutuksessa ja kielenkäytöllään rakentamana. Yhteiskunnassa on erilaisia tapoja puhua esimerkiksi kotouttamisesta, joista kaikki tuovat esiin ilmiön eri puolia. Tapamme puhua asioista vaikuttaa siihen, miten ymmärrämme yhteiskunnallisia ilmiöitä. (Burr 2015.) Tutkimus paikantuu osaksi monitieteistä maahan muuttaneiden kotouttamista ja kotoutumista koskevaa tutkimusta. Tutkimuksen tavoitteena on lisätä ymmärrystä ja uusia ajattelu- ja jäsentämistapoja kotouttamisesta ja ohjata pohtimaan kriittisesti niitä usein kyseenalaistamattomia asioita, joita liitämme kotouttamiseen ja kotoutumiseen.

Julkisen hallinnon kotoutumista edistävä työ painottaa erityisesti kotoutujien työllistymistä (Turtiainen ym. 2018, 349; Saukkonen 2020, 18), mutta millaisia merkityksiä paikalliset kotouttamistyön ammattilaiset antavat kotouttamiselle ja miten he kuvaavat kotoutujia ja kotouttajia? Tähän tutkimustehtävään etsin vastausta kriittisesti painottuvan diskurssianalyysin avulla, jolla pyrin tekemään näkyväksi kotouttamisen puhetapoja eli diskursseja sekä sitä, millaisiksi kotouttajien ja kotoutujien keskinäiset suhteet diskursseissa muodostuvat. Tutkimuskysymykset ovat, millaisia diskursseja kotouttamisesta tuotetaan ja millaisiin positiioihin kotoutujat ja kotouttajat näissä diskursseissa asetetaan.

2 KOTOUTTAMINEN JA MAAHAN MUUTTANEIDEN OSALLISUUS

2.1 Kotoutuminen ja kotoutumista edistävä työ

Integraatiolla ja suomenkielisellä kotoutumisen käsitteellä viitataan yhteiskunnan ja maahan muuttaneen vuorovaikutteiseen kehitykseen, jonka tavoitteena on, että maahan muuttanut kokee olevansa yhteiskunnan täysivaltainen jäsen (Castaneda ym. 2018, 57). Integraatio ymmärretään kaksisuuntaisena prosessina, mikä tarkoittaa sitä, että kotoutuminen ei ole ainoastaan maahan muuttaneen tehtävä, vaan myös ympäröivän yhteiskunnan on tuettava maahan muuttaneita ja ryhdyttävä toimiin kotoutumisen mahdollistamiseksi ja helpottamiseksi (Heckmann 2006, 18). Prosessin kaksisuuntaisuutta korostamalla integraation käsite on haluttu erottaa muunlaisista maahan muuttaneiden ja yhteiskunnan välistä suhdetta määrittävästä prosesseista kuten negatiivisena pidetystä assimilaatiosta (Saukkonen 2013, 65). Assimilaation katsotaan tarkoittavan yksisuuntaista kehitystä, jossa maahan muuttaneen odotetaan luopuvan kulttuuristaan ja sulautuvan valtaväestöön (Heckmann, 2006, 11). Nykyisin korostetaan, että samalla kun maahan muuttanutta tuetaan toimimaan uudessa yhteiskunnassa, tuetaan myös hänen mahdollisuuksiaan ylläpitää oma kieli, kulttuuri ja identiteetti (Saukkonen 2013, 65). Uudemmassa tutkimuskirjallisuudessa puhutaan myös integraation *kolmisuuntaisuudesta*, millä korostetaan kotoutumisen transnationaalista eli rajat ylittävää ulottuvuutta. Kotoutujien siteet lähtömaihin eivät maahanmuutonkaan jälkeen katkea, vaan jatkuvat eri tavoin. (Garcés-Mascareñas & Rinus 2016.)

Suomen maahanmuutto- ja pakolaispolitiikkaa säätelevät EU:n lainsäädäntö, kansainväliset sopimukset sekä kulloisenkin hallituksen maahanmuuttostrategia (Sisäministeriö 2023). Maahanmuuttopolitiikka säätelee maahan tuloa ja oleskeluluvan saamista, kun taas kotouttamispolitiikalla pyritään edistämään maahan muuttaneiden kotoutumista ja osallisuutta. Suomessa kotoutumista edistävää työtä on tehty ja kehitetty erityisesti 1990-luvulta alkaen, jolloin muuttoliike Suomeen lisääntyi merkittävästi Euroopan unioniin liittymisen myötä. Kotoutumisen ja kotouttamisen käsitteet luotiin suomen kieleen

ensimmäistä kotoutumislainsäädäntöä valmisteltaessa. Nykyisin kotoutumislain (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010) piiriin kuuluvat kaikki kotouttamispalveluita tarvitsevat maahanmuuttajat oleskelun perusteesta riippumatta. (Saukkonen 2013.)

Kotoutuminen on moniulotteinen käsite, josta ei ole tutkijoiden kesken yksimielisyyttä. Maahanmuuttoa, maahanmuuttajia ja kotoutumista tutkitaan monipuolisesti lukuisilla eri tieteenaloilla ja tutkimuksia yhdistää usein poikkitieteellisyys (Anis 2008, 36). Usein tutkijat jakavat kotoutumisen eri osa-alueisiin, jotka kaikki kuvaavat sitä, millä tavoin kotoutujista tulee osa yhteiskuntaa (Penninx & Garcés-Mascareñas 2016, 14). Kotoutumista voidaan tarkastella painottamalla keskustelussa vastaanottavan valtion tai kotoutujien näkökulmaa. Yhteiskunnan näkökulmasta kotoutuminen näyttäytyy usein poliittisena tavoitteena, jossa huomio kiinnitetään rakenteellisiin kotoutumista estäviin ja edistäviin tekijöihin sekä siihen, kuinka hyvin maahan muuttaneet täyttävät tietyt ulkoa päin määritellyt kotoutumisen kriteerit (Varjonen 2013, 11). Näitä ovat esimerkiksi kotoutujien oikeudellinen, poliittinen, taloudellinen ja sosiaalinen asema, kuten työllisyys, koulutus ja asuminen (Saukkonen 2013, 66). Kotoutujien osallistumista näille yhteiskunnan eri alueille saatetaan verrata niin sanotun ”valtaväestön” osallistumiseen (Penninx & Garcés-Mascareñas 2016, 15; Saukkonen 2020, 18, 29). Tämän rakenteellisen ulottuvuuden lisäksi kotoutumista voi tarkastella esimerkiksi kulttuurisen, vuorovaikutuksellisen ja identifioivan kotoutumisen näkökulmasta. Kulttuurinen ulottuvuus painottaa arvojen ja asenteiden muutosta ja paikallisten normien oppimista, vuorovaikutuksellinen kotoutuminen eri väestöryhmiin muodostuvia sosiaalisia verkostoja ja identifioiva kotoutuminen yhdenvertaisuuden ja kuuluvuuden tunnetta. (Heckmann 2006, 15–18.)

Yksilön kotoutumista voidaan lähestyä useista eri näkökulmista, kuten oppimisprosessina ja sosiaalisten verkostojen luomisena (Alitolppa-Niitamo & Säävälä 2013, 7), oman paikkansa hakemisena ja löytämisenä (Pentikäinen 2005, 238; Saukkonen 2013, 65; Hiitola ym. 2018, 16), kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin muotoutumisena (Hiitola & Vuori 2018, 326), elämän merkityksellisyyden ja uuteen asuinpaikkaan kuulumisen kautta (Söderström 2019, 52), itsensä ja elämänsä uudelleen alusta rakentamisena (Haikkola & Sotkasiira 2017, 716), turvallisuuden tunteen saavuttamisena (Saurama ym. 2020, 140), haasteiden voittamisena (Hosseini & Punzi 2021, 179), vertauskuvallisesti matkana, portaalta toiselle kiipeämisenä, viidakon läpi tien raivaamisena ja TE-toimiston kurssirummutuksessa pyörimisenä (Sotkasiira 2018a) sekä elämän kaikki osa-alueet kattavana

identiteettiin, yhteenkuuluvuuden tunteeseen ja kielen ja kulttuurin omaksumiseen kytkeytyvänä prosessina (Saukkonen 2020, 129).

Alastair Agerin ja Alison Strangin (2008) näkemyksen mukaan kotoutumisen perusta on oikeuksissa (rights) ja kansalaisuudessa (citizenship). Kotoutujan oikeudellinen asema ja oikeus erilaisiin palveluihin riippuvat oleskeluluvan statuksesta. Kotoutumisen mahdollistajia ovat kielitaito, kulttuurinen ja yhteiskunnallinen osaaminen sekä perusturvallisuuden ja jatkuvuuden tunne. Sosiaalisten kontaktien ja yhteyksien muodostaminen omaan yhteisöön, kantaväestöön sekä yhteiskunnan instituutioihin korostavat Agerin ja Strangin mukaan sitä, että kotoutuminen on yhteiskunnan kanssa vastavuoroista ja vuorovaikutuksellista. Työ, asuminen, koulutus, terveys ja hyvinvointi ovat paitsi keinoja kotoutua, myös onnistuneen kotoutumisen lopputuloksia. Kaikilla näillä osa-alueilla on merkitystä ja ne vaikuttavat toisiinsa. (Mt.) Esimerkiksi tieto oleskeluluvan jatkumisesta on merkityksellistä kotoutujan oikeuksien ja palveluiden kannalta, mutta myös osa perusturvallisuuden ja jatkuvuuden tunnetta.

Mostafa Hosseinin ja Elisabeth Punzin (2021) tutkimuksessa haastatellut afganistanilaiset nuoret ymmärtävät kotoutumisen jatkuvana prosessina, johon vaikuttavat kotoutujan henkilökohtaiset kokemukset, yhteiskunnalta saamansa tuki sekä vuorovaikutus kotoutujien ja paikallisten ihmisten kanssa. Kotoutuminen ymmärretään työllistymisenä, verojen maksamisena ja vaaleissa äänestämisenä, mutta myös tunteena siitä, että on löytänyt merkityksen elämälleen ja saanut uuden kotimaan. Kotoutuminen tarkoittaa sitä, että tietää oikeutensa ja velvollisuutensa uudessa yhteiskunnassa ja kunnioittaa niitä. Nuoret kokevat vakaat elinolot kuten pysyvän asuinpaikan, sosiaaliset suhteet ja merkityksellisen vapaa-ajan toiminnan kotoutumisen kannalta tärkeiksi. Myös omalla asenteella ja päättäväsyydellä on merkitystä. (Mt.) Hosseinin ja Punzin (2022) toisessa tutkimuksessa haastatellut naiset toivat kotoutumisen kannalta tärkeinä esille samoja teemoja, kuten sosiaaliset suhteet sekä tiedon ja tuen saamisen. He ottivat esille myös kokemukset sukupuolensa vähemmistöasemasta, jolla oli vaikutusta haastateltujen tulevaisuuden unelmiin ja toimijuuden kokemuksiin uudessa yhteiskunnassa.

Lainsäädännön mukaan kotoutumista edistävät palvelut koskevat maahan muuttaneita, joilla on Suomeen oleskelulupa. Sosiologi Friedrich Heckmannin (2006, 13) mukaan kotoutumisesta puhuttaessa tarkoitetaan yleensä ihmisiä, jotka ovat jäämässä maahan, johon he ovat tulleet. Kuitenkin esimerkiksi turvapaikkaa hakeviin kohdistuu usein jo

turvapaikanhakuvaiheessa odotuksia siitä, että he kiinnittyvät jollain tavalla vastaanottavaan yhteiskuntaan (Sotkasiira 2018b, 292). On ollut puhetta esimerkiksi esikotoutumisesta, jolla Ville-Samuli Haverinen (2018, 312) tarkoittaa aikaa, jonka turvapaikanhakija viettää vastaanottokeskuksessa tai muussa majoituksessa ja joka sisältää esimerkiksi kielien opiskelua ja työntekoa. Turvapaikanhakuprosessi kestää monilla mahdollisine muutoksenhakuineen jopa vuosia, minkä vuoksi on keskusteltu siitä, tulisiko turvapaikkaa hakkevien kotoutumista tukea aloittamalla kotouttamistyö jo vastaanottokeskusaikana. (Mt., 309–310.) Maahanmuutto- ja kotouttamispolitiikassa keskeistä onkin maahanmuuttajien nimeäminen ja luokittelu eri ryhmiin. Maahanmuuttajat erotellaan jopa ”haluttuihin” ja ”ei-haluttuihin” maahanmuuttajiin sekä heihin, jotka tarvitsevat kotoutumista ja heihin, jotka eivät tarvitse. (Mügge & van der Haar 2016, 77.)

Integraation käsitettä on tutkimuskirjallisuudessa laajasti problematisoitu. Ehkä tärkein kritiikki kohdistuu siihen, että integraation vastavuoroisuuden korostamisesta huolimatta prosessi painottaa edelleen assimilaatiota eli sitä, että maahan muuttaneiden tulisi sopeutua hallitsevan enemmistön normeihin tullakseen yhteiskunnassa hyväksytyksi (Penninx & Garcés-Mascareñas 2016, 12). Vastaanottavan yhteiskunnan osallisuus kotoutumisprosessin onnistumiseen unohdetaan, ja vastuu kotoutumisesta jää lähinnä kotoutujien itsensä harteille (Varjonen 2013, 11). Kotoutuminen nähdään prosessina, joka vähemmistöön kuuluvan tulee käydä läpi saadakseen yhdenvertainen asema yhteiskunnassa (Eliassi 2013, 41; Masoud ym. 2023, 3). Sen katsotaan siis olevan kotoutujille toivottava, välttämätön ja lineaarisesti etenevä tapahtuma, jossa kotoutujien oletetaan muuttuvan, kun taas hallitsevan väestön tulisi saada pysyä ennallaan (Penninx & Garcés-Mascareñas 2016, 12). Näin tulisi tapahtua, jotta kotoutujat eivät kulttuurieroillaan horjuttaisi liikaa vastaanottavan yhteiskunnan sosiaalista yhteenkuuluvuutta (Eliassi 2017, 13). Kotouttamista ja kotouttamispolitiikkaa koskevaan kritiikkiin palaan myöhemmin.

Kotoutuminen ei ole tiettyyn pisteeseen suoraviivaisesti etenevä tapahtumaketju, vaan sillä voi olla useita erilaisia lopputuloksia (Heckmann 2006, 18). Se on jokaisen kotoutujan henkilökohtainen ja yksilöllinen psykososiaalinen prosessi. Johanna Hiitolan ja kumppaneiden (2018, 6) tavoin ymmärrän kotoutumisen olevan yhteydessä osallisuuden, toimijuuden ja hyvinvoinnin kokemusten rakentumiseen. Nämä kokemukset syntyvät erityisesti sosiaalisten suhteiden ja verkostojen muodostumisen kautta. Ymmärrän kotoutumisen sosiaalisena konstruktiona eli sosiaalisesti muodostuneena rakennelmana, joka on

jatkuvan tulkinnan ja haastamisen alaisena. Kotoutumisen tavoitteet ovat usein ulkoa päin asetetut, mutta kuitenkin käytännössä näitä tavoitteita ei ole selkeästi määritelty (Have-rinen 2018, 320). Kotoutuja voi kokea olevansa kotoutunut, vaikka ei täyttäisi kaikkia kotoutumiselle ulkoa päin esitettyjä vaatimuksia.

Lainsäädännössä *kotoutumisen edistämisellä* tarkoitetaan viranomaislähtöistä, monia-laista yhteistyötä, jolla pyritään tukemaan maahanmuuttajien sopeutumista ja yhteiskun-taan asettumista (Saukkonen 2020, 60). Kotoutumislaki antaa kotouttamiselle viralliset puitteet. Kotoutuja on oikeutettu kotouttamislainsäädännön mukaisiin palveluihin, kotou-tumistukeen, neuvontaan sekä tulkkaukseen, ja vastavuoroisesti kotoutujalta edellytetään kotouttamistoimenpiteisiin osallistumista ja aktiivista otetta. Siten kotoutujan ja julkisen vallan välille muodostuu oikeuksien ja velvollisuuksien sävyttämä side. (Vuori 2012, 238–239.) Työ- ja elinkeinoministeriö suosittaa termiä kotoutumisen edistäminen kotout-tamisen sijaan, sillä kotouttamisen ”voi tulkita niin, että maahanmuuttaja on vain toimin-nan kohde eikä hänellä ole aktiivista omaa roolia kotoutumisessa” (Työ- ja elinkeinomi-nisteriö 2021, 12). Suomalaisessa tutkimuskirjallisuudessa käytetään vaihtelevasti mo-lempia käsitteitä. Tässä tutkimuksessa viitataan välillä myös kotouttamistyöhön toiston välttämiseksi.

Kotoutumisen edistämistä toteuttavat kunta osana peruspalveluitaan, työ- ja elinkeinohal-linto sekä hyvinvointialueet sosiaali- ja terveydenhuollon palveluina sekä muina kotou-tumista edistävinä toimenpiteinä (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010). TE-toi-mistojen järjestämät kotoutumiskoulutukset ovat suomalaisen kotouttamispalvelujen pe-rusta. Kotoutumiskoulutuksella tarkoitetaan luku- ja kirjoitustaidon opetusta, suomen tai ruotsin kielen opetusta sekä muuta opetusta, joka edistää jatko-opiskeluun ja työelämään pääsyä ja yhteiskunnallisia, kulttuurisia ja elämänhallintaan liittyviä valmiuksia. Kotou-tujille järjestettävät palvelut perustuvat TE-toimiston ja/tai kunnan heidän kanssaan laa-timiin kotoutumissuunnitelmiin, joihin sisällytetään myös muita yksilöllisiä kotoutumista edistäviä palveluja. (Saukkonen 2020, 83.) Niin sanottu kotoutumisaika kestää nykyisen kotouttamislainsäädännön mukaan yleensä kolme vuotta, minkä ajan maahan muuttaneet ovat oikeutettuja kotoutumista edistäviin palveluihin (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010, 12 §).

Vaikka lainsäädäntö rajaa kotouttamistyön erityisesti julkiselle sektorille, kotouttamisen kenttä on tätä laajempi. Kotoutumista edistävää työtä tehdään kaikissa niissä tilanteissa,

joissa kotoutumisprosessia läpikäyviä ihmisiä tavataan. Kotouttaminen on kaikkien maassa asuvien tehtävä. (Vuori 2012, 239; Sotkasiira 2017, 122–123; Saukkonen 2020, 60.) Kotoutujien verkostoihin kuuluvat esimerkiksi päiväkotien ja koulujen ammattilaiset, terveydenhuollon työntekijät, harrastusseurat ja erilaisten yhdistysten ja yhteisöjen jäsenet. Siinä missä viranomaisen ja asiakkaan välisen luottamuksen rakentaminen voi olla vaikeaa, perustuu esimerkiksi kolmannen sektorin toiminta vapaaehtoisuudelle (Sotkasiira 2018b, 305). Erilaiset kansalaisjärjestöt tarjoavat ihmisille toimintaa, vertaistukea ja mahdollisuuksia vapaaehtoistyöhön. Järjestöjen työssä yhdistyvät ammatillinen tieto ja kentältä vapaaehtoistyöntekijöiden keskuudesta nouseva kokemuksellinen tieto. Järjestöillä on usein mahdollisuus tarttua nopeasti yhteiskunnallisiin ajankohtaisiin ilmiöihin ja kehittää niihin toimintatapoja. (Kananoja 2017, 100.)

Jaana Vuori (2015) kuvailee kotouttamista sosiaalisluonteiseksi työksi, jolla pyritään varmistamaan maahan muuton alkuvaiheina ihmisen elämän perusedellytykset, kuten asuminen, toimeentulo, arjen sujuminen ja psyykkinen ja fyysinen hyvinvointi. Vuori viittaa artikkelissaan etenkin kotouttamistyötä tekeviin sosiaalialan ammattilaisiin, mutta hänen nimeämistään kotouttamistyön osa-alueista moni on epäilemättä myös kolmannen sektorin harteilla. Näitä ovat esimerkiksi tiedon jakaminen yhteiskunnan käytännöistä ja palveluista, psykososiaalinen tuki pieniin ja suuriin elämän haasteisiin, kielen opetus, kulttuuristen kohtaamisten järjestäminen, yksilöllinen palveluohjaus ja yhteistyö muiden toimijoiden kanssa. Vaikka byrokratiatyö eli sosiaalietuuksien ja -palveluihin liittyvä työ ja niihin liittyvä ohjaus ja neuvonta on lainsäädännöllä osoitettu viranomaisten tehtäväksi, on julkisen sektorin resurssivajeen vuoksi myös kolmas sektori joutunut neuvomaan viranomaisille kuuluvissa tehtävissä. Tämän vahvistaa myös Tiina Sotkasiira (2017, 134), jonka mukaan kotouttamispalveluja koskeva tehostamisvaatimus on johtanut siihen, että kolmannen sektorin työmäärä maahan muuttaneiden auttamisessa on lisääntynyt. Palvelujen tehostaminen ei ole todellisuudessa vähentänyt työmäärää, vaan siirtynyt järjestöjen, vertaisohjaajien ja omaisten hoidettavaksi. (Mt.)

2.2 Kulttuurisensitiivistä vai kulttuuristavaa kotouttamista?

Maahanmuutto- ja kotouttamispolitiikka nimeää ja luokittelee maahan muuttaneita eri tavoin (Mügge & van der Haar 2016, 77). Maahanmuutto jaetaan usein esimerkiksi vapaaehtoiseen ja pakkomuuttoon, minkä voi nähdä olevan yksi tapa luokitella ryhmiä hallinnollisia tarkoituksia varten. Samalla jako tarkoittaa eroja ryhmien välisissä oikeuksissa. (Valtonen 2008, 4, 12.) Suuremmissa kaupungeissa on perustettu erillisiä sosiaalihuollon yksiköitä maahan muuttaneille ja oleskeluluvan saaneille asiakkaille, ja näissä yksiköissä tehtävää sosiaalityötä kutsutaan esimerkiksi maahanmuuttajapalveluiksi tai kotouttavan sosiaalityön palveluiksi (Castaneda ym. 2018, 172).

Ulla Buchert (2015) kyseenalaistaa erilliset maahanmuuttajille perustetut palvelut. Buchertin mukaan hyvinvointipalvelujen ammattilaiset käyttävät kategorioita jakaakseen hyvinvointipalveluja eri osioihin, jotka ovat maahanmuuttajille ja ei-maahanmuuttajille. Maahanmuuttajille tarkoitettujen palvelujen jakaminen omaksi osiokseen tuottaa Buchertin mukaan käsityksen siitä, että tämän kategorian asiakkuus ja ammatillinen työ eroavat jollakin tavalla ”suomalaisille” tarkoitetuista palveluista, mikä aiheuttaa maahanmuuttajaksi luokitelluille asiakkaille stigmaa ja toiseutta. Hän korostaa, että ei ole olemassa mitään kaiken kattavaa maahanmuuttajuutta, joka selittäisi eron muiden hyvinvointipalvelujen asiakkuuksista ja jonka vuoksi olisi perusteltua perustaa maahanmuuttajille erillisiä palveluja. Asiakkaina voi olla maahan muuttaneita, joilla voi olla erilaisia tai samanlaisia taustoja ja palveluntarpeita muiden asiakkaiden kanssa, ja palvelut tulisi tarjota palveluntarpeen, ei taustan perusteella. Buchertin mukaan on ongelmallista, että ammattilaisilla on valta luokitella, kuka kuuluu maahanmuuttajuus-kategoriaan ja milloin sieltä ”pääsee” pois.

Myös Marja Pentikäinen (2005) näkee, ettei ole olemassa mitään erityistä työskentelytapaa, jota tulisi hyödyntää kohdattaessa maahan muuttaneita, joiden tausta, ikä, luokka, koulutus, kansallisuus ja kokemukset vaihtelevat paljon. Ongelma on siinä, että pakolaisuus tai maahanmuuttajuus yleistetään ikään kuin se olisi kaikille samanlaista ja ei-suomalaisuus paikantuu ongelmaksi, joka aiheuttaa erityisyyttä asiakkaan ja ammattilaisen suhteeseen (Mt., 16–17). Tällainen lähestymistapa on kuitenkin hyvinvointipalveluissa hyvin yleinen. Puhutaan esimerkiksi *kulttuurisensitiivisyydestä* tai kulttuurisesta kompetenssista, jolla tarkoitetaan ammattilaisten taitoa kohdata erilaisista taustoista

tulevia ihmisiä, huomaavaisuutta erilaisia kulttuurisia käsityksiä kohtaan sekä kriittistä reflektointia omista ennakkokäsityksistä (Valtonen 2008, 32; Heino & Jäppinen 2022, 175). Monet maahan muuttaneita koskevat tutkimukset ovatkin tyypillisesti kertoneet siitä, kuinka hyvin tai huonosti hyvinvointipalvelujen ammattilaiset pystyvät kohtaamaan maahanmuuttajiksi luokiteltuja asiakkaita (Buchert 2015, 26). Asiakkaat eivät välttämättä kuitenkaan odota työntekijöiltä niinkään kulttuuristen käytäntöjen tuntemista vaan yksilöllisyyttä ja erityisyyttä kunnioittavaa kohtaamista (Hiitola & Peltola 2018, 140).

Toisaalta tutkimuskirjallisuudessa tunnutaan yleisesti jakavan se näkemys, että erityisesti pakolaisten kanssa tehtävässä työssä on joitakin erityisiä piirteitä. Pakolaiset ovat usein kokeneet ihmisoikeusloukkauksia lähtömaassaan ja saattavat kohdata niitä lisää pakomat-kalla sekä vastaanottavassa maassa, mistä syystä työskentelyn tulisi perustua erityisesti ihmisoikeuksien huomioimiselle (Turtiainen 2017, 212–213). Kaikilla ihmisillä on oikeus perusihmisoikeuksiin ihmisyytensä perusteella. Tästä näkökulmasta katsottuna kaikki maassa oleskelevat ihmiset nähdään yhdenvertaisina ”oikeuksien kantajina”, ja vastaavasti valtiot nähdään vastuullisina suojelemaan kaikkien maassa oleskelevien hyvinvointia ja kunnioittamaan näitä oikeuksia. (Valtonen 2008, 21, 29.)

Hyvinvointiyhteiskunnassa olemme tottuneet ajattelemaan, ettei ihmisiä saa kohdella eri tavoin heidän ikänsä, oletetun etnisen taustansa tai sukupuolensa vuoksi. Ihmisten tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja universaalialia kohtelua korostava näkemys onkin lähtökohtaisesti oikeudenmukainen, mutta siinä on haasteensa. Tutkijoiden ”värisokeudeksikin” kutsuma lähestymistapa mahdollistaa yksilöiden ja ryhmien välisten erojen ja erilaisten tarpeiden ohittamisen. Se saattaa hyvistä aikeistaan huolimatta ylläpitää eriarvoisia valtarakenteita ja estää tosiasiallista yhdenvertaisuutta. (Sundar & Ly 2013; Eliassi 2017; Anis & Turtiainen 2021; Elfving Ström 2021.) Tämän vuoksi yksilöiden ja ryhmien välisten erojen huomioiminen on tärkeää. Erot ovat olemassa ihmisten välisissä kohtaamisissa, vaikka niitä ei aktiivisesti tiedostettaisikaan. Ne vaikuttavat ihmisten välisiin kohtaamiin ja siihen, miten hyvinvointipalvelujen asiakkaat tulevat palveluissa kohdelluiksi. (Juhila 2006, 111–112.)

Kuten aiemmin mainitsin, suomalainen kotouttamispolitiikka lähtee siitä näkemyksestä, että maahan muuttaneilla on oikeus säilyttää oma kulttuurinsa ja kielensä (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010, 3 §). Kotouttamisessa ei siis virallisesti hyväksytä ajatusta assimilaatiosta eli valtaväestön kulttuuriin sulauttamisesta. Tästä huolimatta

kotouttamiseen sisältyy Pasi Saukkosen (2013, 139) näkemyksen mukaan piilotettua sulauttamista, sillä jos maahan muuttanut kadottaa äidinkielen taitonsa tai etnisen identiteettinsä, ei kotoutumista pidetä yleensä epäonnistuneena. Maahan muuttaneilta pikemminkin toivotaan ja edellytetään mahdollisimman ”suomalaista” elämäntapaa (Anis 2008, 36). Useat tutkijat pitävät mahdollisena, että kotouttamistyössä tavoitellaan kotoutujien sopeuttamista normatiiviseen elämäntyyliin eli kotoutumisen onnistumista arvioidaan sillä perusteella, kuinka paljon kotoutujien elämäntapa eroaa normatiivisesta länsimaisesta keskiluokan edustajasta (Eliassi 2013, 34; Anis 2008, 30; Sotkasiira 2018a, 40). Myöskään sosiaalityöntekijät eivät ole tästä näkemyksestä vapaita (Eliassi 2017, 9; ks. myös Elfving Ström 2021, 171).

On kuitenkin epäselvää, mitä on se ”suomalaisuus”, johon maahan muuttaneiden oletetaan mukautuvan. Suomalaisuudesta puhuttaessa unohdetaan herkästi suomalaisuuden sisäiset erot ja moninaisuus – se, että myös suomalaisuus on ”monikulttuurista” ja kaikkea muuta kuin yhtenäistä (Lehtonen & Löytty 2003, 7–9). *Monikulttuurisuuden* käsitteellä tarkoitetaan useimmiten kulttuuria, jonka valtioon muuttaneet ovat ”tuoneet mukanaan”. Monikulttuurisuutta pidetään siis käsitteenä, joka koskee muualta tulleita ”toisia”, eikä lähtökohtaisesti ”meitä”, vaikka Suomi on aina ollut monikulttuurinen maa. (Löytty 2005, 182.) Alun perin monikulttuurisuuden käsitteellä on pyritty korostamaan kulttuurien rinnakkaiselo vastakkaisena assimilaatiolle. Nykyisin käsitettä kuitenkin käytetään hyvin laajasti ja väljästi silloin, kun on tarkoitus ilmaista, että ”käsitteltävän asian hahmotetaan koskevan muitakin kuin kantasuomalaisia, valkoisia ja Suomessa syntyneitä ihmisiä.” Usein monikulttuuriseksi nimetään myös asioita, jotka eivät varsinaisesti liity kulttuuriin lainkaan. (Heino & Jäppinen 2022, 174–175; ks. myös Eliassi 2013.)

Haasteena kulttuurin käsitteessä on, että sitä käytetään usein selittämään maahanmuuttajataustaisten ihmisten käyttäytymistä ja ongelmia, kun taas valtaväestön kohdalla näin ei tehdä. Tätä kutsutaan kulttuuristamiseksi. Esimerkiksi väkivaltaa saatetaan selittää kulttuurisilla syillä. Puhetapa esittää kulttuurit selkeinä ja muuttumattomina. Usein kulttuuristavaan puheeseen kuuluu myös kulttuurien hierarkkinen esittäminen siten, että länsimainen kulttuuri näyttäytyy vastakkaisena ei-länsimaiselle. (Keskinen 2012, 296–297.) Erilainen kulttuuritausta saatetaan nähdä ongelmallisena ja ”länsimaalainen kulttuuri” edistyksellisenä ja tavoiteltavana (Anis 2008, 30; Eliassi 2013, 34; Virkki & Lehtikangas 2014; Peltola 2014, 28; Hiitola & Peltola 2018; Anis & Turtiainen 2021, 10). Kulttuurista eroa saatetaan vahvistaa esimerkiksi puhumalla kulttuurien olevan kuin yö ja päivä, mikä

korostaa kulttuurista etäisyyttä ja yhteensopimattomuutta. Toisten kulttuureiden jäsenet toivotetaan helpommin tervetulleiksi kuin toiset, ja kotoutumisen ajatellaan olevan sitä vaikeampaa, mitä isompi kulttuurinen etäisyys on. Tällöin kotoutuminen kehystetään kulttuurisen viitekehykseen, jossa kulttuuri joko helpottaa tai hankaloittaa kotoutumista. (Eliassi 2017, 14–15.)

Erilaisia kotoutumisindikaattoreita käytetään määrittelemään niin sanottua onnistunutta kotoutumista, mutta tutkijoiden mukaan on epäselvää, milloin kotoutujan katsotaan kotoutuneen ”riittävän” hyvin (Haverinen 2018, 312) ja mikä on se kokonaisuus, johon kotoutujien oletetaan kotoutuvan (Varjonen 2013, 16; Heino 2018; 26). Pertti Lappalainen (2017, 334) näkee kotouttamispolitiikan olevan menetelmä, jolla hallitaan maahanmuuttajaväestöä. Ville-Samuli Haverinen (2018, 321) on samoilla linjoilla. Hänen mukaansa ”kotoutumispuhe onkin ennen kaikkea vallankäyttöä, jolla pyritään hallinnoimaan ja määrittelemään omaa ja muiden asemaa muuttuvassa maailmassa”. Hän vaatii kotoutumisen käsitteen kriittistä käsittelyä ja sitä, että kotoutumisen onnistumista tai epäonnistumista arvioidessa tarkastellaan kriittisesti nimenomaan kotouttamispolitiikkaa ja sen käytäntöjä yksilön sijaan. (Mt.) Myös Heckmann (2006, 13, 18) ja Penninx ja Garcés-Masareñas (2016, 17) korostavat nimenomaan vastaanottavan yhteiskunnan roolia kotoutumisen onnistumisessa.

Suomalaiset julkisen sektorin kotouttamistyöstä tehdyt tutkimukset tuovat esille, että työtä määrittelevät pääasiassa järjestelmän, eivät kotoutujien tarpeet (esim. Sotkasiira 2018a; Turtiainen ym. 2018, 348). Turtiaisen ja kumppaneiden (2018, 349–350) tutkimuksessa kotouttamistyö määrittyy lähinnä koulutuspolkujen ja työllistymiseen ohjauvien toimenpiteiden tarjoamisena. Kotoutujan yksilöllisiä valmiuksia ei tunnisteta, vaan kotoutuja ohjataan vastentahtoisena työllistymistoimenpiteisiin. Jos työllistyminen nähdään ainoana kotoutumisen päämääränä, kotouttamisesta tulee toimenpidekeskeistä työllisyys- ja koulutuspolkujen etsimistä, jossa jää vain vähän tilaa yksilöllisyydelle. (Mt.) Muut osallisuuden muodot voivat jäädä huomioimatta ja johtaa tulkintaan siitä, että työmarkkinoiden ulkopuolelle jäävät maahanmuuttajat ovat epäonnistuneet kotoutumisessaan (Vuori 2012, 259; Turtiainen ym. 2018; Saukkonen 2020, 18).

Tiina Sotkasiiran (2018a) tutkimuksessa kotoutumista edistäviä palveluja, erityisesti TE-toimiston kielikoulutuksia, kuvaillaan myllytyksenä, kurssirummutuksessa pyörimisenä ja putkena, johon kotoutuja työnnetään. Myös tämä tutkimus tuo esille, että

kotouttamistyötä määrittelevät usein palvelujärjestelmän reunaehdot ja resurssit ja kotoutujien yksilölliset kyvyt ja tarpeet jäävät huomioimatta. Vaikka työntekijät haluaisivat kohdata asiakkaansa yksilöllisesti, se ei aina ole mahdollista. Kotoutuminen määrittyä asiana, josta viranomainen on vastuussa, mikä ei välttämättä tue ihmisen yksilöllistä kotoutumispolkua ja autonomiaa. Sotkasiiran mukaan kotoutujat tulisi nähdä yhtä aikaa sekä kyvykkäinä toimijoina että erityisellä tavalla haavoittuvassa asemassa olevina yksilöinä. Ratkaisuksi hän ehdottaa rasmin vastaisen sosiaalityön eettisiä näkökulmia ja käytäntöjä sekä yksilöllistä kohtaamista massakotouttamisen sijaan. (Mt.)

Kotouttamispalveluissa koko perheen kotoutumisen kannalta on haasteena se, että ne saattavat jättää osan perheestä ulkopuolelle, mikäli joidenkin perheenjäsenten oleskelulupastatukset eroavat muun perheen statuksista. Perheet jäävät näin kuormittaviin tilanteisiin. (Ks. Hiitola & Vuori 2018, 337.) Sekä tutkijat että poliittiset toimijat jakavat näkemyksen siitä, että erityisesti perhevapailla olevat lasten vanhemmat uhkaavat jäädä lakisääteisten kotoutumista edistävien palvelujen ulkopuolelle palvelujen keskittyessä työmarkkinoille tähtääviin maahan muuttaneisiin (Vuori 2012, 252; Sotkasiira 2018a, 40; Turtiainen ym. 2018, 352). Järjestöt ovat tarjonneet tukea niille maahan muuttaneille, jotka jäävät ”virallisen” kotouttamisen ulkopuolelle (Vuori 2012, 252). Kansalais- ja vapaaehtoistoiminnan kenttä pystyi reagoimaan myös vuoden 2015 niin sanottuun pakolaiskriisiin nopeammin kuin julkiset palvelut, jotka eivät olleet varautuneet nopeaan turvapaikkaa hakevien kasvuun (Bahmani & Honkasalo 2016, 75; Kananaja 2017, 100).

2.3 Osallisuus kotouttamisen tavoitteena

Kansalaisten osallisuus ja sen edistäminen ovat nousseet sosiaalipolitiikan yhdeksi keskeisimmäksi tavoitteeksi (Pohjola 2010, 57; Närhi ym. 2014, 228; Leemann ym. 2022, 401). Osallisuuspuheella luodaan käsitystä tavoiteltavana pidetylle aktiiviselle kansalaiselle, joka osallistuu yhteiskuntaan ja sen rakentamiseen (Närhi ym. 2014, 228). Osallisuus yhdistetään esimerkiksi koulutukseen, asumiseen, sosioekonomiseen asemaan, poliittiseen osallistumiseen ja sosiaalisiin verkostoihin (Matthies 2014, 8; Leemann ym. 2022, 401). Oletus on, että ihmiset pyrkivät välttämään syrjäytymistä ja tavoittelemaan arvostettuna pidettyjä osa-alueita, kuten työtä (Matthies 2014, 8–9). Syrjäytymisen

käsitettä käytetäänkin useissa yhteyksissä osallisuuden ja myös kotoutumisen vastakohtana (Matthies 2014, 8; Heino 2018, 25). Tämä näkemys on kuitenkin liian yksioikoinen, sillä osattomuus, syrjään jääminen tai ”kotoutumattomuus” jollakin elämän osa-alueella ei tarkoita sitä kaikilla osa-alueilla (Petäjäniemi ym. 2018, 7).

Kotoutumislain tarkoituksena on ”tukea ja edistää kotoutumista ja maahanmuuttajan mahdollisuutta osallistua aktiivisesti suomalaisen yhteiskunnan toimintaan” (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010). Niin ikään työ- ja elinkeinoministeriön (2021, 15) mukaan kotoutuminen on ”yksilöllinen prosessi, joka tapahtuu vuorovaikutuksessa yhteiskunnan kanssa ja jonka aikana maahanmuuttajan osallisuus, yhdenvertaisuus ja tasa-arvo yhteiskunnassa lisääntyvät.” Kotoutuminen ja osallisuus ovat siis käsitteinä lähellä toisiaan. Useissa yhteyksissä niistä puhutaan päällekkäin tai toistensa synonyymeinä (esim. Hiitola ym. 2018, 6), ja kotoutumistutkimus keskittyykin usein juuri osallisuuden kysymyksiin. Sekä osallisuuden että kotoutumisen rakentumiseen vaikuttavat yksilön voimavarat, sosiaaliset suhteet ja yhteiskunnan rakenteelliset tekijät. Molemmat käsitteet painottavat näkökulman mukaan oikeuksia ja kansalaisuutta, toimintaa ja tekemistä tai yksilön omaa tunnetta ja kokemuksellisuutta.

Osallisuus voidaan ymmärtää osallisuutena omaan elämään, mahdollisuutena vaikuttaa palveluihin, lähipiiriin, elinympäristöön ja laajemmin yhteiskuntaan sekä hyvinvointina ja elämän merkityksellisyyttä lisäävinä vuorovaikutussuhteina (Isola ym. 2017, 23). Osallistuminen on yksi osallisuuden muoto (Särkelä-Kukko 2014, 35). Osallistua voi työhön, vaikuttamistoimintaan, harrastuksiin ja muuhun vapaa-ajan toimintaan (Särkelä-Kukko 2014, 36). Osallisuus nähdään tällöin toimintana ja tekemisenä, kun taas toimettomuus tai merkityksettömältä tuntuva toiminta nujertavat osallisuutta (Mäntyneva & Hiilamo 2018, 21; Petäjäniemi ym. 2018, 12). Toisaalta osallisuus on enemmän kuin osallistumista (Laitinen & Niskala 2013, 13). Yksilön kokemuksena osallisuus on subjektiivinen, tunneperäinen kokemus, jota on vaikea mitata ja määritellä. Se on omaehtoinen tunne johonkin kuulumisesta ja omiin asioihinsa vaikuttamisesta. (Leemann & Hämäläinen 2016, 591, 589.) Tunne osallisuudesta muodostuu siitä, että ihminen tulee kuulluksi ja huomioituksi omassa elinympäristössään ja hän pystyy vaikuttamaan elämäänsä, toimintaansa ja saamiinsa palveluihin, minkä edellytyksenä on riittävä autonomia ja elämänhallinta (Särkelä-Kukko 2014, 35–36; Isola ym. 2017, 25).

Osallisuuden yhteydessä puhutaan toisinaan myös osallistamisesta. Osallistamisessa on kyse yksilön ulkopuolelta syntyvästä pyrkimyksestä ”kannustaa yksilöitä osallistumaan ja saamaan osallisuuden kokemuksia” (Särkelä-Kukko 2014, 35). Kun asiakkaiden annetaan osallistua palvelujensa suunnitteluun, lupa ja oikeutus osallistumiseen saadaan ylhäältä käsin palvelujärjestelmältä. Tällöin palvelujärjestelmä pyrkii määrittelemään asiakkaan osallisuutta ja osallisuudelle asetetaan tietynlaisia kriteereitä (Honkasalo 2012, 268). Vaikka osallistamisen ideaa on kritisoitu, voi osallistaminen myös tuottaa aitoa osallisuuden kokemusta (Leemann & Hämäläinen 2016, 590). Haasteena on, että osallistuvan asiakkaan taustalla on ajatus palveluja aktiivisesti ja oikealla tavalla hakevasta ja tilannettaan edistävästä kansalaisesta (Närhi ym. 2014, 227–228; Kivistö & Hautala 2020, 262). Yksilön käytettävissä olevat voimavarat vaikuttavat osallisuuden kokemuksen muodostumiseen (Särkelä-Kukko 2014, 39). Apua tarvitsevan, haastavassa elämäntilanteessa olevan ihmisen voimavarat eivät välttämättä riitä palvelujärjestelmän vaatimaan oikeanlaiseen aktiivisuuteen ja osallistumiseen (Pohjola 2010, 30, 67). Olennaista on pyrkiä tunnistamaan, asetammeko ihmisille tietynlaisia osallisuuden vaatimuksia vai hyväksymmekö myös muunlaisia osallisuuden ilmenemismuotoja (Särkelä-Kukko 2014, 48–49).

Kuten todettua, osallisuuspuhe on siirtynyt myös kotoutumiseen ja kotouttamiseen. Kotoutumisen tavoitteena katsotaan olevan yksilön autonomian lisääntyminen. (Sotkasiira 2018b, 293, 295.) Maahan muuttaneiden ja muiden rodullistettujen vähemmistöjen osallisuutta rajoittavat kuitenkin rakenteelliset tekijät sekä sosiaalisissa kohtaamisissa rakentuvat valtasuhteet (Hiitola ym. 2018, 6–7). Erilaiset sosiaaliset kategoriat, kuten sukupuoli, rotu, yhteiskuntaluokka, seksuaalisuus, toimintakyky ja ikä tuottavat ihmisen yhteiskunnalliseen asemaan sortoa tai etuoikeuksia (Heino & Jäppinen 2022, 178). Erityisesti miesten, valkoisten, keskiluokkaisten ja vammattomien ihmisten nähdään olevan muihin ryhmiin nähden etuoikeutetussa asemassa (Sundar & Ly 2013, 128). Kotouttamis- ja maahanmuuttopolitiikan harjoittamalla kontrollilla on myös merkityksensä kotoutujien hyvinvoinnin mahdollistamisessa (Peltola 2014, 13).

Erityisesti pakolaisiin suhtaudutaan usein huolen kautta ja heidän osallisuutensa mahdollisuuksia pidetään rajoittuneina. Vaikka pakolaiset ovat lähtökohtaisesti haavoittuvassa asemassa, tutkijat muistuttavat, että heiltä löytyy paljon päättäväisyyttä ja sopeutumiskykyä (Hiitola 2021, 126; Hosseini & Punzi 2022, 271). Pakolaistaustaiset ihmiset ovat tehneet elämässään useita rohkeita päätöksiä, kuten jättäneet kotinsa ja kotimaansa ja

lähteneet vaaralliselle matkalle vailla tietoa tulevasta (Petäjaniemi ym. 2018, 11; ks. myös Hiitola & Vuori 2018, 334). On ongelmallista suhtautua kotoutujiin ensisijaisesti huolen kohteina, joilla ei ole elämässään osallisuuden mahdollisuuksia ilman valtaväestön apua, sillä näkemys korostaa kotoutujan ja kotouttajan välistä valtaeroa (Tuori 2007, 166–167).

Kun puhutaan kotoutujien rajoittuneesta osallisuudesta, voi myös olla kyse siitä, että kaikkea kotoutujien aktiivisuutta ja aloitteellisuutta ei tunnisteta (Sotkasiira 2018a, 39). Kotouttajat eivät esimerkiksi välttämättä tunnista kotoutujavanhempien tekemän hoivatyön ja omissa (perhe)yhteisöissään toimimisen merkitystä vanhempien hyvinvoinnille. Oman yhteisönsä piirissä kotona lapsiaan hoitavia vanhempia saatetaan pitää passiivisina ja ei-kotoutettavina. (Turtiainen ym. 2018, 352.) Kotoutujien omat sosiaaliset verkostot osallisuuden areenoina olisikin tärkeää tunnistaa. Monet saavat kuuluvuuden ja hyväksytyksi tuleminen kokemuksia myös ylijärjestyksellä pitämällä yhteyttä eri maissa oleviin läheisiin (Petäjaniemi ym. 2018, 10).

Kotouttamistyössä kotoutujilta löytyvään päättäväisyyteen ja toimijuuteen tehdä omaa elämänsä koskevia ratkaisuja saatetaan suhtautua kotouttamistyössä ristiriitaisesti. Johanna Hiitolan ja Jaana Vuoren (2018) tutkimukseen osallistuneet kotoutujat kertoivat, että ammattilaiset olivat kieltäneet heiltä muuttamisen toiselle paikkakunnalle tai hakemasta omatoimisesti opiskelupaikkaa. Kotoutujat kokevat nämä itsemääräämisoikeuden rajoittamiset loukkaavina. Kotouttamistyössä saatetaan ajatella, että muuttaminen voi olla haastavassa elämäntilanteessa olevalle kotoutujalle liian vaikeaa eikä välttämättä helpota tilannetta. (Mt., 334–335, 339.) Kotoutujien omaehtoisesti tekemät päätökset tulisi kuitenkin nähdä tekoina, jotka kertovat turvallisuuden tunteen saavuttamisesta ja autonomian vahvistumisesta eli siitä, että kotoutuminen on hyvässä käynnissä (Saurama ym. 2020, 143–144). Myös Leena Suurpää (2002) huomauttaa, että kotoutujien toimijuuteen suhtaudutaan ristiriitaisesti, sillä toisaalta heidät nähdään apua tarvitsevinä ja passiivisina, mutta samanaikaisesti heidän edellytetään toimivan määrätietoisesti ja tehokkaasti kotoutumisensa eteen. Kotoutujille tarjotaan palveluita sillä edellytyksellä, että kotoutuja ottaa vastuun elämästään ja kotoutumisestaan ja pyrkii aktiivisesti kiinnittymään yhteiskuntaan. Samanaikaisesti kotoutujilta odotetaan siis sopivaa omatoimisuutta kotoutumisprosessinsa toimijoina, että mukautumista heille osoitettuihin toimenpiteisiin. (Mt., 16–17.)

Kotouttamispolitiikka ja julkinen keskustelu korostavat kotoutujien työllistymisen tärkeyttä. Esimerkiksi kotoutumislain kokonaisuudistuksessa halutaan edelleen vahvistaa

kotouttamisen työelämäyhteyttä (Työ- ja elinkeinoministeriö 2022). Tutkimusten mukaan työssäkäynti onkin yhteydessä kotoutujien osallisuuden kokemukseen (Casimiro ym. 2007, 63; Haikkola & Sotkasiira 2017, 718; Heino 2018, 61), mutta työssäkäynti ei pelkästään tarkoita vielä onnistunutta kotoutumista (Saukkonen 2020, 129). Muodollistenkaan kotoutumisen kriteerien kuten kielen oppimisen tai työssäkäynnin täyttäminen ei tutkimusten valossa näytä tarkoittavan sitä, että maahan muuttanut tulisi tunnustetuksi täysivaltaisena jäsenenä valtaväestön silmissä (Casimiro ym. 2007; Varjonen 2013, 47; Heino 2018, 24, 66). Maja Koracin (2003) tutkimukseen osallistunut henkilö kertoo, että vaikka hän puhuu paikallista kieltä, tekee töitä ja hänen lapsensa käy paikallista koulua, hänellä on tunne siitä, ettei hän ole hyväksytty eikä hänellä ole todellista sidettä paikalliseen yhteiskuntaan. Koracin mukaan tämä osoittaa, että vaikka maahanmuuttajat vaikuttaisivat kotoutuneelta ja olisivat integroituneita työmarkkinoille, he voivat silti jäädä sosiaalisesti osattomiksi. Kotouttamispolitiikka ei anna riittävästi keinoja rakentaa juurtuneisuutta ja sosiaalista osallisuutta, joten kotoutujat jäävät vaille osallisuuden ja kotoutumisen tunnetta. (Mt., 56–57, 62.) Osallisuutta on vaikea tuntea yhteiskunnassa, joka sulkee ulos (Casimiro ym. 2007, 65–66; Petäjäniemi ym. 2018, 13).

Sirkku Varjonen (2013) tutki, kuinka maahan muuttaneiden identiteetit, maahan muuttaneiden ja suomalaisten väliset suhteet ja integraatio rakentuvat osallistujien elämäntarinoissa. Varjosen tutkimuksessa maahan muuttaneet asemoituvat kotoutumista aktiivisesti tavoitteleviksi toimijoiksi, mutta samalla kokevat, että heidän osallistumisensa on suomalaisten käsissä. Yhteiskunta näyttäytyy epätasa-arvoisena ja kotoutuminen haastavana, sillä kotoutujilla itsellään ei juuri ole mahdollisuutta vaikuttaa asemaansa yhteiskunnassa. Tasavertainen osallistuminen yhteiskuntaan näyttäytyy illuusiolta, tavoiteltavana ja toivottavana asiana, johon kotoutujat pyrkivät, jos suomalaiset sen mahdollistavat. (Mt.) Varjosen tutkimus kiteyttää kotouttamisen haasteen. Vaikka kotoutumisen tavoitteena on kotoutujien osallisuuden lisääminen ja yhdenvertainen asema yhteiskunnassa, yhteiskunnan hallitseva väestö määrittelee kotoutujien tarpeita ja tavoitteita, eikä valtasuhde ole lähimainkaan tasavertainen. Kotoutuminen on haastavaa, jos kotoutujien toimijuutta ei tunnisteta, vaan heidät nähdään ensisijaisesti kotouttamispolitiikan ja -toimenpiteiden kohteina. (Eliassi 2017, 16–18.)

Jotta kotoutujien osallisuutta ja siten kotoutumista voitaisiin tukea, lähtökohdaksi kotouttamisessa tulisi ottaa kotoutujien yksilöllinen toimijuuden tukeminen. Jos kotouttaminen

nähdään työllistymiseen tähtäävänä massapalveluna, kotoutujat eivät voi tehdä yksilöllisiä tulevaisuuttaan ja kotoutumistaan koskevia päätöksiä, mikä ei edistä osallisuutta, vaan passivoi (Turtiainen ym. 2018, 351). Tiina Sotkasiira (2018, 46) rinnastaa kotoutumisen portaita pitkin kävelemiseen ja toteaa olevan eri asia kävellä muiden tekemiä portaita kuin rakentaa omansa ja päättää, minne ne johtavat. Kotouttamistyötä tekevät ammattilaiset voivat joko rakentaa kotoutujille portaat valmiiksi tai tukea heitä niiden rakentamisessa. Asiakkaan toimijuuden tukemisen ei tulisi olla työntekijälähtöistä, vaan asiakkaan tulee voida määritellä ja arvioida oman tilanteensa ja tavoitteensa, joita työntekijä tukee. Tämä vaatii sitä, että asiakkaan omaksumat arvot ja tekemänsä valinnat hyväksytään, eikä työn tavoitteeksi aseteta normiksi suomalaisuutta. (Virkki & Lehtikangas 2014, 128–129.)

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

4.1 Sosiaalinen konstruktioismi teoreettismetodologisena lähtökohtana

Tutkimus on toteutettu laadullisena tutkimuksena ja nojautun siinä sosiaalisen konstruktioismin tieteenfilosofiaan. Sosiaalinen konstruktioismi on laaja teoreettinen viitekehys, jossa tarkastellaan sosiaalisen todellisuuden ja merkitysten rakentumista (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 21). Sosiaalista konstruktioismia sovelletaan eri tavoin psykologiassa, sosiaalipsykologiassa, yhteiskuntatieteissä ja humanistisissa tieteissä. Se on monitieteinen viitekehys, joka on ottanut vaikutteita useilta eri tieteenaloilta, esimerkiksi filofiasta, sosiologiasta ja kielitieteistä. (Burr 2015, 1–2.)

Sosiaalisen konstruktioismin perusajatus on suhtautua kriittisesti esimerkiksi luonnontieteille ominaisen positivistiseen ja empiristiseen näkemykseen siitä, että tieto perustuu maailman objektiiviseen havainnointiin. Kategoriat ja käsitteet, joita olemme tottuneet käyttämään, eivät ole yksiselitteisiä vaan historiallisesti ja kulttuurisesti muotoutuneita, joten niitä voi myös kyseenalaistaa. Esimerkiksi käsitys lapsuudesta on muuttanut muotoaan valtavasti ajan saatossa. Sosiaalisen konstruktioismin ydin onkin ajatella tietoa sosiaalisesti konstruoituna eli ihmisten keskinäisessä vuorovaikutuksessaan rakentamana. Ymmärrystämme yhteiskunnallisista ja psykologisista ilmiöistä, joita pidämme tietona, ei voida pitää lopullisena totuutena asioista. Tieto perustuu ihmisten välisiin sosiaalisiin prosesseihin, jotka ovat sidottuja historialliseen aikaan ja paikkaan. Tulkinnat ilmiöistä on tuotettu tietystä näkökulmasta, joka palvelee tiettyä intressiä. (Burr 2015, 2–5, 9.)

Koska tiedon katsotaan rakentuvan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, kaikki sen muodot, kuten kielenkäyttö, kiinnostavat sosiaaliseen konstruktioismiin sitoutuneita tutkijoita. Kieli ja kielenkäyttö ovatkin yksi tärkeimmistä keinoista rakentaa sosiaalista ja psykologista todellisuutta. Kieli on enemmän kuin tapa ilmaista itseämme, sillä kielenkäytöllä on käytännön seurauksia. Kieltä käyttäessä ihmiset eivät vain kuvaile maailmaa, vaan rakentavat ja muokkaavat tapaansa ymmärtää maailmaa ja sen ilmiöitä. Suhtautumisemme eri ilmiöihin on riippuvainen siitä, millaisen merkityksen eri puhetavat niille antavat. Esimerkiksi se, miten ymmärrämme päihderiippuvuuden, vaikuttaa siihen, kuinka

päihderiippuvaisia kohdataan ja millaista tukea riippuvuuteen tarjotaan. Sosiaalisessa vuorovaikutuksessa rakentuvalla todellisuudella on siten valtaa vaikuttaa ihmisten toimintaan ja siihen, mitä on mahdollista ja sallittua tehdä. (Burr 2015.) Kieli ei ole neutraali tiedon välittämisen väline, sillä se synnyttää merkityksiä. Viestintään liittyy aina valinta sanojen välillä. Samasta henkilöstä voidaan puhua eri sanoilla, ja siitä miten henkilöön viitataan, voidaan päätellä, kuinka kyseistä henkilöä ”tulisi” puhujan mielestä kohdella. (Taylor 2013, 18.)

Ajattelen, että esimerkiksi kotouttamisesta ja kotoutumisesta ei ole löydettävissä mitään objektiivista faktaa, joka kertoisi ilmiöstä tyhjentävästi kaiken. Sen sijaan ilmiön eri puolista käydään jatkuvasti neuvotteluja mediassa, tutkimuksessa, politiikassa ja kotouttamistyön arjessa kuin muissakin ihmisten välisissä vuorovaikutustilanteissa, joissa puheenaiheeksi rakentuu maahanmuuton jälkeinen elämä. Jokainen tulkinta rakentaa käsitystä ilmiöstä tietynlaiseksi ja tietty näkökulma voi palvella erityisesti esimerkiksi ”valtaväestön”, talouden tai työllisyyden intressejä. Se, mitkä tulkinnat kotouttamisesta nousevat hallitseviksi ja alkavat rakentua tulkinnoiksi, jota yleisesti pidetään tietona, vaikuttavat konkreettisesti kotoutujien elämään. Kotoutumista ja kotouttamista voi tarkastella lainsäädännön, kotouttamisohjelmien sekä poliitikkojen ja yhteiskunnallisten pyrkimysten tasolla, mutta yhtä tärkeää on tutkia kotouttamista kotoutujien kanssa työskentelevien ammattilaisten arjessa, sillä siellä kohtaamiset tapahtuvat (Keskinen & Vuori 2012, 12). Kotouttamisen määrittelyyn liittyy valtaa, joka mahdollistaa ja rajoittaa kotoutujien toimijuutta. Kotoutujien kannalta on merkityksellistä, kuinka ammattilaiset jäsentävät ja ymmärtävät kotouttamista.

4.2 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Kotouttamista voidaan merkityksellistää monella eri tavalla. Aiempi tutkimus on osoittanut, että kotouttamisen eri tulkinnoissa painotetaan erityisesti työllistymistä ja tehokkuutta, kulttuurista sulauttamista niin kutsuttuun normatiiviseen ”suomalaisuuteen” ja kotoutujien omaa vastuuta kotoutumisprosessiinsa, kun taas yhteiskunnan vastuu kotoutumisen vastavuoroisuuteen helposti unohdetaan (ks. esim. Saukkonen 2020, 18–22).

Kotoutujien toimijuuteen suhtaudutaan kotouttamisen kentällä ja yleisemminkin yhteiskunnassa ristiriitaisesti: erityisesti pakolaisiin suhtaudutaan huolen kautta, mutta samanaikaisesti heiltä vaaditaan tietynlaista osallisuutta (Suurpää 2002, 16). Kotouttamistyötä määrittävät helposti palvelujärjestelmän reunaehdot ja resurssit, eikä kotoutumispalveluissa välttämättä jää tilaa yksilöllisyydelle ja autonomian tukemiselle (Sotkasiira 2018a; Turtiainen ym. 2018). Tulkinnat kotoutumisesta ja kotouttamisesta vaihtelevat kontekstin ja instituution mukaan. On tärkeää tehdä näkyväksi sitä, mitä ja miten matalan kynnyksen palveluja edustavat ja kotoutujien arkea jakavat ammattilaiset puhuvat, kun he puhuvat kotouttamisesta.

Tässä laadullisessa tutkimuksessa tarkastelen kotouttamiselle rakentuvia merkityksiä kriittisesti painottuvan diskurssianalyysin avulla. Kriittisesti painottuvassa tutkimusperinteessä diskurssianalyysillä pyritään tuomaan esiin diskurssien välisiä ja niiden sisäisiä valtasuhteita ja nostamaan esille kielellistä vallankäyttöä (Burr 2015, 194; Jokinen & Juhila 2016a, 75). En tavoittele yleistettävää tai objektiivista tietoa, vaan pyrin nostamaan erilaisia tapoja jäsentää ja merkityksellistää kotouttamista ja kotoutujien ja kotouttajien välisiä suhteita. Tutkimustehtävänä on tarkastella, millaisia merkityksiä paikalliset kotouttamistyön ammattilaiset antavat kotouttamiselle ja miten he kuvaavat kotoutujia ja kotouttajia. Tutkimustehtäväni pohjalta esittämäni tutkimuskysymykset ovat, *millaisia diskursseja kotouttamisesta tuotetaan ja millaisiin positioihin kotoutujat ja kotouttajat näissä diskursseissa asetetaan.*

4.3 Tutkimusaineiston kuvaus

Tutkimuskysymyksiini vastaan yhteiskunnallisesta tietoarkistosta saamani valmiin aineiston pohjalta. Aloitteessani tätä tutkimusta tiesin, että haluan tutkia kotoutumista ja kotouttamista ilmiöinä ja tarkemmin ottaen sitä, millaisia merkityksiä kotoutujien kanssa työskentelevät ammattilaiset niistä rakentavat. Löysin yhteiskunnallisesta tietoarkistosta kiinnostavalta vaikuttavan haastatteluaineiston, jonka arvelin voivan vastata tutkimustehtävääni. Aineisto on tietoarkistosta tutkimuskäyttöä varten vapaasti saatavilla ja sen sai käyttöönsä kirjautumalla tietoarkistoon opiskelijatunnuksilla, selvittämällä mihin

tarkoitukseen aineistoa hakee sekä hyväksymällä käyttöehdot. Luettuani haastatteluaineiston ensimmäistä kertaa läpi totesin sen olevan mielenkiintoinen, mutta epäröin aineistoa kooltaan liian pieneksi. Koska aineisto oli niin kiinnostava, ryhdyin kuin automaattisesti lukemaan sitä diskursiivisin silmälasein ja tein päätöksen käyttää sitä tässä tutkimuksessa. Laadullisessa tutkimuksessa aineiston ei tarvitse olla suuri, kunhan se on perusteltu, tarkoin valittu ja sen avulla pystyy vastaamaan tutkimuskysymykseen (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 235–236).

Aineisto on etnologian ja antropologian opiskelijan Marianne Pulkkinen (2018) keräämä haastatteluaineisto nimeltään ”Paikallisten organisaatioiden rooli kotouttamistyössä Jyväskylässä 2018”. Pulkkinen haastatteli pro graduun (2019) varten yhteensä seitsemää eri työntekijää viidestä eri organisaatiosta ja järjestöstä, jotka kaikki toimivat Jyväskylässä. Organisaatioista kolme on kolmannen sektorin toimijoita, yksi on kristillinen seurakunta ja yksi on kaupungin alla toimiva organisaatio. Olen käyttänyt näistä toimijoista nimeä *paikallistoimijat*. Organisaatioilla ei ole varsinaista lakiin perustuvaa velvoitetta tehdä kotouttamistyötä, vaan ne järjestävät toimintaa kaikille kunnassa oleskeleville. Minkään organisaation toiminta ei ole siis yksinomaan suunnattua vain maahan muuttaneille, mutta osa niistä tekee selkeämmin myös maahan muuttaneille suunnattua toimintaa (Pulkkinen 2019, 9). Kaikki niistä tarjoavat kotoutujille toimintaa, keskusteluapua, vapaaehtoistyötä, harjoittelupaikkoja, suomen kielen oppimista tukevaa toimintaa tai osallistuvat kotoutumisen edistämiseen muilla tavoin.

Pulkkinen (2019) on halunnut haastatteluissaan selvittää, miten paikalliset organisaatiot ja järjestöt tukevat kaupunkiin muuttaneiden ihmisten kotoutumista, millaista toimintaa ne järjestävät ja millaista yhteistyötä tekevät muiden tahojen kanssa sekä mikä haastatteluvien mielestä on työssä haastavaa ja mikä palkitsevaa. Sisällöllisesti aineistossa puhutaan muun muassa työn sisällöistä ja lähtökohdista, asiakaskohderyhmästä sekä työn hyvistä ja haastavista puolista. Kuudesta haastattelusta viisi on yksilöhaastatteluita ja yksi on parihaastattelu. Pulkkinen kertoo käyttäneensä puolistrukturoitua teemahaastattelua, jossa keskustelun teemat ja kysymykset ovat kaikille samat, mutta kuitenkin mahdollisimman avoimet. Hän pyysi tutkimukseen osallistuneet sähköpostitse eri organisaatioihin lähetetyillä kutsuilla.

Pulkkinen on toteuttanut haastattelut ennalta suunnitellun rungon (ks. Pulkkinen 2019, Liite 1) mukaan ja tallentanut ne nauhurille. Haastattelut toteutettiin Jyväskylän

yliopiston kirjaston ryhmätyöhuoneissa, haastateltavan työpaikalla tai muussa rauhallisessa ympäristössä. Haastatteluaineistoa on ollut yhteensä neljä tuntia ja 13 minuuttia. Haastattelut on litteroitu, mutta ajan puutteen vuoksi ei kuitenkaan sanatarkasti, ja niistä on poistettu aiheen kannalta epäolennaisia kohtia. (Mt.) Tämä on analyysimenetelmäni kannalta haaste, johon palaan alaluvussa 4.5. Litteroitua aineistoa on yhteensä 51 sivua (fonttikoko 12, riviväli 1,5).

Kyseessä on siis sekundääriaineisto, joka on alun perin kerätty toista tutkimusta varten. Kyseisessä tutkimuksessa tehdyt tutkimusratkaisut ja konteksti vaikuttavat aineiston sisältöön. (Ronkainen ym. 2020, 111–113.) Tähän käsissä olevaan tutkimukseen ja analyysitapaan aineistoa ei ole suunniteltu. Arja Kuulan ja Sanni Tiitisen (2020, 455) mukaan laadullista aineistoa on usein kuitenkin antoisaa tutkia uusista näkökulmista ja erilaisella analyysimenetelmällä kuin alkuperäisessä tutkimuksessa, jolloin aineistosta ja ilmiöstä saadaan esiin uutta tietoa.

4.4 Diskurssianalyysin toteuttaminen

Diskurssintutkimuksessa on kyse monitieteisestä tutkimussuuntauksesta, joka on kiinnostunut kielenkäytön ja sosiaalisen toiminnan välisestä suhteesta (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 9). Se ei ole selkeärajainen tutkimusmenetelmä vaan laajempi teoreettinen viitekehys, joka mahdollistaa erilaisia teoreettisia ja menetelmällisiä lähestymistapoja tekstin ja kielenkäytön tutkimukseen (Potter & Wetherell 1987, 175; Taylor 2013, 1). Diskurssintutkimus (tai diskurssianalyysi) on ottanut vaikutteita muun muassa retoriikasta, keskusteluanalyysistä ja semiotiikasta (Pietilä 2010, 213).

Diskurssintutkimuksen ja sosiaalisen konstruktionismin keskeinen ajatus on, että todellisuus rakentuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, jossa kielenkäyttö on oleellisessa roolissa (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 22). Kielenkäytöllä merkityksellistetään, uusinnetaan ja muunnetaan sosiaalista todellisuutta. Kaikilla lausumillamme asioilla paitsi kuvaamme tai väitämme jotakin todellisuudesta, myös rakennamme sitä uudelleen. (Jokinen ym. 2016.) Kieli ymmärretään diskurssintutkimuksessa monikäyttöisenä resurssina, josta kielenkäyttäjät voi taitojensa ja tilanteensa mukaan valita käyttämänsä sanat ja ilmaukset.

Esimerkiksi se, mitä sanaa käytetään kuvaamaan puheena olevaa ihmisryhmää, vaikuttaa siihen, millainen kuva puheena olevasta asiasta rakentuu. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 22–23.)

Koska diskurssintutkimusta harjoitetaan monella eri tieteenalalla ja eri tavoin, sen käsitteet eivät ole täysin yksiselitteisiä, vaan tutkijat voivat käyttää samoja käsitteitä eri merkityksessä (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 27). Esimerkiksi *diskurssin* käsite vaihtelee, joten diskurssianalyysia käyttävän tutkijan on tärkeää määritellä, mitä diskurssilla kyseisessä tutkimuksessa tarkoitetaan. Tässä tutkimuksessa ymmärrän diskurssin tietyistä näkökulmasta rakennetuksi tavaksi merkityksellistä nimeämiään kohteita (ks. Pietikäinen & Mäntynen 2019, 36). Viitataan sillä tiettyyn joukkoon kielenkäytön kokonaisuuksia ja merkityksiä, jotka yhdessä tuottavat tietynlaisen version ilmiöstä. Kielenkäytöllä mistä tahansa ilmiöstä, tapahtumasta tai henkilöstä voidaan esittää useita erilaisia versioita, joista kaikki tuovat ilmiöstä eri puolia esiin ja vaikuttavat siihen, kuinka puheena oleva asia ymmärretään. Diskurssianalyysi pyrkii tekemään näitä puhetapoja näkyviksi. (Burr 2015, 21, 75–76.)

Tutkimusaineisto on aina tilannesidonnaista, eli tutkimusaineiston välittämä tieto tulee nähdä siinä kontekstissa, ajassa ja paikassa, jossa se on tuotettu (Pietilä 2010, 214; Burr 2015, 78; Jokinen ym. 2016, 36–37). Diskurssintutkijalle oleellista on siis tarkastella paitsi kielenkäyttöä, myös tilannetta, jossa sitä käytetään (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 39). Kontekstilla tarkoitetaan sekä aineiston tuottamisen kulttuurista että historiallista kontekstia sekä institutionaalista ja vuorovaikutuksellista kontekstia. Tämän tutkimuksen haastatteluaineisto on kerätty vuonna 2018. Vuoden 2015 niin sanottu pakolaiskriisi on todennäköisesti vaikuttanut siihen, mistä ja millä tavalla aineistossa puhutaan, sillä keskustelu maahanmuutosta ja erityisesti pakolaisuudesta on ollut sittemmin kärjistynyttä (Anis & Turtiainen 2021, 1).

Diskurssianalyysistä lukiessa on lähes mahdotonta olla törmäämättä ranskalaisen filosofin Michel Foucault'n ajatuksiin. Foucault nosti esille erityisesti diskurssien, tiedon ja vallan välistä suhdetta. Häntä kiinnosti erityisesti se, miten yhteiskunnalliset instituutiot hyödyntävät valtaa ja tietoa kontrollin muotona. Foucault'n näkemyksen mukaan tieto, eli kulttuurisessa kontekstissa kulloinkin vallitseva näkemys maailmasta, on sidottu valtaan. Jokainen tulkinta ilmiöstä, eli diskurssi, tuo mukanaan mahdollisuuden tietynlaisiin sosiaalisiin käytäntöihin ja tietyllä tavalla toimimiseen. Asian tai ilmiön esittäminen

tietyissä valossa tuo siis puhujalle valtaa. Voimme esimerkiksi määritellä ihmisiä tiettyihin ryhmiin, mikä mahdollistaa näiden ryhmien kohtelemisen eriarvoisesti. Foucault näkee kuitenkin, ettei valta ole jotain, jota toisilla on ja toisilla ei ole, vaan se muodostuu diskurssien tuloksena. Kun ilmiöistä keskustellaan jatkuvasti useilla vaihtoehtoisilla tavoilla, myös hallitsevat diskurssit ovat jatkuvasti kyseenalaistettuina. (Burr 2015, 74, 79–80).

Foucault’lle diskurssit ovat enemmän kuin vakiintuneita puhetapoja tai merkitysten tuottamista – ne ovat osa vallankäytön mekanismeja. Foucault esitti, että diskurssien käyttö on seurauksellista, eli niillä on seurauksia sekä puheena olevalle aiheelle että osallistujille. Kieltä käyttämällä muutetaan sosiaalisia käytäntöjä ja käytetään valtaa. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 14, 33.) Esimerkiksi se, miten seksuaalisuus ja mielenterveysongelmat esitetään yhteiskunnassa, eli mikä diskurssi on hallitseva, vaikuttaa siihen, miten ihmisiä kohdellaan (Burr 2015, 20). Osa diskursseista on saanut yhteiskunnassa hallitsemamman aseman kuin toiset.

Kielenkäytön seurauksellinen luonne tarkoittaa myös sitä, että diskursseilla on ”valtaa määrittää ihmisille tietyt paikat” eli positiot (Jokinen & Juhila 2016b, 282). Meillä kaikilla on eri tilanteissa erilaisia sosiaalisia rooleja, kuten opiskelija, vanhempi, sosiaalityöntekijä tai tutkija. Kielellisten käytäntöjen seurauksena meille mahdollistuu tai voimme ottaa myös tiettyjä tilanteisia rooleja, kuten asiantuntijan, valittajan, neuvojan tai suostuttelijan roolin. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 48.) Puheessa tai tekstissä eri toimijat tulevat esitetyksi eri tavoilla, ja diskurssianalysissä huomio on siinä, mitä puhuja tulee tehneeksi ja tuottaneeksi kielenkäytöllään tahallisesti tai tahtomattaan (Potter & Wetherell 1987, 32–33). Esimerkiksi haastatteluaineistossa jokainen haastateltava tuottaa itsestään ja muista toimijoista tietynlaista kuvaa, joka vaihtelee haastattelun aikana (Pietilä 2010, 223). Toimijoiden välisiä suhteita voidaan tarkastella esimerkiksi haastattelupuheessa muodostuvan aktiivisuuden ja passiivisuuden kannalta. Toimijuuden ilmauksia voi etsiä aineistosta esimerkiksi kysymällä, kuka puheenvuorossa merkityksellistyy toimijaksi ja kuka passiiviseksi osallistujaksi. (Virkki & Lehtikangas 2014, 123–124.)

Michel Foucault’n jalanjäljissä muun muassa Norman Fairclough on kehittänyt *kriittistä diskurssianalyysiä* keskittyen erityisesti siihen, miten juuri tietyt diskurssit muodostuvat yhteiskunnassa hallitseviksi (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 34). Hallitsevilla tai hegeonisilla diskursseilla tarkoitetaan yhteiskunnassa vahvan aseman saaneita diskursseja,

jotka ylläpitävät käsitystä siitä, mikä on ”tietoa” ja itsestään selvää. Foucault’n ajatuksiin pohjautuva kriittinen diskurssianalyysi pureutuu analysoimaan näitä diskursseja ja sitä, miten hallitsevia diskursseja voidaan käyttää hallitsevien ryhmien aseman vahvistamiseen. (Taylor, 2013, 19.) Kriittisen diskurssianalyysin lähtökohtana on oletus yhteiskunnallisten alistussuhteiden ja eriarvoisuuden olemassaolosta. Analyysi painottuu siihen, miten näitä suhteita ylläpidetään ja oikeutetaan kielellisillä käytännöillä. (Fairclough 2013, 8; Jokinen & Juhila 2016b, 301.)

Nykyisin kriittiset tutkimusperinteet sisältävät useita erilaisia, osin ristiriitaisiakin koulukuntia, ja kriittistä diskurssianalyysiä voi toteuttaa monella eri tavalla. Kriittisesti suuntautuneita tutkimuksia yhdistää kuitenkin se, että niissä nähdään yhteiskunnallisten valtasuhteiden olevan sosiaalisesti ja historiallisesti rakentuneita ja toisten ryhmien olevan etuoikeutettuja toisiin nähden. (Locke 2004, 25–26.) Kriittinen diskurssianalyysi keskittyy kielenkäytön ja vallan väliseen suhteeseen sekä vallan epätasa-arvon paljastamiseen (Burr 2015, 194), ja sen tavoitteena on tuottaa tietoa, joka voi edistää yhteiskunnallisen eriarvoisuuden korjaamista tai lieventämistä (Fairclough 2013, 8). Sen sijaan *analyttinen diskurssianalyysi* pyrkii tutkijoiden mukaan avoimeen aineistolähtöisyyteen, jossa yhteiskunnallisia alistussuhteita ei oteta lähtökohdaksi, vaan niihin otetaan mahdollisesti kantaa vasta analyysin jälkeen (Jokinen & Juhila 2016b, 301).

Tässä tutkimuksessa en ole pyrkinyt etsimään aineistosta erityisesti hegemonisen aseman saavuttaneita diskursseja ja analysoimaan niiden välisiä valtakamppailuja (ks. Fairclough 2013; Jokinen & Juhila 2016a, 75), vaan löytämään kattavasti ja aineistolähtöisesti erilaisia diskursseja. Tästä huolimatta katson tutkimukseni painottavan kriittistä tutkimusperinnettä enemmän kuin esimerkiksi analyttistä näkökulmaa, sillä valtasuhteiden analyysi painottuu diskurssin *sisäisiin* käytäntöihin. Diskurssintutkimus on aina myös yhteiskunnan rakenteiden ja valtasuhteiden tutkimista, koska kieli ja toiminta ovat toisiinsa yhteen kietoutuneita (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 25–26). Pyrin nostamaan aineistosta esille niitä diskursiivisia käytäntöjä, joilla kotouttamisjärjestelmä mahdollistaa valtaväestöllä olevan vallan uusintamisen. Olen myös nostanut esiin aiempien kotouttamisen tutkijoiden näkemyksiä siitä, millä tavoin kotouttamispolitiikka ylläpitää epätasa-arvoisia valtarakenteita. Aineistoa lukiessani ja analysoidessani olen pyrkinyt pohtimaan, miten puheenvuorot liittyvät näihin rakenteisiin ja miten kielenkäytön on mahdollista tuottaa sosiaalista eriarvoisuutta ja positioita, joissa eri ihmisryhmää edustaville asemoituu erilainen valta-asema. Katson, että epätasa-arvoisessa asemassa olevien ihmisryhmien puolustaminen on

sosiaalityön eettinen velvollisuus paitsi sosiaalityön käytännöissä, myös sosiaalityön tutkimuksessa.

Diskurssianalyysin tekemiseen ei ole olemassa selkeää kaavaa, jota kaikkien diskurssintutkijoiden tulisi käyttää. Tutkimusaineisto ja -kysymykset vaikuttavat siihen, kuinka aineistoa kannattaa analysoida, joten jokaisen tutkijan tulee itse pohtia ja perustella tekemänsä metodiset ratkaisut. Tavoitteena analyysissä on yhdistää kielenkäytön ilmiöt laajempiin yhteiskunnallisiin konteksteihin hyödyntämällä lähitieteiden, kuten kielitieteiden analyysimenetelmiä. Analyysi tarkoittaa aineiston järjestelmällistä läpikäyntiä valitun näkökulman ja tarkastelutapojen avulla. Aineisto pilkotaan, puretaan, kootaan, kytketään ja täydennetään valittujen käsitteiden avulla niin, että voidaan vastata tutkimuskysymyksiin ja tuottaa uutta tietoa. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 240–243.)

On muistettava, että diskurssianalyysissä kiinnostus on diskursseissa itsessään, eikä diskurssien ”taakse” ole tarkoituskaan yrittää nähdä (Potter & Wetherell 1987, 49). Kielenkäytön ei siis ajatella olevan ”läpinäkyvä ikkuna maailmaan”, kuten Sari Pietikäinen ja Anne Mäntynen (2019, 16) toteavat. Diskurssintutkija ei ole kiinnostunut siinä mielessä ihmisistä puheen tai tekstin takana, että kielenkäytön voitaisiin olettaa kertovan meille yksiselitteisesti esimerkiksi puhujan asenteista tai mielipiteistä tai kuvastavan suoraan haastateltavien organisaatioiden tekemää asiakastyötä. (Jokinen 2016, 338.)

Analyysini eteni käytännössä seuraavasti. Tutustuttuani haastatteluihin ja todettuani, että saan aineistosta vastauksia tutkimuskysymykseeni, lähdin järjestelmällisesti etsimään siitä puheenvuoroja, joissa ammattilaiset merkityksellistävät kotouttamistyötä. Samalla he tulevat tuottaneeksi erilaisia tavoitteita kotoutumiselle ja rakentavat erilaisia positioita itselleen ja kotoutujille. Tein värikoodaukset kohtiin, joissa näistä teemoista puhuttiin ja samalla kirjoitin erilliselle tiedostolle näistä kohdista itselleni heränneitä ajatuksia, mielikuvia ja kysymyksiä. Analyysi oli aluksi ihmettelyä ja kysymysten tekemistä. Kiinnitin huomiota myös joihinkin yksittäisiin sanavalintoihin ja mietin, miksi juuri ne esiintyvät aineistossa. Huomasin, että jotkin sanat ja teemat selvästi toistuvat aineistossa. Koin haastattelut hyvin mielenkiintoisiksi ja yllättäviksi, ehkä osittain siksi, etten ole kerännyt aineistoa itse eikä minulla ollut selvää ennakkokäsitystä siitä, mitä aineisto oikeastaan sisältää.

Nopeasti huomasin, että aineistossa on analyysin kannalta haasteita. Haasteena oli ilman muuta se, että en ole itse kerännyt aineistoa. En ole voinut kysyä haastateltavilta

tarkentavia kysymyksiä ja joistakin kohdista jäin pohtimaan pitkäksi aikaa, mitä haastattava on tarkoittanut. Analyysini on ainoastaan haastattelutekstin varassa ja kaikki haastattelutilanteen ei-sanallinen vuorovaikutus jää sen ulkopuolelle. Aineiston kerääjä Marianne Pulkkinen kertoo gradussaan (2019, 9), ettei hän ole litteroinut tekstiä sanatarkasti ja yksityiskohtaisesti. Aineistoon on litteroitu joitakin puhujien naurahduksia, mutta ei esimerkiksi taukoja tai puheen äänensävyä. Havaintoni litteroinnista on, että haastattelija on pitänyt itsensä melko etäällä keskustelusta ja antanut puhujan vapaasti puhua ilman välikommentteja. Tutkimukseni kannalta epätarkka litterointi on puute, mutta ei kuitenkaan nähdäkseni este. Litterointi tulisi tehdä tutkimusasetelman ja analyysin edellyttämällä tarkkuudella (Ronkainen ym. 2020, 119). Sari Pietikäinen ja Anne Mäntynen (2019, 238–239) katsovat, että myös karkeampi litterointi riittää diskurssintutkijalle, kunhan aineisto palvelee tutkimustehtävää. Ajattelen kuitenkin, että tarkempi litterointi olisi ollut tutkimusasetelmani kannalta parempi, sillä en voi olla varma, mitä litteraatista on jäänyt puuttumaan.

On hyvä huomioida, että haastattelija ei ole kysynyt haastateltavilta suoraan esimerkiksi sitä, miten he yleisellä tasolla määrittelisivät kotouttamisen, vaan keskustelu on keskittynyt haastateltavien tekemään kotouttamistyöhön, sen lähtökohtiin ja asiakkaisiin. Myös haastattelun vuorovaikutuskonteksti on otettava analyysissä huomioon. Haastattelija saa vastauksia niihin teemoihin ja kysymyksiin, joita hän haastateltaville esittää. Puheenaihe, haastattelun luonne ja haastattelijan toiminta vaikuttavat kaikki siihen, millaista kuvaa puhuja puhuessaan tuottaa (Pietilä 2010, 223). Myös haastattelijan tyyli esittää kysymykset vaikuttavat puheenaiheiden rakentumiseen (Jokinen ym. 2016, 38).

Luettuani aineistoa muutaman kerran ja värikoodattuani tutkimuskysymykseen vastaavat puheenvuorot siirsin ne erilliseen tiedostoon. Jo tässä vaiheessa mielessäni alkoi hahmottua käsitys siitä, millaisin erilaisin tavoin aineistossa puhutaan kotouttamisesta. Sen jälkeen ryhdyin lukemaan tutkimuskysymykseen vastaavia puheenvuoroja uudelleen ja pyrin hahmottelemaan jokaisesta pelkistetyn ilmauksen tai teeman, *mitä* ja *miten* kotouttamistyöstä puhutaan. Tässä oli kyse aineiston pelkistämisestä ”hallittavammaksi määräksi raakahavaintoja”, kuten Ronkainen ja kumppanit (2020, 125) muotoilevat. Tämän jälkeen yhdistelin näitä alateemoja yläteemoiksi, sillä havaitsin, että esimerkiksi asiakaslähtöisyydestä puhutaan aineistossa monella eri tavalla, kuten yksilöllisyytenä, osallistamisena ja voimaannuttamisena. Vertailin eri haastateltavien puheenvuoroja samasta ilmiöstä ja

tein myös havainnon siitä, että kotouttamistyötä koskevat puhetavat saattavat vaihdella hyvinkin nopeasti samassa puheenvuorossa ja ilmetä jopa yhdessä ja limittäin. Tässä on kyse interdiskursiivisuudesta eli siitä, että diskursseissa on elementtejä toisista diskursseista (Jokinen & Juhila 2016a, 99).

Diskurssit koostuvat ikään kuin pienemmistä paloista, ja analyysissä edetään näistä pienemmistä osista isompiin kokonaisuuksiin eli diskursseihin (Jokinen & Juhila 2016a, 80). Tein analyysin avuksi taulukon (TAULUKKO 1), johon ryhdyin listaamaan tulkintojani siitä, millaisia tavoitteita kotouttamiselle ja kotoutumiselle asetetaan eri diskursseissa ja millaisiin positioihin kotouttajat ja kotoutujat niissä asemoituvat. Tulkitsin puheenvuoroista sitä, millaisena puhuja itse kuvautuu puheenvuorossaan ja millaisina kotoutujat kuvautuvat (ks. Pietilä 2010, 223).

TAULUKKO 1. Kotouttamisen diskurssit.

Diskurssi	Kotouttamiselle rakentuvat merkitykset	Kotouttajalle rakentuvat positiot	Kotoutujalle rakentuvat positiot
Osallisuuden diskurssi	-asiakslähtöisyys -yhdenvertaisuus -osallistaminen -voimaannuttaminen	-osallistaja -ylpeä vierestä katsoja -voimaannuttaja	-voimavaransa hukkannut -toiveiden esittäjä -tekijä ja toteuttaja -mukana olija -onnistuja
Organisatorisen huolenpidon diskurssi	-järjestelmälähtöisyys -palvelujen kohdentaminen erityisryhmille -palvelujärjestelmän paikkaaminen -kannattelu ja eteenpäin ohjaaminen	-palvelujärjestelmän paikkaaja -kannattelijä ja huolehtija -eteenpäin ohjaaja	-apua tarvitseva -avun hakija -väliinputoaja -eteenpäin ohjattava
Suomalaisuutta korostava diskurssi	-tiedon ja esimerkin välittäminen -suomen kielen, tapojen ja kulttuurin opettaminen -kontaktien tarjoaminen suomalaisiin	-suomalaisuuden opettaja ja asiantuntija -voimaantumisen käynnistäjä	-tietämätön -suomalaisuuden ihmettelijä -suomalaisuuden oppija -kiitollinen asiakas -voimaannutettava
Yhteiskuntakriittinen diskurssi	-haastavaa yhteiskunnan tuottaman eriarvoisuuden vuoksi -epäonnistuessaan potentiaalinen uhka	-yhteiskunnallisten rakenteiden kritisoija -rasismien paheksuja -sorretuille äänen antaja	-rakenteellisen eriarvoisuuden kohde -eri rasismien kohde -väärin ymmärretty

Lopuksi kävin lähiluvulla kaikki aineisto-otteet läpi kysyen muun muassa, mitä retorisia keinoja tässä käytetään, millä keinoin kuulijaa vakuutetaan, kuka on toimijana ja kuka ei, ja mistä puheenvuorossa vaietaan. Pelkkä retoristen keinojen luetteleminen ei kuitenkaan riitä, vaan tutkijan tulee pohtia, mitä niiden käytöllä saadaan tekstissä aikaan (Jokinen 2016, 343). Pyrin myös tulkitsemaan jokaisesta otteesta, mihin laajempaan yhteiskunnalliseen ilmiöön puhujien puhe linkittyy. Tässä kyse on jo analyysin tuottamien havaintojen siirtämisestä teoreettiseen keskusteluun (Pietilä 2010; 234; Ronkainen ym. 2020, 124). Vuoropuhelu tutkimuskirjallisuuden ja aineiston kanssa tarkentui ja täsmentyi tutkimustuloksia muistiin kirjoittaessa.

Analyysin tuloksena olen tunnistanut aineistosta erilaisia tapoja merkityksellistää ja kuvata kotouttamista ja kotouttamistyön asiakkaita. Olen nimennyt nämä eri tavat eri diskursseiksi. (Ks. Pietikäinen & Mäntynen 2019, 292.) Jokaisessa diskurssissa kotouttamistyön lähtökohtia ja tavoitteita rakennetaan eri tavalla. Samalla ne tuottavat sekä puhujilleen että kotouttamistyön kohteille eli kotoutujille tietynlaisia positioita, joista käsin toimijoille rakentuu toiminnan mahdollisuuksia ja rajoituksia (ks. Virkki & Lehtikangas 2014, 123). On tyypillistä, että diskurssit voivat olla keskenään ristiriitaisia tai niiden sisällä voi esiintyä ristiriitaisia tulkintoja, kun taas jotkin diskurssit saattavat olla hyvinkin yksiselitteisiä (Pietilä 2010, 222). Pienehkö aineisto mahdollisti melko tarkan analyysin, jossa oli mahdollista pohtia jopa yksittäisten sanojen merkitystä (ks. Jokinen & Juhila 2016a, 85). Aineisto osoittautui riittävän kokoiseksi, sillä sain sen avulla vastauksen tutkimuskysymyksiini, ja tutkimuskohde eli kotouttaminen tulee aineistossa näkyväksi useammalla eri tavalla.

Katson haastatteluaineiston edustavan institutionaalista kontekstia, jossa Jokisen ja Juhilan (2016a, 78) mukaan kriittiseen diskurssianalyysiin kuuluva valtasuhteiden tarkastelu on tyypillisempää esimerkiksi verrattuna vapaamuotoiseen keskusteluun. Ymmärrän institutionaalisen kontekstin tarkoittavan sitä, että haastateltavat edustavat haastattelussa organisaatiotaan. Juhila (2006, 206–223) kirjoittaa, että jokainen instituutio määrittää omaa paikkaansa, työn tekemistä ja asiakasryhmää. Asiakkuus tulee siten aina instituution läpi tulkituksi, ja instituutio määrittää sitä, millaisia positioita asiakkaiden ja ammattilaisten on mahdollista ottaa suhteessa toisiinsa. Ammattilaisen ja asiakkaan kohdatessa oletetut identiteetit ovat usein epäsymmetrisiä. Esimerkiksi lääkärin ja potilaan oletetut identiteetit ovat tietynlaisia ja määrittyvät suhteessa toisiinsa, mutta lopulta identiteetit todentuvat kohtaamisissa. (Mt.) Tässä tutkimuksessa institutionaalinen konteksti tarkoittaa sitä, että kotouttajat positioituvat puheessaan helposti asiantuntija-asemaan ja kotoutujat Juhilan (mt.) mainitseman mukaisesti epäsymmetrisesti asiakkaan asemaan, johon liittyy rajoitetumpi toimijuus.

4.5 Tutkimuseettiset kysymykset ja tutkijan positio

Hyvän tieteellisen käytännön peruseriaatteisiin kuuluvat luotettavuus, rehellisyys, arvostus ja vastuunkanto. Tutkijan tulee koko tutkimusprosessin ajan varmistaa tieteellisen toiminnan laatu ja suunnitella, toteuttaa ja raportoida prosessi avoimesti, oikeudenmukaisesti, puolueettomasti ja yksityiskohtia salaamatta. Tutkijan tulee arvostaa muita tutkijoita ja kantaa vastuu koko tutkimusprosessista, joka ulottuu ideasta tutkimuksen julkaisemiseen ja sen vaikutuksiin. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2023, jatkossa TENK, 11–12.) Tieteen avoimuus on edellytys tieteen edistymiselle ja arvioinnille, ja yksi tapa edistää tieteen avoimuutta on avata tutkimusaineistot myös muiden tutkijoiden käyttöön. Valmiiden aineistojen käyttö vähentää tutkijoiden tarvetta kerätä tarpeettomasti samankaltaisia aineistoja. (TENK 2019, 13.) Tämän vuoksi on hyvä selvittää, löytyykö tutkimukseen soveltuvaa aineistoa valmiina, ennen kuin ryhtyy keräämään omaa tutkimusaineistoa (Kuula & Tiitinen 2010, 446).

Yhteiskuntatieteelliseen tietoaarkistoon tallennetun aineiston käyttäminen edellyttää sitoutumista sen käyttöehtoihin (Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto 2020). Niiden mukaan aineistoa saa käyttää vain ilmoitettuun käyttötarkoitukseen, minkä jälkeen aineisto on hävitettävä. Aineiston säilyttämisessä, käytössä ja siirrossa on huolehdittava riittävästä tietoturvallisuudesta, eikä aineisto saa olla ulkopuolisten ulottuvilla. Aineiston käyttämisessä ja tutkimustulosten julkaisemisessa tulee huolehtia siihen liittyvien henkilöiden ja tahojen yksityisyydensuojasta. Aineistoon ja sen tekijöihin tulee viitata asianmukaisesti, ja aineiston käytössä on noudatettava Tutkimuseettisen neuvottelukunnan laatimia eettisiä periaatteita. Tietoaarkistoon on lähetettävä viitetiedot kaikista julkaisuista, joissa käyttäjä hyödyntää aineistoa. (Mt.) Olen säilyttänyt ja käsitellyt aineistoa tietoturvallisesti ja aineistoa on käytetty ainoastaan tähän tutkimustarkoitukseen. Tutkimuksen hyväksymisen jälkeen hävitän saamani aineiston viipymättä ja ilmoitan tutkimuksen valmistumisesta tietoaarkistoon, jotta julkaisu tulee aineiston oheen näkyviin. Olen pyrkinyt kertomaan avoimesti tutkimusprosessin aikana tekemistäni ratkaisuja ja kuvaamaan analyysiprosessia tarkasti. Luotettavuuden lisäämiseksi tutkimustuloksissa on suoria aineistotteita.

Aineiston alkuperäinen kokoaja Marianne Pulkkinen on gradussaan (2019) pohtinut haastatteluihin osallistuneiden tunnistettavuuteen liittyviä asioita. Hän on pyytänyt jokaiselta haastateltavalta allekirjoituksen tutkimukseen osallistumista koskevaan tiedotteeseen (ks. Pulkkinen 2019, Liite 2) sekä laatinut erillisen haastatteluaineiston arkistointia käsittelevän sopimuksen (mt., Liite 3), jonka kaikki haastateltavat ovat allekirjoittaneet. Myös tutkimuksen rekisteriseloste on laadittu (ks. Pulkkinen 2019, Liite 4). Pulkkinen on maininnut tutkimuksessaan haastateltujen taustaorganisaatiot, mutta haastatellut henkilöt ovat anonyymejä. Aineistosta on tietoarkistoon arkistointia varten poistettu haastateltavien ja heidän kollegojensa nimet, ammatit ja tittelit. Nämä tiedot eivät ole siis olleet myöskään minun tiedossani. Katson tutkimusaiheeni olevan sensitiivinen, minkä vuoksi olen päättänyt jättää haastateltujen taustaorganisaatiot mainitsematta tässä tutkimuksessa. Olen valinnut tutkimustuloksia havainnollistavat aineistolainaukset niin, ettei niistä käy ilmi haastateltavien tai heidän yhteistyökumppaniensa organisaatioita tai muita tunnistettavia tietoja tai vaihtoehtoisesti olen poistanut nämä tiedot [--] -merkillä.

Vaikka aineiston alkuperäinen hankkija on huolehtinut haastateltavien suostumuksesta tutkimusaineiston arkistointiin, olen tutkimusta tehdessäni pohtinut aineiston jatkokäytön eettisyyttä. Arja Kuulan ja Sanni Tiitisen (2010) mukaan en ole huoleni kanssa yksin, sillä monet laadullisia haastatteluaineistoja käyttävät tutkijat pohtivat samaa. Kuula ja Tiitinen muistuttavat, että tutkimuksiin osallistuvat ihmiset tietävät osallistuvansa niihin tutkimustarkoituksessa ja heillä on useita eri keinoja säädellä sitä, millä tavalla he haastattelutilanteessa kertovat itsestään ja tutkimusaiheesta. Tutkimustarkoituksiin käytettyjä aineistoja saa ja pitää käyttää tieteen tekemiseen. (Mt., 448–450.) Silti pohdin, ovatko haastateltavat ymmärtäneet, että vuonna 2018 annettuja haastatteluja voidaan käyttää vielä vuosia myöhemmin jatkotutkimuksissa, jotka voivat erota merkittävästikin alkuperäisestä tutkimusasetelmasta. Käyttämällä tietoarkiston aineistoa luotan siihen, että aineiston hankkimiseen liittyvät eettiset seikat on huomioitu.

Tutkimuksen tekemisessä tutkija on avainasemassa, sillä hän tulkitsee aineistoa aiempaan ymmärrykseensä nojaten ja tekee valintoja siinä, mitä nostaa esiin keskeisiksi tutkimustuloksiksi. (Ronkainen ym. 2020, 123.) Haastateltavien organisaatiot eivät ole minulle ennestään tuttuja enkä ole ottanut niistä etukäteen selvää, jotta ennakkotietoni esimerkiksi organisaatioiden nettisivuista eivät vaikuttaisi analyysiprosessiin, vaan voisin keskittyä vain haastatteluista löytyviin ilmiöihin. Se, etten ole tavannut haastateltavia enkä ole

ollut osana tutkimusaineiston muodostumista, pitää minut toisaalta etäällä aineistosta mutta on toisaalta myös haaste, kuten aiemmin mainitsin.

Tämän tutkimuksen tehtävänä on tuoda esille erilaisia kotouttamista merkityksellistäviä puhetapoja. Emansipatorinen intressi on tuoda kotouttamisen kentälle vaihtoehtoisia tapoja ymmärtää kotoutumista ja kotouttamista, eli auttaa kehittämään kotouttamista ja parantamaan kotoutujien asemaa. Näen positioituvani tässä tutkimuksessa Juhilan (2016a) nimeämään asianajajan positioon, jossa tutkija suhtautuu tutkimusaineiston tuottaneiden puhujien rakentamiin todellisuuksiin kriittisesti. Asianajajan positio perustuu Foucault'n tutkimussuuntaukseen, jossa ajatellaan, että viatonta tietoa ja vallasta vapaata keskustelua ei ole olemassa. Asianajajan positio onkin tyypillinen kriittiselle diskurssianalyysille. (Mt., 418–419.) Kriittisesti painottuvaan diskurssianalyysiin sitoutuminen on aiheuttanut myös eettistä pohdintaa: toisaalta se tuntuu tässä tutkimuksessa luonnolliselta ja ainoalta oikealta ratkaisulta, mutta kriittinen näkökulma aineistoon on saanut minut välillä kysymään itseltäni, olenko liiankin kriittinen. Olen pyrkinyt tuomaan esille kriittiset näkökulmani sensitiivisellä ja tutkittavia kunnioittavalla tavalla.

Maahanmuuttotutkimusta on kritisoitu siitä, että se on suurimmaksi osaksi ”valtaväestöön kuuluvien tutkijoiden toteuttamaa” (Heino 2018, 47) ja että se saattaa kirjoitustavoillaan tuottaa ja uusintaa toiseutta (Peltola 2014, 75). Olen kamppailut sen kanssa, että nimeämällä ihmisiä tiettyihin ryhmiin – esimerkiksi kotoutujiksi, pakolaisiksi ja maahanmuuttajiksi – ja keskustelemalla siitä, miten kotouttamistyössä heidät nähdään ja esitetään, tulen tuottaneeksi kuvaa yhtenäisistä ja selkeistä kategorioista, vaikka ne ovat kaikkea muuta. Olen pyrkinyt olemaan reflektiivinen käyttämissäni käsitteissä, eikä tutkijaakaan ole vapaa kategorisoinneista. Kategorisointeja on tehtävä, jotta ilmiöistä keskusteleminen olisi ylipäätään mahdollista (Keskinen 2012, 293). Salla Tuori (2007, 158–159) toteaa, että kategorioita voi käyttää, jos samanaikaisesti asettaa ne kyseenalaisiksi ja osoittaa niiden heikkouden.

5 PAIKALLISTOIMIJOIDEN KOTOUTTAMISEN DISKURSSIT

5.1 Osallisuuden diskurssi

Palvelujen toteuttamisessa ja suunnittelussa painotetaan yhä enemmän asiakkaiden osallisuutta (Leemann & Hämäläinen 2016, 286; Kivistö & Hautala 2020, 256). Erityisesti erilaiset matalan kynnyksen toimijat, kuten järjestöt ja yhdistykset, tunnetaan siitä, että niillä on mahdollisuus tarjota ihmisten osallisuutta lisäävää toimintaa (Rouvinen-Wilenius 2014, 66). Aineistossa osallisuuden diskurssiksi nimeämäni puhetapa oli vahva ja sitä esiintyi jokaisessa haastattelussa.

Kaikki haastateltavat tuottivat kuvaa organisaatioista, jotka ottavat yksilöllisesti asiakkaiden toiveet huomioon ja pyrkivät lisäämään kotoutujien osallisuutta. Osallistamisen kerrotaan perustuvan organisaation toimintaperiaatteisiin ja arvoihin. Paikallistoimijoiden puheenvuoroissa tehdään eroa viranomaislähtöisiin kotouttajiin ja perustellaan puhujien edustamien organisaatioiden olevan asiakasystävällisempiä kotouttamispalvelujen tarjoajia kuin julkiset tahot. Yksittäisten asiakkaiden toiveita ja niiden toteutetuksi tulemistä hyödynnetään esimerkkeinä argumentoimaan palvelujen asiakaslähtöisyydestä. Haastateltavat tuottavat puhetta kotoutujien kohtaamisesta kokonaisvaltaisesti, yksilöllisesti ja luottamuksellisesti. Asiakkaita kannustetaan omatoimisuuteen, rohkeuteen ja avun pyytämiseen. Heidät otetaan mukaan toiminnan suunnitteluun ja heidän voimavarojaan pyritään löytämään.

Että ihminen on ihminen oli se mikä tahansa se tausta. Että me ollaan puolueeton, me ollaan sitoutumaton toimija ja meillä kaikki on tasa-arvosia ja pääasia että ollaan ihminen ihmiseltä, tuetaan ihmistä hänen kasvussaan ja jos vielä niin että se voimavara on siinä ihmisessä itsessään. Me ei ratkasta heidän puolestaan ongelmia tai tehdä heille polkuja tai muita valmiiksi vaan että heistä ne voimavarat. Osallistetaan heitä, että he löytää ne itse. Toki monet tarvii erilaista tukea. (H5)

Osallisuuden diskurssin sisällä on erilaisia puhetapoja suhtautua asiakkaiden osallistamiseen. Ne eroavat toisistaan siinä, kuinka vahvasti puhetavassa tuotetaan puhetta asiakkaan

osallisuudesta ja osallistumisesta ja kuinka vahva toimijan positio kotoutujalle sen myötä asemoituu. Kotoutujien osallisuuden tukeminen määrittyy tulkintani mukaan joissakin puheenvuoroissa palveluiden *asiakslähtöisyytenä tai asiakasosallisuutena*, jossa asiakas otetaan mukaan suunnittelemaan palveluja (Leemann & Hämäläinen 2016, 587–588). Joissakin puheenvuoroissa taas korostetaan enemmän ja palveluja laaja-alaisemmin asiakkaan voimavarojen, yhteisöön kuulumisen ja itsetunnon vahvistamista, kuten edellisessä aineistoesimerkissä.

Ymmärrän asiakaslähtöisyyden työskentelytapana, jossa tavoitteet asetetaan yhdessä asiakkaan kanssa ja hänen tarpeistaan lähtien (Juhila 2006, 249–250; Kivistö & Hautala 2020, 254). Puhujien mukaan palvelujen sisältöjä muokataan joustavasti sen mukaan, millaisia asiakkaiden toiveet ja tarpeet ovat.

Esimerkkinä tällä hetkellä yks nuori maahanmuuttajataustanen hän toivoo, että nimenomaan kierretään eri harrastuspaikkoja. (H2)

Että ei niinkään se että mikä on tavoitetaso kielenopiskelussa B.B1 vaan se, että ajatellaan sitä ihmistä ja katotaan että mitä hän tarviis. (H7)

Siis meillehän tulee nuoria jotka tarvii nimenomaan räätälöityä ja sitä, että heidät kohdataan yksilöinä ja me esimerkiks toisin kuin kotouttamiskoulutukset tai monet muut kielikurssit niin me kohdataan jokainen tuleva asiakas tai opiskelija ensin henkilökohtaisesti. Mä oon varannu jokaiselle puoltoista tuntia aikaa ihan vaan keskustellakseni ja löytääkseni sen kontaktin. (H6)

Puheenvuoroissa irrottaudutaan esimerkiksi kielitaidon virallisesta tavoitetasosta ja painotetaan opiskelun olevan asiakaslähtöistä. Haastateltavan (H7) tapa viitata *siihen ihmiseen* ja *häneen* tuottaa kuitenkin kuvan kotoutujasta, joka ei ole kovin aktiivisena prosessissa mukana miettimässä, mitä hän tarvitsee opiskelultaan. Asiakkaalle asemoituu lähinnä toiveiden esittäjän positio ja ammattilaisille vahvin toimijuus ja osallistajan positio, sillä heillä on valta arvioida asiakkaan tarpeita. Osallisuuden diskurssissa korostuu siis ammattilaisen osallistavan toiminnan kuvaaminen. Asiakslähtöinen organisaatio on hyvä lähtökohta palveluiden järjestämiselle ja kotouttamiselle, mutta ei näkemykseni mukaan vielä kerro kovin paljon kotoutujien osallisuuden tunteesta.

Aineisto sisältää myös *toiminnallisen osallistamisen ja osallistumisen* kuvausta, jossa asiakas asemoituu aktiiviseksi palvelujen toteuttajaksi. Kotoutujille annetaan mahdollisuus toteuttaa kiinnostavia projekteja yhdessä muiden asiakkaiden kanssa. Tulkintani mukaan puhujat asemoituvat organisaation edustajina antamaan kotoutujille tietyn tilan ja

paikan, jossa nämä saavat rakentaa omanlaisensa tapahtuman ja todistaa kykynsä itsenäisinä toimijoina, kun taas ammattilaiset voivat iloita, kuinka hyvin kotoutujat onnistuivat tehtävässään. Osallistumisen avaimet ovat siis edelleen ammattilaisilla ja heidän edustamillaan instituutioilla:

Että kysytään sitä, että mitä sää tarvit ja mihin sää pyrit ja miten me voidaan auttaa. Että mun mielestä ihana esimerkki siitä yhdessä tekemisestä ja itse tarttumisesta ja toimimisesta oli meidän ravintolapäivä viime syksynä. Se oli semmonen kunnan kokonaisuus, missä porukka pääsi ite tekemään ja se oli heidän ideansa ja he lähti sitä tekemään. Suunniteltiin menuut ja tyypit ite kävi kaupassa ja osti ruuat ja teki ne ruuat ja laitto ja ihan mieletön projekti. -- ¹. Ja sit se varsinainen päivä, että pitkä työ oli ennen sitä mut sit ku oli se päivä ni sehä meni mielettömän hienosti. Hienosti palvelivat asiakkaita suomeksi ja kaikki oli hienosti pukeutuneena ja viimesen päälle laitettu kaikki ja huolehtivat hyvin kaikki systeemit. (H7)

Puheenvuorossa kehutaan vuolaasti asiakkaiden toteuttamaa tapahtumaa. Haastateltava rakentaa yksityiskohtaisella esimerkillään kuvaa jopa yllättävän hyvin onnistuneesta tapahtumasta ja tuottaa kotoutujille position aktiivisina tekijöinä ja onnistujina. Osallistuminen erilaisiin tapahtumiin ja toimintaan onkin yksi osallisuuden muodoista ja keino toteuttaa itseään (Särkelä-Kukko 2014, 35) ja tyypillistä etenkin kolmannen sektorin toiminnalle (Kananoja 2017, 101). Myönteisiä adjektiiveja toistamalla haastateltava tuo esille onnistuneen tapahtuman henkilökohtaista merkityksellisyyttä ja asemoituu ylpeäksi vierestä katsojaksi ja osallistajaksi.

Vahvimmillaan osallisuuden diskurssissa rakennetaan kuvaa *voimaannuttamisesta*, jossa kotoutujat eivät asemoidu ainoastaan toiveiden esittäjinä ja tapahtumien toteuttajina, vaan kotoutumisen tavoitteeksi rakentuu kotoutujan omien unelmien löytäminen ja toteuttaminen. Tällöin asiakkaiden osallistaminen ei ole vain asiakkaiden toiveet huomioon ottava työntekijöiden työskentelytapa, vaan voimaantumisesta puhutaan kotoutujan henkilökohtaisena prosessina. Tätä vahvinta asiakasosallisuuden puhetapaa tuottaa erityisesti yksi haastateltavista:

Kyllä ne ajatukset siellä taustalla on siinä, että jokainen ihminen haluaa tehdä, toimia yhteiskunnan ja yhteisönsä jäsenenä. Ja ajatus siitä, että [puhujan edustama organisaatio] muodostaa kanssa tämmösen oman yhteisönsä ja että jos tämmösessä yhteisössä on hyvä olla ja voi vapaasti olla

¹ Litterointimerkkien selitykset:

-- = aineiston alkuperäisen hankkijan poistama aiheen kannalta epärelevantti lause
[--] = tunnistettavuussyistä poistamani tieto.

omana itsenään, niin se oletus on, että ihminen kokee silloin rohkeutta myös lähteä hakemaan vaikka sitä omaa opintopolkua, sitä omaa unelmaa, jollon pystyy niinku toteuttamaan itseään ihmisenä ja kansalaisena parhaalla mahdollisella tavalla. Ja se että yksin ei tarvitse. Että nää on varmaan niinku semmosia peruseriaatteita... (H1)

Haastateltava puhuu organisaatiolla olevan oletus siitä, että hyvinvoiva yksilö pystyy ja haluaa ymmärtävän yhteisön luoman turvallisuuden myötä yltämään parhaimpaan potentiaaliinsa ja ”toteuttamaan itseään ihmisenä ja kansalaisena parhaalla mahdollisella tavalla”. Sama haastateltava kuvaa toiminnassa mukana olevilla ihmisillä olevan selvästi ”itsensä kehittämisen eetos” (H1). Puhetapa viittaa nykyajalle tyypilliseen uusliberalistiseen ajatukseen aktiivisesta ja resurssejaan hyödyntävästä ihannekansalaisesta, ja on vastakkainen sille puhettavalle, jossa maahan muuttaneet määrittyvät passiivisina toimenpiteiden kohteina (Suurpää 2002, 16).

Osallisuuden diskurssissa kotouttaminen määrittyy kotoutujan osallistamisena, tukemisena ja voimavarojen ja rohkeuden löytämisenä. Kotouttamisorganisaatio määrittyy paikana, jossa on mahdollisuus kokea kuuluvansa joukkoon ja saada yksilöllistä tukea. Tässä diskurssissa kotoutujan toimijuus saa vahvemman aseman kuin muissa. Kotoutujat positoidaan tulkintani mukaan toiveiden esittäjinä, aktiivisina tapahtumien toteuttajina sekä osallistettavina; heikoimmillaan positio on lähinnä tapahtumissa mukana olija. Diskurssissa ilmenee myös voimavaransa hukanneen kotoutujan positio. Tämän kotoutujan osaaamista kotouttajien on aktiivisesti tuotava esiin:

Me annetaan niitä välineitä ja verkostoja. Että varsinkin jos ei pääse heti kielikurssille tai kielikurssin jälkeen ei työllisty, niin ihminen voi tuntee tosi paljon osaamattomuutta. Vaikka hänellä saattaa olla yliopistotason kaks, jopa kolme tutkintoa, niin hän yhtäkkiä tuntee, että hän ei ikään kuin osaa mitään. Että me ollaan katottu, että meidän tehtävä on myöski tehdä näkyväksi tätä osaamista ja tukee siinä osaamisessa. (H1)

Voimaantumisella katsotaan olevan sekä yksilöllinen että rakenteellinen ulottuvuutensa. Yksilölliseen voimaantumiseen keskittyvä näkemys painottaa yksilön henkilökohtaiseen elämään koskevaa osallisuuden vahvistumista ja rakenteellinen puolestaan pyrkii puuttamaan rakenteellisiin epäoikeudenmukaisuuksiin, jotka heikentävät yksilöiden ja ryhmien osallisuuden mahdollisuuksia. (Juhila 2006, 121.) Tässä diskurssissa voimaantuminen ja kotoutuminen määrittyvät selvästi yksilötason prosessiksi. Yksilön halu voimaantua ei kuitenkaan riitä, jos yhteiskunta ei tue yksilöitä tarjoamalla riittäviä palveluja, resursseja ja esimerkiksi työllistymismahdollisuuksia (Juhila 2006, 122, viitaten Vuokko

Karsikkaaseen 2005). Aineistossa ei puhuta niistä kotoutujista, jotka eivät osallistu toiveiden mukaan tai joiden toiveita ei ole mahdollisesti pystytty toteuttamaan. Kotoutujien osallisuuden kuvaus jää lähinnä toiminnallisen osallistumisen ja voimavarojen etsimisen kuvaamiseen. Diskurssin sisällä ei puhuta voimaantumisen rakenteellisesta ulottuvuudesta eli siitä, kuinka kotoutujien yhdenvertaista osallistumista yhteiskuntaan voitaisiin edistää. Yhteiskuntaa ei esitetä kriittisessä valossa, vaan se näyttäytyy lähes rajattomien mahdollisuuksien tarjoajana.

Seuraavissa puheenvuoroissa merkillepantavaa on, miten osallisuuden diskurssissa tuotetaan kuvaa, jonka mukaan jokainen asiakas kohdataan yksilönä ja ihmisenä, ei jonkun ryhmän edustajana. Puhujat tekevät selväksi, etteivät he kysele eivätkä ole kiinnostuneita asiakkaiden oleskelulupastatuksista, maahanmuuttosyistä tai etnisistä, kulttuurisista ja uskonnollisista taustoista, vaan asiakas saa kertoa itsestään sen mitä haluaa. Maahan muuttaneet luetaan ”kaikkiin kuntalaisiin” sisältyviksi ja ”yhdeksi meistä”. Yksi puhujista esimerkiksi sanoo, että maahanmuuttajia yhdistää pelkästään ”*se, että he on muuttaneet Suomeen - - ei oo olemassa sitä yhtä yhtenäistä maahanmuuttajaryhmää ja kauheen hankala yleistää yhtään mitään että ihmiset on niin erilaisia ja heillä on erilaisia ajatuksia ja erilaisia koulutustasoja ja...*” (H1).

Mää aattelen että [organisaation] arvoissa ku puhutaan ihmiseltä ihmiselle niin eihän me lähetä mieltimään että onks maahanmuuttaja ihminen, kaik- kihan me ollaan ihmisiä, et siinä mielessä ja kaikkea Suomessa olipa tausta mikä hyvänsä tai maassaolon syy mikä hyvänsä et siinä mielessä on erittäin relevanttia että me ollaan kaikille olemassa ja sitte taas tämmönen rinnal- lakulkemisen periaate on hyvin vahva ja osallistamisen pyrkimys että ihmi- set saa avaimia omaan elämäänsä. (H6)

Ja ihminen otetaan yksilönä vastaan, ei jonku etnisen ryhmän edustajana tai jonku statuksen kautta. Me pyritään siihen, että kuullaan sitä ihmistä aina yks kerrallaan ja hänen toiveitaan ja halujaan. (H1)

Myös useat muut tutkijat ovat havainneet maahanmuuttajatyötä koskevissa tutkimuksis- saan vastaavan puhutavan, jossa korostetaan ihmisyyttä, yksilöllistä kohtaamista, saman- laisuutta ja asiakkaan maahanmuuttajataustan ohittamista (ks. Anis 2006, 116–117; Kes- kinen 2012, 309–310; Siirto & Hammar 2017, 172, 176; Hiitola & Peltola 2018, 133– 134). Asiakas halutaan kohdata hänenä itsenään, sillä pelkkä maahanmuuttajuus tai tiet- tyyn kulttuuriseen ryhmään kuuluminen ei kerro ihmisestä vielä paljoakaan, vaan esimer- kiksi koulutustausta saattaa olla elämäntilanteessa merkityksellisempi (Vuori 2012, 240).

Ihmisyyttä ja yhdenvertaisuutta korostava lähestymistapa voi mahdollistaa kohtaamisen ilman ennakko-oletuksia ja purkaa ”meistä” erottelevaa kategorisointia, mutta universalismiksikin kutsutussa näkemyksessä on myös ongelmansa (Hiitola & Peltola 2018, 134–135). Korostetun neutraalia suhtautumista eri asiakasryhmien taustoihin kutsutaan myös ”värisokeudeksi”, jossa jätetään huomioimatta eri asiakasryhmien erot ja erilaiset lähtökohdat (Anis 2006, 117; Eliassi 2017, 31). Erojen sivuuttaminen antaa ammattilaisille mahdollisuuden sivuuttaa myös erilaiset rodullistavat valtasuhteet ja ihmisryhmien välisen yhteiskunnallisen eriarvoisuuden (Elfvig Ström 2021, 169–170). Vaikeiksi koettujen asioiden, kuten rasismien esille nostaminen voi olla tässä puhettavassa vaikeaa. Pahimmillaan kotoutujilta voidaan vaatia positiivisuutta ja iloa itsensä kehittämistä silloinkin, kun kotoutumista vaikeuttavat erilaiset rasismien muodot (Masoud ym. 2023, 8–10).

Ristiriitaista osallisuuden diskurssissa on se, että vaikka asiakkaan kulttuurisen ja etnisen taustan väitetään olevan merkityksetön ja kiinnostamaton seikka, yksittäisistä asiakkaista puhuttaessa heidän taustansa kuitenkin usein mainitaan neutraalina tai myönteisenä yksityiskohtana eli merkityksellisenä. Yksi haastateltava (H1) esimerkiksi mainitsee, että erään *afgaaniherran* toive on toteutettu ja jäänyt organisaatiossa perinteenä elämään. Tulkitsen *afgaaniherran* myönteisenä viittauksena vanhempaan herrasmieheen. Saman haastateltavan puhe rakentaa tulkinnassani kuvaa siitä, että joidenkin asiakkaiden kulttuurinen ja etninen tausta tai status ovat jopa voimavara ja resurssi, jotka lisäävät merkityksellisuyttä tiettyihin ihmisten välisiin kohtaamisiin. Esimerkiksi samaa kieltä puhuvan pakolaisen ja opiskelijan välinen kohtaaminen määrittyy haastateltavan puheessa erityisen koskettavaksi ja *hyvin epätodennäköiseksi kohtaamiseksi*.

Diskurssissa kiinnostavaa on myös sen risteävyys suomalaisuutta korostavan diskurssin kanssa, sillä voimaantuminen määrittyy mahdollisena erityisesti ”suomalaisuudessa”. Tähän palaan alaluvussa 5.3.

5.2 Organisatorisen huolenpidon diskurssi

Kun edellisessä osallisuuden diskurssissa palveluita perustellaan inhimillisillä arvoilla ja yksittäisten asiakkaiden toiveilla, tässä diskurssissa kotouttamistyötä perustellaan

rahoittajan intresseillä ja tiettyjen asiakasryhmien tarpeilla eli järjestelmälähtöisesti. Puhe on enemmän yleistä organisaation toiminnan ja kotouttamistyön esittelemistä kuin henkilökohtaisia näkemyksiä. Kotouttamisen palveluiden kuvataan lähtevän liikkeelle ”kentältä tulleen tarpeen” vuoksi, mikä luo mielikuvaa asiakaslähtöisestä organisaatiosta. Asiakkaiden tarpeita ei ole kuitenkaan tässä, toisin kuin osallisuuden diskurssissa, kysytty asiakkailta, vaan palvelutarpeita on kartoitettu yhdessä yhteistyökumppaneiden ja rahoittajien kanssa. Järjestötoimijat joutuvatkin usein tasapainottelemaan ristiriitaisten odotusten keskellä, sillä toimijoiden omat lähtökohdat ja arvomaailma saattavat poiketa rahoittajien intresseistä (Siirto & Hammar 2017, 179). Tässä diskurssissa kotouttamistyötä tekevät ammattilaiset määrittyvät erityisesti palvelujärjestelmän paikkaajina ja kotoutujien eteenpäin ohjaajina, kun taas kotoutujien positioksi jää apua tarvitsevana, avun hakijana ja arvioitavana oleminen.

Kotoutujien nähdään kuuluvan erilaisiin ryhmiin, joiden voidaan määritellä olevan tietynlaisten palvelujen tarpeessa, esimerkiksi ikääntyneisiin, lapsiperheisiin, nuoriin, naisiin ja miehiin. Tietynlaista kotouttamista tarjotaan tietynlaisille asiakasryhmille. Osalla ryhmistä esitetään olevan vaikeuksia saada tarvitsemaansa apua julkiselta sektorilta, minkä vuoksi haastateltavien organisaatioiden on tullava paikkaamaan palveluvajetta ja huolehtimaan, etteivät ryhmät jää oman onnensa nojaan. Joissakin palveluissa on tarkempia kriteereitä osallistumiselle, kuten tietty oleskelulupastatus tai ikä. Toisin kuin osallisuuden diskurssissa, tässä diskurssissa asiakkaan maahanmuuttajuus näyttäytyy merkityksellisenä.

Että tietysti se erityisryhmät, että maahanmuuttajille on paljon, niinku mitä räättälöidään sitä toimintaa ja maahanmuuttajien sisällä vielä nää erityisryhmät, esim. kotivanhemmat, kotiäidit, nuoret jotka on työelämän ulkopuolella, pitkäaikaistyöttömät, ikääntyneet, joitten on muuten vaikea saada palveluja. (H1)

Sit tietenki tehään yhteistyötä paperittomien tilanteessa Jyväskylässä, meillä on sellanen epävirallinen paperittomien ihmisten kohtaamiseen liittyvä työryhmä, jossa on muun muassa kotoutumispalvelut ja poliisi ja sairaalasta terveydenhuollon puolelta ihmisiä ja eri kristillisiä toimijoita mukana. Siellä me mietitään yhteisiä pelisääntöjä miten paperittomien kanssa tulisi toimia. (H4)

Edellä mainitussa (H4) puheenvuorossa paperittomien ihmisten kohtaaminen määrittyy asiana, jonka pelisääntöjen pohtimiseen tarvitaan laaja moniammatillinen tiimi. Puheenvuoro havainnollistaa hyvin sen, että tässä diskurssissa kotoutujien toimijuus on heikkoa,

sillä kotoutujat itse eivät ole suunnittelemassa toimintaa. Palvelujen organisaatiolähtöisyyden voi paikantaa Juhilan mukaan managerialismiin, uusliberalismiin ja julkishallinnon tehostamisvaatimuksiin. Asiakkaat katsotaan voitavan jakaa tiettyihin asiakaskategorioihin, joiden palvelutarpeet voidaan tarkasti arvioida ja tarjota niihin sopiva ja kustannustehokas palvelukokonaisuus. (Juhila 2006, 69–76.)

Lähettiin kysymään [yhteistyökumppanilta], että mikä on sinun näkemyksesi siitä et kuka on väliinputoajan asemassa erityisesti teijän toiminnan näkökulmasta ja sitte siitä haarukoitu tämä, että naiset jää usein herkemmin kotiin ja siitä me sitte lähettiin käynnistämään tuota toimintaa. (H6)

Kotouttamisammattilaiset ovat kysyneet toisten ammattilaisten mielipidettä siitä, kuka on väliinputoajan asemassa ja kenelle palveluja tulisi ryhtyä käynnistämään. Puheenvuorossa kategoria *naiset* ja heidän todettu ”kotiin jäämisensä” määrittänyt ilmiöksi, johon kotouttamistyötä tarvitaan. Ammattilaiset näyttäytyvät asiantuntijoina, jotka tietävät kyseessä olevan asiakasryhmän paikan palvelujärjestelmässä ja tarvittavat auttamiskeinot. Sukupuolittunut huolipuhe ”kotiin jäävistä naisista” kotouttamispalvelujen väliinputoajina on osa laajempaa yhteiskunnallista ja poliittista puhetta ja samalla etnisesti väritynyt (Vuori 2012, 252, 260). Nimenomaan maahanmuuttajanaisiin ja -tyttöihin liitetään usein käsitys osallistumattomuudesta ja passiivisuudesta (Tuori 2007; Honkasalo 2012, 269; Eliassi 2013, 34).

Sukupuolta ei oteta haastatteluaineistossa esille kovin monta kertaa, mutta näen ne kerrat merkityksellisinä, sillä ne ovat kategorioita, joihin kotoutujia jaetaan. Kotoutujamiehet määrittävät erään haastateltavan näkemyksen mukaan tekemistä vailla olevina: ”*esimerkiksi näitä nuoria miehiä ku niillä ei välttämättä oo mitään tekemistä ollu siellä vastaanottokeskuksessa niin he on ollu sitte täällä*” (H3). Myös toinen haastateltava viittaa miehiin *nuorina miehinä* (H6), joita on viime aikoina hakeutunut toimintaan tavallista enemmän, mikä on muuttanut toiminnan dynamiikkaa naisten ryhmistä sekaryhmien suuntaan. Toimintaa jaetaan myös erikseen naisten ja miesten ryhmiin, mitä perustellaan veljeyden, sisaruuden ja vertaistuen käsitteillä. Asiakkaiden näkemys naisten ja miesten ryhmiin jakamisesta jää auki, sillä ryhmien toimintaa argumentoidessa ei tuoda esille asiakkaiden ääntä. Sukupuoli- ja kulttuurisensitiivisyyden käsitteistä puhutaan ja niille kerrotaan olleen ”*erityistilaus*” (H6), mutta käsitteiden merkitystä ei avata. Toisaalta on ymmärrettävää, ettei käsitteitä lähdetä haastattelussa avaamaan, ellei sitä haastattelija erikseen kysy.

Kotouttamistyö määrittyy siis myös sukupuolittuneesti (Vuori 2012, 242; Turtiainen ym. 2018, 351–352). Kaksijakoinen miehiin ja naisiin jakava kategorisointi ei välttämättä ole ongelmaton. Sukupuolen perusteella ryhmiin jakaminen ei ole tae vertaistuesta, sillä sukupuoliyhteyksensä itsessään ei poista osallistujien välisiä valtasuhteita ja jännitteitä. Sukupuolen ja kulttuuritaustan lisäksi myös osallistujien muut taustatekijät, kuten ikä ja sosio-ekonominen tausta, voivat vaikuttaa toiminnan ryhmäsuhteisiin (Bahmani & Honkasalo 2016, 14–15; ks. myös Tuori 2007.) Asiakkaiden jakaminen ongelmattoman kuuloisesti tiettyihin kategorioihin sivuuttaa sen, että sama ihminen voi kuulua myös johonkin toiseen kategoriaan. Kategoriat vaikuttavat aluksi ehkä selkeiltä, mutta tarkemmin tarkasteltuna monet niistä osoittautuvat vaikeasti rajattaviksi ja vaihteleviksi. Silti kategorisointi on sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa yleistä, sillä asiakas ongelmineen on yleensä kategorisoitava, jotta hänen asiansa saadaan etenemään asiakasprosessissa. (Jokinen 2016, 354–355.)

Muutamassa puheenvuorossa puhujan organisaatio nähdään kotoutujien ainoaksi vaihtoehdoksi kotouttamisen kentällä, jonne tulla. Haastateltavat kertovat, miten julkisen sektorin kotouttamistyöstä kotoutujia ohjataan heidän organisaatioihinsa, joissa kotoutujien moninaisiin tuen tarpeisiin kyetään vastaamaan. Erään haastateltavan mukaan ”tää on ainut paikka missä he voivat käyttää sitä suomen kieltä” (H1).

Että kyl tää paikkaa aika paljon... Niin ja sit sellasta räätälöitymismahollisuutta, että jos ei pysty siihen raamiin mitä nää tarjoaa semmosta rankempaa settiä, niin sitte ei olis ehkä semmosta kevennettyä mahdollisuutta tai sitte tippuu kokonaan pois. Että tässä pystytään kuitenkin kannattelemaan ja pitämään yllä ja se tunne siitä näillä meidän opiskelijoilla on, että heistä pidetään huolta ja ei nyt mitenkään hyysätä mutta että soitellaan et hei mitä kuuluu ku sua ei oo näkyny et mikä on ja että alappa tulla tänne. (H7)

Et kotoutumispalveluista tulee mulle sosiaalityöntekijöiltä yhteydenottoja, että hei mulla ois tällänen asiakas joka tarviis nyt tämmöstä ja tämmöstä että pystytkö sä auttamaan. (H4)

mitä kautta meille ohjautuu yksinäisyyttä kokevia nuoria niin kyl se enempi on ollu tällä hetkellä sit sitä kouluttavaa sektoria. Että siellä on tunnistettu yksinäisyyttä. (H2)

Ensimmäisessä puheenvuorossa haastateltavan puheesta saa kuvan, että heidän tekemänsä kotouttamistyössä pystytään paremmin huolehtimaan asiakkaista kuin varsinaisissa kieli- tai muissa opinnoissa. Tavanomaista opiskelua kutsutaan *rankemmaksi setiksi*, ja mikäli opiskelija ei pysty siihen, haastateltavan organisaatio kykenee räätälöimään

palveluun niin, ettei asiakas *tipu kokonaan pois*. Puheenvuoro tuottaa huolenpidollaan myös asiakaslähtöistä retoriikkaa, mutta erottuu osallisuuden diskurssin puheenvuoroista sillä, että asiakkaan osallisuus ja aktiivisuus eivät jäsenyksi oleellisia, vaan työntekijät soittelevat poissaolevien asiakkaiden perään. Haastateltava positioituu kannattelijan ja palvelujärjestelmän paikkaajan asemaan.

Jälkimmäisissä puheenvuoroissa kerrotaan tälle diskurssille tyypillisellä tavalla siitä, kuinka asiakkaat ohjautuvat palveluihin. Yhteistyöverkostot ja ammattilaiset näyttäytyvät aktiivisina huolen pitäjinä ja avun tarjoajina, jotka arvioivat asiakkaan tarpeen ja ohjaavat tämän eteenpäin. Tulkintani mukaan kotoutujat ikään kuin ajalehtivät palvelujärjestelmän toimenpiteistä toiseen ammattilaisten ja viranomaistahojen ohjaamina. Kotoutujien toimijuus määrittyy heikkona, sillä heidän asemansa on olla passiivinen eteenpäin lähetettävä asiakas, joka ohjataan palvelujärjestelmässä oikealle auttamistaholle. He asemoituvat kotouttamistyötä tarvitsevina väliinpuotoajina, joilla on vaara tippua pois palvelujärjestelmän turvaverkoista, ellei haastateltavien työtä olisi. Aktiivisin rooli, joka kotoutujalle tarjoutuu, on avun etsijän ja hakijan rooli: ”*et joku nuori [--] on sitä kautta ottanu yhteyttä, että hei mää oon teidän kohderyhmää, että voijaanko tavata*” (H2). Puhetapa on siten vastakkainen osallisuuden diskurssin kanssa. Kotoutujiin ei suhtauduta lähtökohtaisesti aktiivisuuden, vaan passiivisuuden ja huolenpidon kautta (myös Sotkasiira 2018a, 39). Huolenpito, eteenpäin ohjaus ja perään soittelu ovat hyviä asioita, jos ne eivät johda liialliseen holhoavuuteen (ks. Juhila 2006, 171–173).

Politiikassa palveluja koskeva tehokkuus- ja talouspuhe on saavuttanut hegemonisen aseman ja siirtynyt myös kotouttamiseen (Sotkasiira 2017, 135). Puheeseen liittyy usein myös asioiden määrällistäminen, mittaaminen ja tulosten esittäminen numeroina (Juhila 2006, 69–76). Aineistossa määrällistäminen on melko harvinaista. Sitä tuottaa vain yksi haastateltavista, mutta verrattain runsaasti. Hän määrällistää asiakasmääriä, palvelun kestoa ja asiakkaiden palautteita:

Meidän opetuskausi kestää kolmetoista neljättoista viikkoo nii onko he siinä ajassa saaneet omasta mielestään eväitä siihen et mistä saan apua, kun sitä tarvitsen. Se on yks mittari ja me ollaan siitä saatu hyviä arvosanoja. Asteikolla yhestä viiteen niin yleensä siellä neljän hujakoilla keskimäärin on ollu se mitä he vastaas siihen. -- Et ku me saadaan siitä numeerisesti hyvä arvosana niin sillan me tiedetään, että me ollaan onnistuttu. (H6)

Et nyt rupee sitte vasta neljäs viides kuudes vuosi näkymään ne tulokset oikeesti. Mieltien tätä maailmaa et miten kaikki järjestetään lyhytkestosina projekteina niin miten hukkaan heitettyä tietyllä tavalla sitten on se et ei päästy näkee niitä tuloksii kunnolla (H6)

Talouspuheelle tyypillisellä tavalla puhuja toteaa, että kotouttamistyön onnistumisesta tai epäonnistumisesta kertovat erityisesti numeerisesti mitattavat arvosanat. Määrällinen palaute arvotetaan siis korkeammalle kuin kotoutujien suullinen, laadullinen palaute. Merkillepantavaa on, että puhujan antaman käsityksen mukaan kotouttamistyö tuntuu hukkaan heitetyltä eikä työn tuloksia pääse näkemään, koska lyhytkestoisten projektien jälkeen työ on vaikeaa saada juurtumaan käytäntöön. Vaihtoehtoisesti haastateltava voisi todeta näkevänsä kotouttamistyön tulokset jokapäiväisessä työssään, vaikka projekti loppuisikin. Vaikka tätä puhetta on aineistossa melko vähäisesti, näen merkityksellisenä nostaa sen esiin, sillä puhetapana se liittyy organisaatiolähtöisyyteen ja siten organisatorisen huolenpidon diskurssin alle.

5.3 Suomalaisuutta korostava diskurssi

Tutkimuskirjallisuuden mukaan osa kotouttamistyötä tekevistä ammattilaisista odottaa kotoutumiselta erityisesti sitä, että kotoutuja sopeutuisi mahdollisimman hyvin länsimaiseen elämäntyyliin (Eliassi 2013, 34; Anis 2008, 30; Sotkasiira 2018a, 47–48). Suomalaista tai länsimaista kulttuuria ja elämäntyyliä arvotetaan korkeammalle kuin elämäntapaa, jonka katsotaan olevan ”normista poikkeava” (ks. Anis 2008, 30; Eliassi 2013, 34; Virkki & Lehtikangas 2014; Peltola 2014, 28; Hiitola & Peltola 2018; Anis & Turtiainen 2021, 10).

Myös haastatteluaineistosta käy ilmi puhetapa, jossa kotouttaminen määrittyy kontaktien tarjoamisena suomalaisiin, tiedon ja esimerkin antamisena sekä suomen kielen, tapojen ja kulttuurin opettamisena. Diskurssissa kotoutujat esitetään tietämättöminä, osaamattomina ja jopa pelokkaina suomalaisen yhteiskunnan edessä. Tämä osaamattomuus voidaan kotouttajien avulla valjastaa voimaantumiseksi, jonka kautta suomalaisessa yhteiskunnassa mikä tahansa on mahdollista.

Ja sit mä uskon, että me pystytään auttamaan sitä ihmistä sillä lailla, että me omalta osaltamme voidaan kertoa, että miten eletään ja ollaan ja min-kälaisia asioita me tehään. Vaikkapa lapsiperheitten arjessa, mimmosta tulee me saahaan siihen. Ja paljo välitetään tämmöstä arkielämään liittyvää hyötytietoa. (H1)

meillä on välineitä tuoda heille opettajina apua siihen heidän toimintaan ja siihen valmentamiseen siihen suomalaiseen kouluun ja yhteiskuntaan. (H3)

Näissä puheenvuoroissa kotouttaminen määrittyy suomalaiseen yhteiskuntaan liittyvän tiedon ja esimerkin antamisena sekä valmentamisena (ks. myös Anis 2006, 114–116; Kimanen ym. 2022, 138–139). Kotouttamislainsäädännössä perustiedon antaminen suomalaisesta yhteiskunnasta on yksi keskeinen osa kotouttamistyötä (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010, 7 §), sillä kotoutujien autonomian rakentumisen kannalta on välttämätöntä, että kotoutuja saa tietoa oikeuksistaan ja suomalaisesta palvelujärjestelmästä (ks. Vuori 2015, 398). Puheenvuoroissa kotouttamisorganisaatio asemoituu suomalaisuuden opettajaksi ja asiantuntijaksi ja kotoutujat oppijan positioon. Ammatillaiset kertovat, millä tavalla Suomessa eletään ja millaista tukea on mahdollista saada. Tämä korostaa kotoutujien ja ammattilaisten välistä valtaeroa.

Suomalaisuutta korostavassa diskurssissa kotouttamisen tavoitteeksi määrittyy tulkintani mukaan erityisesti kotoutujien ja suomalaisen ”valtaväestön” välinen kohtaaminen. Suomalaisien verkostojen puute määrittyy ongelmana, johon tarvitaan ammattilaisten puuttamista ja vahvaakin ohjausta. Onnistuneen kotoutumisen ehtona vaikuttavat olevan *luonnolliset kohtaamiset* suomalaisten kanssa. Kotouttajat tarjoavat kohtaamisille mahdollisuuden.

Että me ei oikee kohdata ja ne pitäs ehottomasti saada kohtaamaan. Että eihän me [--] heitä koskaan välttämättä tavata ilman että ne tulee tänne. (H3)

yritetään ohjata sitte opiskelijoita semmosiin tavallisiin ryhmiin, ei pelkästään maahanmuuttajaryhmiin tulemaan mukaan. (H7)

Ensimmäisen puheenvuoron (H3) puhetapa kahdesta eri ihmisryhmästä, jotka eivät välttämättä koskaan kohtaa, elleivät ”ne” tule ”tänne”, korostaa ihmisryhmien välistä fyysistä etäisyyttä ja eroa (ks. myös Kimanen ym. 2022, 137). Toinen puheenvuoro (H7) tuottaa käsitystä, jonka mukaan *tavalliseksi* ryhmäksi määrittyy opiskelijaryhmä, jossa on muitakin kuin maahanmuuttajia. Sen sijaan opiskelijoiden hakeutuminen *pelkkiin* maahanmuuttajaryhmiin määrittyy ei-tavoiteltavaksi. Myös tässä puheenvuorossa erotellaan

kaksi ihmisryhmää: maahanmuuttajat sekä muut, tavalliset. Suomalaisten ja maahan muuttaneiden erottelu on diskurssin puhetavoille tyypillinen.

ku haastenaha on tässä kotoutumisasiassa se, että miten maahanmuuttajataustaset ja kantasuomalaiset saadaan yhteen ja saadaan vuorovaikutukseen. Se on haastavaa ja meillä on tätä yksilötyötä ja sitte pienryhmätöitä niin esimerkiksi sitä kautta meillä on upeita kokemuksia, että me saadaan kantasuomalaiset nuoret ja maahanmuuttajataustaset samaan tilaan ja viettää yhdessä aikaa. (H2)

Puheenvuorossa puhuja (H2) asemoituu asiantuntija-asemaan kertomaan, mikä kotoutumisessa on erityinen puuttumista vaativa haaste: kotoutujien tutustuminen kantasuomalaisten kanssa. Haasteeseen on kuitenkin pureuduttu ja hyviä kokemuksia saatu. Tulkitsen, että suomalaisten ja kotoutujien yhteiselolle ei voida vielä asettaa korkeita odotuksia, sillä pelkkään samaan tilaan saaminen on jo saavutus. Esimerkiksi ystävyyttä ei odoteta. Pyrkimys saada kotoutujat viettämään suomalaisten kanssa aikaa on kirjattu myös kotouttamispolitiikan viralliseen linjaan, kuten Ville-Samuli Haverinen (2018, 314) toteaa. Valtion kotouttamisohjelmassa puhutaan suomalaisten ja maahan muuttaneiden välisestä kanssakäymisestä hyvin samaan tapaan kuin aineistossa. (Mt.)

Muutamassa puheenvuorossa puhutaan tietyn kielen omaavista vertaisohjaajista, joiden odotetaan neuvovan kotoutujia siitä, ”mitä tapahtuu sit ku sä tuut maahan. Että mistä tässä nyt on oikee kysymys” (H3). Puhetavassa tuntuu olevan taustalla ajatus siitä, että saman kielen omaavilla voisi olla samanlaiset kokemukset maahan muuttamisesta ja kotoutumisesta.

oman kielisellä ohjaajalla on se kulttuurin tuntemus ja sensitiivisyys ja ymmärrys tästä nuoren elämäntaustasta ehkä hieman syvempi ku mitä voi olla meillä tavis-suomalaisilla. Niin halutaan hyödyntää sitä ja meillä on ollut siitä hyviä kokemuksia. Et me ollaan palkattu omankielisiä ohjaajia ja pystytty sitte heidän kauttaan saamaan syvempää ymmärrystä niistä tarpeista ja ongelmista ja että miten päästään eteenpäin. (H5)

Tässä puheenvuorossa suomalaisuus määrittyy tavis-suomalaisuuden kautta tavalliseksi, kun taas maahan muuttaneen elämäntausta asiaksi, jota varten tarvitaan erityistä sensitiivistä osaamista omaavia ohjaajia. Tulkitsen, että maahan muuttaneen elämäntilanne määrittynyt niin ei-tavallisenä, erikoisena, ettei sitä voi täysin ymmärtää ilman kulttuuritulkin apua. Puheenvuoro tuottaa käsityksen, jonka mukaan kulttuuritulkeista saatu hyöty kohdistuu nimenomaan työntekijöihin. Ammatillaiset ovat saaneet kulttuuritulkkien kautta

syvempää ymmärrystä ja tietoa työnsä tueksi, mutta asiakkaiden mahdollinen kulttuuritulkeista saatu hyöty jää kuvauksessa avaamatta.

Haastatteluotteissa maahan muuttaneiden kerrotaan itse toivovan ”*meijän kontaktia, että saa puhua suomea ja kantasuomalaisen kanssa viettää vapaa-aikaa*” (H2) ja antaneen kurssin päätteeksi kiitosta siitä, että ”*on oppinu suomenkieltä ja oppinu suomalaista kulttuuria ja saanu kontakteja kantasuomalaisiin*” (H2). Suomalaisuutta korostavaa kotouttamista perustellaan siis asiakkaiden toiveiden kuuntelemisella eli asiakaslähtöisyydellä. Kotoutujat asemoituvat kiitollisiksi asiakkaiksi, jotka ovat kotouttamisen kautta löytäneet suomen kielen ja kulttuurin, ja joiden kotoutuminen on epäilemättä hyvällä mallilla. Näin on myös seuraavassa otteessa:

Viime ryhmästä yks opiskelija sano, että hän on asunu neljä vuotta suomessa ja on englannin kielellä opiskellu ja pärjänny eikä oo tarttenu sitä suomee eikä oo ollu sillon kiinnostunu opiskelemaan sitä, että on eläny kuplassa siellä asunnossa ja siellä koulussa. Eikä oo seurannu mitään mitä täällä tapahtuu tai tutustunu kauheena suomalaisiin tai mitään sellasta. Että nyt ku hän oli tuolla meidän kanssa koulutuksessa niin avautu sellanen uus maailma. Että on niinku herätelty siihen kieleen, että sitä on kaikkialla sun ympärillä ja sää voit oppia siitä kulttuurista ja kielestä. Että kiitos ku aukasit mun silmät ja päästit mut sieltä autiosaarelta tänne muitten ihmisten joukkoon. Niin siit tulee aina semmonen tunne, että niin, tämän takia näitä hommia jaksetaan väöntää. (H7)

Puheenvuorossa luodaan kuvaa siitä, että osa kotoutujista elää kuin kuplassa, joka ei ole kokonaisvaltaista elämää ilman suomen kieltä ja kontaktia suomalaisiin. Vasta suomen kielen oppiminen mahdollistaa aidon kotoutumisen ja osallisuuden yhteiskuntaan. Tämän vakuuttamiseksi käytetään yksittäisen asiakkaan tarinaa ja ääntä.

Ideana oli se, että sen kaks tuntia viikossa he viettäis Taidemuseossa tai Keski-Suomen museossa tai jossain muussa museossa ja tutustuis ikään kuin sen tarjonnan kautta siihen suomalaisuuteen. (H3)

Että sitä suomalaista kulttuuria ja kulttuuriperinnettä tuodaan esille mutta se tuodaan silleen, kun ihmiset näkevät ja kokevat että haluavat lähteä siihen. Että sitä ei irroteta sellaseks omakseen. (H1)

Ensimmäinen haastatteluote (H3) tuottaa tulkinnan, että kotoutujien ajatellaan voivan tutustua museon tarjonnan kautta kaksi tuntia viikossa *suomalaisuuteen*, minkä jälkeen he voivat palata takaisin arkeensa, jossa suomalaisuutta ei ole. Haastatteluotteessa ei avata, mitä se suomalaisuus pitää sisällään, jota museo tarjoaa kotoutujille tutustuttavaksi.

Toisessa haastatteluotteessa (H1) pyritään tekemään selväksi, että suomalaisuutta ei kuitenkaan ”tuputeta”. Suomalaisuutta tuodaan esille ja siihen saa tulla mukaan, jos haluaa.

Suomalaisuus näyttäytyy aineistossa yhtenäisenä, ongelmattomana kategoriana, joka voidaan ikään kuin siirtää kotoutujien opeteltavaksi. Meira Pappi (2019) toteaa oman tutkimuksensa tuloksena, että suomalaisten kuvataan jakavan keskenään niin samanlaiset ja kaikille selvät arvot ja kulttuurin, että ne voidaan kertoa eteenpäin kotoutujille. Hänen tutkimuksessaan suomalaisuus tuotettiin suomenkielisenä, valkoisena ja kristittynä henkilönä, jolla on suomalaiset sukujuuret. Tiettyjen symbolien, kuten marjassa käymisen, kalastamisen, hiihtämisen ja saunan nähtiin olevan oikeaa ja todellista suomalaisuutta, johon kotoutujien olisi hyvä tutustua. (Mt.)

Aineistossa on kuvausta, jossa suomalainen yhteiskunta ja jotkin suomalaiset tavat näyttäytyvät kotoutujille hämmentävinä. Yhdessä puheenvuorossa haastateltava kertoo, että asiakkaat ovat pyytäneet työntekijöitä selittämään joitakin suomalaisia outoja tapoja heille: *”Että monesti sellaset asiat saattaa olla tosi hämmentäviä”* (H1). Toinen haastateltava kuvailee valokuvanäyttelyä, jossa osallistujat ovat saaneet kuvata ihmeellisiä ja hämmästyttäviä asioita, ja *”moni oli kuvannu täyttä jääkaappia. Että ilmeisesti ruuasta on ollu pulaa”* (H3). Tämä puheenvuoro tuottaa kuvan kotoutujista perusasioiden, kuten jääkaapin ihmettelijöinä ja ruoatta vaille jääneinä. Eräs haastateltava tulee erottelleeksi kotoutujat kristinuskosta täysin tietämättömiksi sekä heihin, joilla tietoa on jonkin verran: *”on voinu tulla täysin islamin uskoisesta maasta jossa kristinuskosta ei oo tietoa yhtään mitään ja toiset voi tulla esimerkiksi Venäjältä jossa jo jotain tietoo on”* (H4). Kotoutujien osaamattomuuden syy kohdistuu heidän lähtömaihinsa, joilla joko on tai ei ole tietoa kristinuskosta. Tässä kuvauksessa kukaan ei tässä asemoidu sellaiseksi, joka tietäisi kristinuskosta paljon.

Edellä mainituissa puheenvuoroissa kotoutujat asemoituvat suomalaisen edistyksen ihmettelijöiksi sekä tietämättömiksi. Kulttuuristavaa puhetta sävyttää usein käsitys siitä, että tiettyjen (länsimaisten) kulttuurien ajatellaan elävän modernissa ajassa, kun taas muista kulttuureista tulevien esitetään tulevan takapajuisista oloista (Eliassi 2013; Keskinen 2012, 300; Eliassi 2017; 7). Suomalaisen kulttuurin nähdään olevan edistyksellisempi esimerkiksi koulutus- ja tietotasoltaan ja sukupuolten tasa-arvon suhteen, kun taas maahan muuttaneiden lähtökulttuureiden katsotaan elävän kuin mennessä ajassa, vailla edistystä. Länsimainen kulttuuri näyttäytyy ideaalina, johon kotouttajien on maahan

muuttaneita ohjattava. (Kimanen ym. 2022, 139.) Eräs haastateltavista puhuu ”*ihan ummikoista, jotka tulee suoraan meille*” sekä peruskoulua käymättömistä kotoutujista, jonka oppimisvalmiudet ”*on sellaset et lähetään tyylisiin siitä kynäotteesta harjoittelemaan*” (H7). Näissä otteissa kotoutujien oletettu osaamattomuus kohdistuu yksilöihin eikä lähtömaahan tai kulttuuriin. Haastateltavan tarkoitus on kertoa siitä, miten haastavaa on suunnitella opiskelun ryhmäjakoja, kun kotoutujien osaamistaso vaihtelee paljon. Samalla puhuja tulee tuottaneeksi kuvaa kotoutujista kuin lapsista, jotka harjoittelevat kynän kädessä pitämistä. Ymmärrän edellä mainitut puheenvuorot määrittelevänä vallankäyttönä, jossa kotoutujat määrittyvät osaamattomuuden ja tietämättömyyden kautta. Puheenvuoroissa ei tunnisteta kotoutujien kokonaisvaltaista potentiaalia ja osaamista, vaan osaamattomuus tyypistyy yhteen ominaisuuteen, jonka kautta kotoutujia kuvaillaan.

Suomalaisuutta korostava diskurssi ja osallisuuden diskurssi yhdistyvät useassa kohdassa, sillä aineiston haastateltavien tuottaman puheen mukaan osallisuus ja täysi voimaantumisen on mahdollista nimenomaan ”suomalaisessa” kulttuurissa. Suomalainen kulttuuri näyttäytyy asiana, jossa mikä tahansa on mahdollista, kunhan vain rohkaistuu. Yhteiskunta ja kulttuuri näyttäytyvät asiana, jonne voi ikään kuin sukeltaa sisälle:

Mää ajattelen, että paras tapa tulla osaks tätä yhteiskuntaa ja tätä kulttuuria ja näitä ihmisiä on mennä sinne sisälle ja sukeltaa vaan ja luoda rohkeutta, että sä oot tosi hyvä tyyppi ja sä oot vahva... Että tätä naispuhetta nuorten kesken pidetään paljon, että hei me voidaan ihan hyvin tehdä ite asioita. Harjotellaan poraamista ja sahaamista ja tehään asioita. Että ei se oo siitä kiinni, että sä oot nainen, ettetkö sä vois tehdä jotakin asiaa. Ja toisaalta myös miehille ihan sama juttu. Että kaikkee voi tehdä ja kaikki on mahdollista täällä. (H7)

Puheenvuorossa korostuu sukupuolten välinen tasa-arvo, jonka nähdään mahdollistavan Suomessa naisille lähes rajattomat mahdolliset: ”*kaikki on mahdollista täällä*”. Voimaantumisen mahdollistaa etenkin rohkeus ryhtyä toimintaan, jonka perinteisesti ajatellaan olevan miestapaista. Tutkimusten mukaan on yleistä, että sukupuolten välinen tasa-arvo liitetään juuri suomalaisuuteen, kun taas maahan muuttaneiden lähtökulttuuria pidetään epätasa-arvoisena (Keskinen 2012, 301). Maahanmuuttajatyössä tavoitteeksi asetettu naisten vapauttaminen heidän lähtökulttuuriensa oletetuista sukupuolittuneista alistussuhteista. Ammattilaiset määrittivät voimaantumisen käynnistäjiksi ja tavoitteiden asettajiksi ja maahan muuttaneet työntekijöiden valistamisen ja ohjauksen kohteiksi. (Virkki

& Lehtikangas 2014, 131–133.) Voimaantumisen normiksi asettuu länsimaisen itsenäisen naisen hahmo (mt.; Keskinen 2012, 298–299).

Niin ja silleen että se on elämää ja se on kuitenkin ehkä vähä toisenlaista näkökulmaa. Ja pikkusen rohkeutta siihen et sä ootkin osa tätä kulttuuria ja ku sä annat sille ihmiselle roolin, et se ei oo pelkästään katsojan rooli vaan et se on jopa aktiivisen toimijan rooli niin kyl se sitä itsetuntoa vahvistaa. Ja mahdollisuus siihen yhteisöllisyyteen, että tavata muita eikä aina vaan niitä maahanmuuttajia vaan suomalaisia ja... (H3)

Myös tässä puheenvuorossa suomalaisuutta korostava diskurssi ja osallisuuden diskurssille ominainen puhetapa voimaannuttamisesta yhdistyvät. Kotouttamisen ammattilainen määrittyy toimijana, jolla on mahdollisuus antaa kotoutujalle näkemys *toisenlaisesta*, erilaisesta kulttuurista ja elämästä kuin mihin kotoutuja on omassa elämässään totunut. Puhuja asemoituu voimaannuttajaksi, jossa hänellä on mahdollisuus antaa kotoutujalle rooli aktiivisena toimijana. Tästä näkökulmasta kotoutujan positio asettuu kuitenkin rajalliseksi, sillä voimaantumisen edellytyksenä on olla aktiivinen ”osa tätä kulttuuria”. Kotoutujalle määrittyy vaatimus siitä, että voimaantuminen on mahdollista olemalla rohkeasti osa suomalaista kulttuuria, ottamalla aktiivinen rooli vastaan ja tapaamalla suomalaisia ihmisiä. Voimaannuttaminen ei lähde asiakkaasta itsestään liikkeelle, vaan voimaantumisen alkuunpanijana ja ensisijaisena toimijana on kotouttaja (ks. myös Virkki & Lehtikangas 2014, 126, 132). Lopuksi haastateltava tuottaa kuvan siitä, että yhteisöllisyys ei voi olla yhtä vahvaa maahanmuuttajien kanssa, joten suomalaisten tapaaminen olisi kotoutujille arvokkaampaa yhteisöllisyyden ja kotoutumisen kannalta. Muissakin tutkimuksissa on viitteitä siitä, että maahan muuttaneiden omien yhteisöjen merkitystä ei tunnusteta tai tunnusteta (Turtiainen ym. 2018, 352–353).

Mä voisin kertoa ihan pienen esimerkin yhestä naisesta joka meille tullessaan niin hänen tilanne oli se et hän ei uskaltanu avaa kotinsa ovea. Kerrostalossa asui. Koska hän ei osannu sanaakaan suomee ja hän pelkäs et mitä mä teen siinä tilanteessa jos joku tulee mun ovikelloo pimpottaa ja mä en tiitä mitä mä teen. Et niinku näinkin ahdistavasta tilanteesta ja yksinkertaseesta kuitenkin tilanteesta voi olla kyse ja sitte ku kurssi päätty nii hän sano et nyt mä uskallan avaa mun kotioven. (Nauraa.) Et minusta se on tietyllä lailla säilyny et siitä on jo vuosia aikaa mut semmosena muistona ja symbolina siitä mitä se saattaa tarkoittaa se kotoutuminen. Et osaanko ja uskallanko avata kotini oven tai tiedäkö mistä saan apua, kun sitä tarvitseen. (H6)

Yllä oleva haastattelute on aineistossa siinä mielessä harvinainen, että se kertoo tarkasti yhden asiakkaan tarinan. Tarinassa kotoutuja merkityksellistyy pelkääväksi ja araksi.

Arkuus poistuu kurssin ja kotoutumisen edetessä, mikä luonnehtii haastateltavan näkemysten mukaan onnistunutta kotoutumista. Haastateltava kuvaa kotoutujan ovenavaamispelkoa *ahdistavaksi* ja *yksinkertaiseksi* tilanteeksi, mikä välinaurahduksen kanssa saavat puheenvuoron vaikuttamaan siltä, että puhuja todellisuudessa tietää, ettei kotoutujalla olisi ollut aihetta pelkoon täällä turvallisessa Suomessa.

Salla Tuorin (2007) mukaan valtaväestöön kuuluvalla katsotaan usein olevan tietoa, kun taas maahan muuttaneilla katsotaan olevan kokemuksia, eli ei-tietoa. Maahan muuttanutta ei oteta tosissaan, koska kyse ei ole tiedosta, vaan kokemuksesta. Pelon sivuuttaminen ohittaa myös ihmisen kuuntelemisen siitä tiedosta, mitä hänellä on. (Mt.) Tulkintani mukaan puheenvuoro päättyy korostamaan ”meidän”, suomalaisiksi oletettujen kotouttajien, sekä ”heidän”, kotoutujien, välistä eroa.

5.4 Yhteiskuntakriittinen diskurssi

Aineistossa tuotetaan kuvaa kotouttamistyöstä, jossa ymmärretään useiden kotoutujia kohtaavien ongelmien olevan yhteiskunnan eriarvoisten rakenteiden tuottamia. Myös osa niin kutsuttuun ”valtaväestöön” kuuluvista ihmisistä saa osakseen kritiikkiä epäluuloisesta tai rasistisesta suhtautumisestaan maahanmuuttajiin. Näihin rakenteisiin tulisi puhujien mukaan saada muutos. Puhetapa on aineistossa melko harvinainen. Sitä tuottaa erityisesti yksi haastateltava, kun taas muut ottavat teeman esille vain kerran. Diskurssi tulee esille lähinnä haastattelun keski- tai loppuvaiheessa, erityisesti kun haastattelija kysyy kotouttamistyön haasteista ja kehittämisestä. Lievimmillään diskurssi on sävyiltään toteava, ei erityisen kriittinen tai muutosta vaativa:

näitten turvapaikanhakijoiden tilanteet on aika... Et siel ollaan aika hädis-sään ja mietitään millon tulee palautuskehotus ja tuleeko minkälainen päätös, et näitä käydään sit läpi. Mää kuuntelen ja koitan olla tukena siinä prosessissa sen mitä pystyn. (H4)

Haastateltavan sanavalinnat ilmaisevat yhteiskunnan poissulkevaa byrokratiaa, joka saa kotoutujan olemaan jatkuvassa epätietoisuudessa. Päätöksentekijää eli maahanmuuttovirastoa ei mainita nimeltä, vaan päätökset tulevat silloin kun ne tulevat, eikä niiden sisällöstä voi tietää etukäteen. Haastateltava näkee, että hänen työnsä on kuunnella ja yrittää

olla tukena *sen mitä pystyy*, mikä rakentaa viestin siitä, ettei tukeminen ole helppoa. Sama haastateltava toteaa: ”*Kun ei oo minkään näköstä juristin koulutusta itsellään niin onhan niitä vähän vaikee lukee ja tulkita ja löytää sellanen juristi Jyväskylästä, joka ois ees jotenkin perehtynyt ja joka pystyis auttamaan*”, mikä edelleen vahvistaa viestiä. Päätökset ovat niin vaikealukuisia, ettei niistä tahdo saada selvää ilman juristin koulutusta. Puheenvuoroissa kotouttaja on aktiivinen toimija, joka pyrkii auttamaan haasteellisuudesta huolimatta, kun taas kotoutujille ei määrity aktiivista roolia. Heidän ei auta kuin odottaa mielivaltaisia päätöksiä. Haastateltavan puheen sävy on toteava eikä aktiivisesti vaikealukuisia päätöksiä kritisoiva tai muutosta vaativa.

Että sitä täytyy vähän pohtia mutta olen kyllä hyvin avoin kaikelle tälläselle. Mutta emmätiä, kyllä ihmiset varmaan pelkää sitä. Ne pelkää, jotka vastustaa hirveesti maahanmuuttoa niin niillä ei ehkä oo kauheesti niitä kohtaamisia ja kontakteja. Että musta se ois tärkeää, että heidät otetaan tähän yhteiskuntaan mukaan eikä vaan pietä tuolla vuosikausia löysässä hirressä ja voiko jäädä vai ei. (H3)

Haastateltava näkee, että yhteiskunta pitää kotoutujia jatkuvassa epävarmuudessa siitä, saako Suomeen jäädä vai ei. Kotouttamistyön ja työn kehittämisessä haasteena määrittyvät ihmiset, jotka pelkäävät maahanmuuttoa ja maahan muuttaneita. Puhuja aprikoi, että tällaista pelkoa voi päästä syntymään, ellei maahan muuttaneita tunne tai pääse kohtamaan. Puhuja itse irrottautuu maahanmuuttoa pelkäävistä ihmisistä (*”ne pelkää”*), mutta tuntuu kuitenkin ymmärtävän heitä. Ratkaisuna puhuja kertoo henkilökohtaisen mielipiteensä (*”musta se ois tärkeää”*) siitä, että maahan muuttaneet tulisi ottaa mukaan eikä pitää jatkuvassa epävarmuudessa. Kotoutumisen onnistumisesta heitetään palloa yhteiskunnalle, erityisesti oleskeluluvista päättävälle viranomaisille.

- *Mutta jos vielä palaa tohon yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen niin kylmä nään että siellä on tosi paljon tehtävää. Et kyl tää mejän asenneilmasto on aika syrjivä. Tai tosi syrjivä... Et ku mieltii että mitä me pystytään tekee tässä asenneilmapiirissä. Niin välillä tulee semmonen että tää yhteiskunnan pitäis heittää ensin kuperkeikkaa et sillä työllä ois suurempaa merkitystä.*
- *Tarkotakko tätä kantasuomalaisten suhtautumista maahanmuuttajataustasiin?*
- *Kyllä joo. Ja ehkä sellasta suvaitsemattomuutta mutta myös sellasta jotenki piilossa olevaa... Että yks mikä itelle kiinnittää huomiota, että sellasta poissulkevaa toimintaa tapahtuu tosi paljon vaikka kielitaidon kautta. Et meillä hyvin paljon tuotetaan sitä, että sää pääset yhteiskuntaan kun sä osaat kielen. Ja sä et voi päästä työpaikoihin ja opiskelemaan jos et sä osaa kieltä. Että tossahan on tosi vahvasti poissulkevaa,*

sen sijaan että mietittäis onks se joka tilanteessa oikeesti se kielitaito se syy miksi maahanmuuttaja ei pääse yhteiskuntaan. Mun mielestä tää on ihan käsittämätöntä. (H2)

Puheenvuorossa yhteiskunnan asenneilmapiiri määrittyy puuttumista vaativana ongelmana. Lisäksi haastateltava tunnistaa, että yhteiskunnassa piilee institutionaalista ja rakenteellista rasismia, joka haastaa kotoutumista ja osallisuuden mahdollisuuksia. Sanan rasismi käyttämisestä vältetään ja se korvataan *syrvivällä asenneilmastolla, suvaitsemattomuudella ja poissulkevalla toiminnalla*. Kotouttamistyön merkitys asettuu vaakalaudalle yhteiskunnan syrjivän asenteen vuoksi: iso asennemuutos pitäisi tapahtua, jotta työllä olisi ”*suurempaa merkitystä*”. Haastateltava kyseenalaistaa ja kritisoi kielitaitoa korostavan kotoutumisen ja esittää näkemyksen siitä, että kielitaidon sijaan syrjinnän taustalla on muita, kuten rasistisia syitä. Hän alleviivaa henkilökohtaista tunnettaan aiheesta lisäämällä painokkaasti asian olevan täysin käsittämätön.

Kotoutumisen tulisi olla kaksisuuntainen prosessi, jossa ainoastaan kotoutujia ei tee toimia kotoutumisensa edistämiseksi, vaan myös yhteiskunta tulee kotoutujia vastaan ja tekee toimia kotoutumisen helpottamiseksi (Saukkonen 2020, 21–22). Eräs haastateltava toteaaakin: ”*Että se on kahdensuuntasta aina. Ei voi ikään kuin kotoutua johonkin, jos ei oteta mukaan*” (H1). Kotoutumisen vastavuoroisuus puuttuu, minkä vuoksi kotouttamistyö asettuu haastavaksi tehtäväksi.

Mut se sun kysymys alun perin oli se, että miten kotouttamista paremmin voitais tehdä jos... Ihan just tänä päivänä tuntuu siltä et siihen asenneilmapiiriin mikä Suomessa vallitsee pitäis voida vaikuttaa. Vielä enemmän. Ja kylhän se lähtee ihan jo lapsesta asti et mitä ne imee tuolta kodeistansa. Ja sitten miten kasvattajat... Et toi tyylä puhua, kärjistää, somessa velloo vaikka mitä, siitä meidän nuoret kärsii. Et ihan esimerkiks, me mentiin syksyllä kirjastovierailulle niin he sai osakseen rasistista huutelua ja käytiin melkein käsiks, että se oli niinku näin lähellä. Se oli pelottava tilanne, me jouduttiin sitä tosi huolella miettii et mitkä on meidän toimintamallit ja ohjeet tämmösten tilanteiden varalle. Mut et tuli semmonen olo että kirjasto! Joka on koko kansan olohuone, et siel pitäis voida olla. Et se ilmapiiri oli sellanen et heidän peräänsä, joku kahenkymmenen hengen monikulttuurinen lauma siellä kävelee, niin kyllä katottiin et... En tietty halua leimata kaikkia jyvaskyläläisiä, tää on ihana kaupunki ja tääl on ihania upeita ihmisiä mut, että ei tarvita ku muutama joka onnistu tekee sen olon tukalaksi, muutama huono kokemus nuorella niin se pilaa jo sen maineen ja pilaa sen olon että emmä tänne ikinä kotoudu jos täällä tälleen mua kohdellaan. (H6)

Myös tässä puheenvuorossa otetaan kantaa siihen, että kotouttamista voitaisiin tehdä paremmin, jos ihmisten asenteisiin ja tapaan olla vuorovaikutuksessa toistensa kanssa

voitaisiin vaikuttaa ja sosiaalisessa mediassa tapahtuvaa vihapuhetta vähentää. Puhuja elävöittää puheenvuoroaan kertomalla kouriintuntuvan esimerkin arjen rasismitilanteesta kirjastossa, minkä myötä kotoutujat asemoituvat rasismin kohteiksi ja puhuja rasismin paheksujan positioon. Sanavalinta ”*joku kahenkymmenen hengen monikulttuurinen lauma*” on kuitenkin rasismin vastustajalle erikoinen, ja haastateltava tuntuu ymmärtävän sellaiseen ihmisryhmään kiinnittyviä katseita. Hän tuottaa puheellaan käsitystä, jonka mukaan on rassistisesta välikohtauksesta sekä kauhistunut että yllättynyt, että kirjastossa voi näin käydä. Vaikka puhujan puheenvuoro on painokkaan kriittinen rasismia kohtaan, siinä kiirehditään korostamaan, ettei halua leimata kaikkia jyvaskyläläisiä rasisteiksi, vaan kyse on vain muutamista henkilöistä. Näin tekemällä puhuja ottaa jo ennakkoon huomioon mahdollisen kritiikin siitä, että leimaisi jyvaskyläläiset rasisteiksi. Sama haastateltava jatkaa puheenvuoroa:

Tai se että ei oo mitään mahdollisuuksia työllistyy, todella vaikeeta pitkissä kantimissa, pitäis osata suomee suurinpiirtein täydellisesti, tai jos sulla on vieraskielinen sukunimi. Esimerkkejä on tosi monia (huokaa). Et yks asiakas just kerto, että hän on kuus kuukautta putkeen yrittäny etsii asuntoo ja se ei onnistu. Että aina menee suomalainen edelle. Että tämmösii rakenteellisia ja asenteellisia haasteita on. Et mä mietin jos [organisaatiollamme] ois resursseja lähtee ihan kantasuomalaisia jollain lailla asennetasolla... Tietysti SPR tekee sitä työtä, rasismin vastasta työtä, [yhteistyökumppani] tekee sitä, et ei meidänkää tartte kaikkeen revetä. Mut tämmösii huolia pinnalla on et... (H6)

Haastatteluotteessa kerrotaan esimerkkejä työ- ja asuntomarkkinoilla ilmenevästä rakenteellisesta rasismista (ks. myös Keskinen ym. 2021, 56–57; Korac 2003, 56) ja tunnustetaan sen yleisyys ja ongelmallisuus. Aiempi aineisto-ote kirjastossa tapahtuneesta välikohtauksesta antaa käsityksen, että arkipäivän rasismin kadulla huutelu sen sijaan on poikkeuksellinen tilanne, sillä sen jälkeen organisaation oli käytävä läpi toimintaohjeet vastaisuuden varalle. Lopussa haastateltava ryhtyy pohtimaan, mitä rasismin suhteen voisi tehdä, mutta päätyy siihen, että resursseja vaativiin toimiin rasismin kitkemiseksi ei tarvitse ryhtyä, koska sitä tekevät jo muut tahot.

Aiemman tutkimuksen mukaan valkoiset ihmiset saattavat usein vähätellä rasismia ja pitävät sen esiintymistä enemmän poikkeuksena kuin sääntönä (Eliassi 2017, 18; Aghayeva ym. 2021, 30; Masoud ym. 2023, 11). Ammatillaiset usein tiedostavat erilaiset rasismin ilmenemismuodot ja niiden seuraukset asiakkaille, mutta rasismi ei määriyty asiaksi, johon ammatillaiset kokisivat heillä olevan työnkuvaan liittyvä tarve tai velvollisuus puuttua

(Anis 2006, 120; Sotkasiira 2018a, 43). Sen sijaan he usein ottavat etäisyyttä rasismiin ja suhtautuvat siihen korostetun neutraalisti (Sotkasiira, mt).

Niin emmätiedä, musta se on vaan älyttömän tärkeätä työtä. Että jos me hoidetaan tää asia huonosti, tää maahanmuuttaja-asia, jos he ei sopeudu tähän meidän yhteiskuntaan ja me heihin niin ihan varmasti tulee terroritekoja ja ihan varmasti tulee ongelmia. Mut jos me voidaan yhdessä tehdä tää ja ottaa heijät vastaan avosylin ja löytää se paikka ja auttaa löytämään. Mä en sano sitä, etteikö suomalaiset, esimerkiksi nuoret on tällä hetkellä ihan hurjassa tilanteessa, että meidän pitäis tehdä sama homma nuorten kanssa mutta että tää on nyt tässä käsissä oikeesti ja meidän pitää tehdä sen asian eteen jotain. Me voitais toimia tosi fiksusti, me voitais olla mallimaa missä nää asiat hoidetaan hyvin. (H3)

Puheenvuorossa vastuutetaan yhteiskuntaa hoitamaan kotouttaminen kunnolla, jotta potentiaaliset ja todennäköisetkin uhkakuvat eivät toteutuisi. ”Tässä käsissä” oleva ”maahanmuuttaja-asia” viestii akuutista ongelmasta, johon meidän eli suomalaisten tulisi yhdessä tarttua. Puhuja korostaa, etteikö tietäisi, että myös suomalaiset nuoret voivat todella huonosti, mutta kotoutumista koskeva ongelma juuri on nyt akuutimpi hoidettava. Kotoutumista edistäisi puhujan tuottaman kuvan mukaan suomalaisten avosylinen suhtautuminen maahan muuttaneisiin. Puheenvuoro korostaa kotoutumisen kaksisuuntaisuutta ja yhteiskunnan roolia kotoutumisen edistämiseksi, mutta samalla se asettaa suomalaiset ja maahan muuttaneet vastakkain sekä asemoi kotoutujat potentiaalisiksi uhaksi. Tulkitsen, että puheenvuoron pyrkimys on vakuuttaa kuulija siitä, että yhteiskunnallisesti kotouttamiseen olisi tärkeää panostaa.

Kotoutujien eriarvoinen asema yhteiskunnassa merkityksellistyy myös syynä ja intohimona tehdä kotouttamistyötä: ”jotenki se tämmönen eriarvoisuuden ilmapiiri... Et se jotenki on se semmonen mitä mä en voi hyväksyä”. Sama haastateltava jatkaa:

Oon pyöritelly mielessä sellasta hanketta joka tekis maahanmuuttajataustasten elämää Suomessa näkyväksi. Ehkä itellä se kulminoituu siihen nuorten naisten elämään. Et meillä on hirveesti kategorisoivia ajattelutapoja maahanmuuttajanaisesta. Et intohimona ois tuoda sitä heidän arkea ja elämää näkyväksi. -- Et varmaan siitä jotain. Mut kyllä itellä on ajatus se, että ikää alkaa tulee ni sitte nuorisotyökentältä jo kaipais johonki tämmöseen vaikuttamistyöhön. Että haluaisin nimenomaan tehdä töitä tän asenneilmapiirin kanssa. Ja mitä kautta nii yks on se, että tehään näkyväksi sitä elämää. (H2)

Konditionaalissa esitetty toive paljastaa, että puhujalla olisi halu ja intohimo tehdä yhteiskunnallista vaikuttamistyötä maahanmuuttajain liittyvien stereotyyppien kanssa,

mutta vielä toistaiseksi toive ei ole siirtynyt käytännön toimiin. Haastatteluotteesta välittyy viesti, että haasteltavan nykyinen työ nuorisotyön parissa ei riittävällä tavalla mahdollista vaikuttamistyötä, vaan haastateltava pohtii tulevia työkuvioitaan. Puheenvuorossa *maahanmuuttajanaiset* asemoituvat kategorisoiduiksi ja näkymättömiksi; kotouttajalle tarjoutuu rooli tehdä heidät näkyväksi työllään.

Yhteiskuntakriittisessä diskurssissa tunnistetaan eri ihmisryhmien lähtökohtaisesti eriarvoinen yhteiskunnallinen asema. Haastateltavat nostavat esille useita rakenteellisia kotoutumisen haasteita: vaikealukuiset epätietoisuutta aiheuttavat maahanmuuttoviraston päätökset, vaikeus saada asuntoa, työllistyä tai päästä opiskelemaan, valtaväestöön kuuluvien ihmisten maahanmuuttajia kohtaan kokema pelko ja ennakkoluuloisuus, yleinen maahanmuuttovastainen ilmapiiri sekä fyysiset ja sanalliset rasistiset hyökkäykset. Kotoutujien positio asemoituu diskurssissa tulkintani mukaan rakenteellisen eriarvoisuuden ja rasismin kohteiksi. Heille ei määrity aktiivista roolia eriarvoisuuden vastustamisessa, vaan he tuntuvat olevan kotouttajien armoilla siinä, mitä tulee hallintopäätösten selvittämiseen ja rasismin kohtaamiseen. Kotouttajien positio on olla aktiivisempi yhteiskunnallisten rakenteiden kritisoija ja rasismin paheksuja, ikään kuin äänen antaja kotoutujien elämää koskevien ongelmien esiin tuomisessa. Joissakin puheenvuoroissa kotoutujat määrittyvät väärin ymmärrettyinä; pelon aiheuttajina, näkymättöminä naisina tai jopa potentiaalisena uhkana, mikäli kotouttaminen epäonnistuu. Kotouttajien tehtävä on hälventää näitä ”valtaväestöllä” olevia väärinymmärryksiä.

Diskurssissa vastuu kotoutumisen mahdollisesta epäonnistumisesta asetetaan yhteiskunnalle ja ”suomalaisille”, sillä nihkeä suhtautuminen ja rasismi ei-suomalaisia kohtaan määrittävät ongelmina. Haastateltavat toteavat, että maahan muuttaneiden ja suomalaisten välillä tulisi olla enemmän kohtaamisia ja vuorovaikutusta. Rasismi tuomitaan ja nähdään yhteiskunnallisena ongelmana, mutta toisaalta sitä myös vähätellään ja rasismi-sanan käyttämistä jossain tapauksissa vältetään. Asiasta keskustelu jää rasismin tunnistamisen, ihmettelyn ja kritisoimisen tasolle (ks. Bahmani & Honkasalo 2016, 69–70). Tutkimuksissa onkin todettu, että (valkoiset) ammattilaiset kokevat rasismin kokemuksista puhumisen ja varsinaisen rasisminvastaisuuden usein vaikeana ja epämukavana (Vuori 2012, 257, 259; Bahmani & Honkasalo 2016, 70 Eliassi 2017; Aghayeva ym. 2021). Puhujat kertovat tekevänsä yhteiskunnallista vaikuttamistyötä organisaationa niin, että maahan muuttaneiden elämään vaikuttavista haasteista kerrotaan eteenpäin. Ilmi ei käy,

ovatko maahan muuttaneet itse mukana vaikuttamistyössä ja kuinka aktiivisesti. Rakenteellisiin ongelmiin ja rasismiin puuttuminen jää tulkintani mukaan parhaimmillaankin vain epävarman haluamisen ja pyrkimisen tasolle, sillä puhujat eivät tuota konkreettisia keinoja vaikuttaa niihin.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin kriittisesti painottuvan diskurssianalyysin avulla, millaisia merkityksiä paikalliset kotouttamistyön ammattilaiset antavat kotouttamiselle ja miten he kuvaavat kotoutujia ja kotouttajia. Tutkimuskysymykset olivat, millaisia diskursseja kotouttamisesta tuotetaan ja millaisiin positioihin kotoutujat ja kotouttajat näissä diskursseissa asetetaan. Tutkimuksen tuloksina esittelin neljä erilaista päädiskurssia: osallisuuden, organisatorisen huolenpidon, suomalaisuutta korostavan ja yhteiskunta-kriittisen diskurssin.

Osallisuuden diskurssissa keskiössä on asiakaslähtöinen ja voimavarakeskeinen kotouttaminen. Vaikka kotoutujat saavat tässä diskurssissa muihin verrattuna vahvimman toimijuuden, sisältää diskurssi paljon puhetta, jossa erityisesti ammattilaiset ovat aktiivisia osallistajia ja antavat tilan ja mahdollisuuden osallistumiselle. Vaikka julkisessa ja poliittisessa keskustelussa kotoutujien osallisuus sidotaan usein vahvasti työelämäosallisuuteen (ks. Keskinen & Vuori 2012, 29; Turtiainen ym. 2018), tässä tutkimuksessa työllistyminen ei noussut esille. Osallisuus määrittyi palvelujen asiakaslähtöisyytenä, kotoutujien toiminnallisena osallistamisena sekä yksilökeskeisenä voimaannuttamisprosessina. Osallisuuden diskurssissa vältetään puhumasta maahanmuuttajista erityisenä asiakasryhmänä ja tuotetaan kuvaa siitä, että jokainen asiakas kohdataan yksilönä. Puhe vaikuttaa kuitenkin retoriselta, sillä yksittäisistä asiakkaista puhuttaessa kansallisuus, pakolaisstatus tai muu asema nostetaan merkityksellisenä esiin. Monet tutkijat ovat kyseenalaistaneet ihmisyyden universaaliutta korostavaa tulkintaa, sillä ”meistä kaikista” puhuminen yhtenä joukkona piilottaa helposti erilaiset valtaerot (Tuori 2007, 170).

Vaikka diskurssien ei voida suoraan väittää kuvastavan totuutta (Jokinen 2016, 338), erilaiset puhetavat saattavat kuvata ainakin osittain myös sitä, miten käytännön asiakastyö toteutuu (Anis 2006, 113; Juhila 2006, 232–233). Osallisuuden diskurssissa positiivista on se, jos vallitsevan puhetavan seurauksena asiakkaat kohdataan kotouttamistyössä yksilöllisesti heidän henkilökohtaista polkuaan ja toimijuuttaan tukien. Toimijat voivat tarjota kotoutujille areenoita, joissa he voivat kokea yhteenkuuluvuuden tunnetta ja yhteisöllisyyttä vahvemmin kuin julkisen vallan palveluissa (Vuori 2012, 252) ja siten lisätä kotoutujien osallisuutta paikalliseen yhteisöön. Haasteena diskurssissa on se, että itsensä

kehittämisen vaatimus voi olla raskas polku, jos samanaikaisesti kohtaa jatkuvaa rasismia ja muuta rakenteellista syrjintää (ks. Masoud ym. 2023, 8–10). Toimintaan osallistuminen ei vielä takaa osallisuuden tunnetta. Yksilön käytettävissä olevat voimavarat ja yhteiskunnan rakenteet vaikuttavat yksilön osallisuuden kokemusten rakentumiseen, eikä yksilöllä aina ole kykyä hyödyntää voimavarojaan käyttöönsä (Särkelä-Kukko 2014, 39). Kuten on todettu, kotoutujien osallisuudella on useita rakenteellisia esteitä. On syytä pohtia, tunnistetaanko osallisuustyössä vain tietynlaiset osallistumisen areenat vai onko voimaantuminen mahdollista myös niin, ettei tavoittele suomalaista, keskiluokkaista, jatkuvaa itsensä kehittämiseen pyrkivää elämäntapaa.

Haasteena yksilöön keskittyvässä voimaannuttamispuheessa on myös epätasa-arvoisten yhteiskunnallisten rakenteiden sivuuttaminen ja vaikutelman antaminen rajattomista mahdollisuuksista. Kotouttamistyössä olisi hyvä pohtia, olisiko yksilöön keskittyvän voimaannuttamisen lisäksi mahdollista pyrkiä yhteisöjen ja ryhmien rakenteelliseen valtauttamiseen, jossa painottuu yhteiskunnassa vähemmän valtaa omistavien ihmisryhmien rakenteellisen aseman parantaminen (ks. Hokkanen 2009). Tämä vaatisi sitä, että asiakkaita kohdattaessa tunnistettaisiin ja tunnustettaisiin rodullistettuihin eroihin liittyvät sosiaalisesti rakentuneet hierarkiat.

Toinen keskeinen diskurssi oli organisatorisen huolenpidon diskurssi, jossa osallisuuden diskurssille vastakkaisesti painottuu järjestelmälähtöisyys. Kotouttaminen lähtee liikkeelle rahoittajan, kotouttajien ja yhteistyökumppaneiden havaitsemista palvelutarpeista tietyille asiakasryhmille. Salla Tuori (2012, 104) toteaa, että erilaisten maahanmuuttajatyötä tekevien projektien toiminnassa käytetään usein osallisuuden ja valtaistumisen käsitteitä, mutta todellisuudessa toimintaa määrittävät pääosin rahoittajan intressit. Asiakaslähtöisyys on usein ristiriidassa instituutioiden asiakkuudelle asettamien kriteerien eli järjestelmälähtöisyyden kanssa (ks. myös Juhila 2006, 252). Tutkimuksen tulokset ovat samassa linjassa julkista kotouttamista koskevan tutkimustiedon kanssa, sillä esimerkiksi Turtiaisen ja kumppaneiden (2018) sekä Tiina Sotkasiiran (2018a) tutkimuksissa korostuu kotouttamistyön järjestelmälähtöisyys. Organisaatiot joutuvat jatkuvasti käymään neuvotteluja siitä, millä ehdoilla palveluita järjestetään.

Organisatorisen huolenpidon diskurssissa kotoutujat määrittyvät lähtökohtaisesti erityisen huolen, passiivisuuden ja autettavuuden kautta, kun taas kotouttajat ja yhteistyökumppanit määrittyvät aktiivisina huolenpitäjinä, ohjaajina ja kannattelijoina. Diskurssi pitää

sisällään myös maahanmuutto- ja kotouttamispolitiikalle tyypillistä luokittelua ja nimeämistä (ks. Mügge & van der Haar 2016, 77) esimerkiksi pakolaisiin, kansainvälisiin opiskelijoihin, työttömiin ja niin edelleen. Diskurssissa tuotetaan käsitystä siitä, että asiakaita on joskus etsittävä ja heistä on pidettävä huolta, sillä yhteiskunta näyttäytyy mahdollisena turvaverkkojen pettäjänä. Asiakastyöhön realisoituessaan tällaisen huolenpidon voi nähdä olevan kohtuullisissa määrin positiivinen seuraus. Särkelä-Kukon (2014, 48) mukaan ihmisellä on oikeus saada huolenpitoa yhteiskunnalta silloin, kun hänellä ei ole voimavaroja. Kotoutujien osallisuus on kuitenkin diskurssissa heikkoa, ja puhettavassa korostuvat ammattilaisten arvio ja näkökulma siitä, millaista kotouttamista tarvitaan ja kenelle sitä suunnataan. Keskityttäessä järjestelmälähtöisyyteen ja palvelutarvepuheeseen ei asiakkaiden osallisuudelle, yksilöllisyydelle ja toimijuuden tunnistamiselle jää välttämättä tilaa.

Kolmannessa, suomalaisuutta korostavassa diskurssissa kotouttamisen tavoitteeksi asetuvat erityisesti kotoutujien ja suomalaisten väliset kohtaamiset ja ei-suomalaisiksi määriteltyjen kotoutujien tutustuttaminen ja opettaminen suomalaisuuteen. Diskurssi edustaa kotoutumisen kulttuurista ulottuvuutta, johon sisältyy paikallisten arvojen, normien ja tapojen oppimista (ks. Heckmann 2006, 24), ja kotouttajat määrittyvät näiden tietojen opettajina. Kotoutujilta ei kuitenkaan odoteta omasta kulttuuristaan luopumista eli täydellistä assimilaatiota (ks. mt., 11). Suomalaisuus esitetään ongelmattomana ja itsestään selvänä, mutta jää epäselväksi, mitä kaikkea se pitää sisällään. Meira Pappi (2019) kysyy, antaako suomalaisuus tilaa ei-valkoisuudelle, äidinkieleltään muulle kuin suomenkielisellet ja onko suomalaisuuden kategoriaan edes mahdollista liittyä, ellei ole syntynyt Suomessa. On tärkeää muistaa, että kaikki kotoutujat eivät halua identifioitua suomalaiseksi tai koe suomalaisuutta tavoiteltavana ja samaistuttavana kategoriana (esim. Varjonen 2013, 155).

Suomalaisuutta korostavassa diskurssissa kotoutujat määrittyvät puheessa suomalaisen edistyksen ihmettelijöinä tai yhden ominaisuutensa, kuten osaamattomuutensa kautta. Tämän vuoksi puhettavassa korostuu valtasuhteen epätasa-arvoisuus suomalaisiksi ja ei-suomalaisiksi oletettujen ihmisryhmien välillä (ks. Keskinen 2012, 319). Diskurssille ominainen tapa suhtautua kotoutujiin tietämättöminä oppilaina, joita tulee neuvoa suomalaisuuteen, tuottaa eroa ”heidän” ja ”meidän” välille eli uusintaa syrjiviä yhteiskunnallisia valtarakenteita (Tuori 2007, 170–171). Tuloksista voi havaita muista tutkimuksista tutun tavan puhua monikulttuurisuudesta. Suomalaisuudesta puhuttaessa unohdetaan

suomalaisuuden sisäiset erot ikään kuin suomalaisuus olisi yhtenäistä ja kaikkien jakamaa (ks. (Lehtonen & Löytty 2003, 7–9), kun taas monikulttuurisuus tai kansainvälisyys on jotain, jonka maahan muuttaneet tuovat kohtaamisiin mukanaan.

Yhteiskuntakriittiseksi diskurssiksi nimeämässäni puhettavassa kotouttamisen haasteeksi ja kritiikin kohteeksi määrittyy rasistinen yhteiskunta, vaikkakin rasismi on sana, jonka sanomista vältetään. Diskurssissa peräänkuulutetaan parempaa kotouttamista ja kohtelua kotoutujille, mutta tarkempi kriittinen analyysi paljastaa, että kotoutujat määrittyvät useissa puheenvuoroissa paitsi etäisessä suhteessa kotouttamiseen, myös alisteisessa valossa muille toimijoille – jopa potentiaalisena uhkana (ks. myös Masocha 2015, 580). Valtaväestön hallitsema yhteiskunta ja heidän maahanmuuttoaan koskevat, puhujien tuottaman kuvan mukaan osittain ymmärrettävät mutta kuitenkin turhat pelot asettuvat puheessa vastakkain maahanmuuttajaväestön kanssa, joka näitä pelkoja aiheuttaa. Kotouttajat rakentavat diskurssissa itselleen positiota rakenteellisen eriarvoisuuden vastustajina, mutta silti puheenvuoroissa etäännytetään itsensä ja edustamansa organisaatio aktiivisesta rasismin vastaisesta työstä. Vaikka diskurssissa esitetään puhetta, jossa kritiikki ei paikannu kotoutujiin ja jonka pyrkimys on parantaa heidän asemaansa, se sisältää useita tämän tavoitteen kannalta ongelmallisia sanavalintoja.

Tutkimuksen tuloksina esiin nostamieni diskurssien perusteella kotouttamistyöstä tuotetaan vaihtelevaa, monipuolista ja osin ristiriitaista puhetta. Paikallistoimijoiden haastattelupuheessaan tuottamien kotouttamisen diskurssien yhteinen tavoite on edistää kotoutumista, mutta diskursseihin kytkeytyvät puhettavat rakentavat keskenään hyvin erilaista polkua tavoitteeseen pääsemiseen. Kotouttaminen näyttäytyy moniulotteisena ilmiönä, johon osallistuvat kotoutujien itsensä lisäksi kotouttajat, palvelujärjestelmä, poliittinen konteksti sekä laajemmin koko yhteiskunta. Kotouttajat asemoituvat diskursseissa positiioihin, joissa heillä on selkeästi vahvempi toimijuus kuin kotoutujilla. Tämä on toisaalta tyypillistä institutionaalisissa ammattilaisen ja asiakkaan välisissä kohtaamisissa (Juhila 2006, 206).

Tutkimustulokset heijastelevat yhteiskunnallista kotouttamista koskevaa keskustelua sekä aiempaa tutkimustietoa. Tutkimuksen tulokset ovat hyvin samansuuntaisia esimerkiksi Merja Aniksen (2006) tutkimuksen kanssa, jossa tutkittiin sosiaalityöntekijöiden puheessa ilmeneviä diskursseja maahanmuuttajatyöstä. Julkisessa keskustelussa ja kotouttamispolitiikassa kotouttamisesta puhutaan vaihtelevasti ja keskeisessä

lainsäädännössä painotetaan erityisesti kotoutujien osallisuuden edistämistä ja suomalaisen yhteiskunnan ja kulttuurin tuntemista (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010), mikä heijastui myös tämän tutkimuksen tuloksiin. Yhteiskunnassa kiertävillä diskursseilla on taipumusta siirtyä myös ammattilaisten puheisiin (Keskinen 2012, 299).

Tavoitteena tässä tutkimuksessa oli löytää uusia tapoja ymmärtää kotouttamista ja ohjata pohtimaan kriittisesti kotouttamisen ja kotoutumisen ilmiöitä. Kriittisesti painottuva diskurssianalyysi pystyy paljastamaan muutoin helposti piiloon jääviä asioita, kuten kotouttamistyöhön liittyvää (kielellistä) vallankäyttöä. Kotouttamistyö pitää sisällään monenlaista määrittelyä, normittamista ja valtaa siinä, mitä kotoutumisen kannalta nostetaan erityisen arvostettavaksi ja tavoiteltavaksi. Tulosten perusteella esimerkiksi kotoutujien vuorovaikutuksesta ”kantasuomalaisten” kanssa puhuttiin tavoiteltavampana kuin kotoutujien ”jäämistä” omiin yhteisöihinsä. Kotouttamisorganisaatioissa vallalla olevat puhe- tavat vaikuttavat paitsi siihen, millainen asema kotoutujille ja kotouttajille muodostuu, myös siihen, miten kotouttaminen ymmärretään yhteiskunnassa laajemminkin.

Tutkimus osoittaa, että myös lähtökohtaisesti positiivisena pidettyyn työtapaan eli osallistamiseen liittyy monenlaista valtaa, kuten määrittelyä siitä, mitä pidetään toivottavana osallistumisena. Asiakaslähtöisyyttä ja asiakkaiden yksilöllisyyttä korostava puhe on paikallisten kotouttamistyön ammattilaisten puheessa yleistä, mutta tarkemmin katsottuna kyse on osallistamisesta eli siitä, että palvelujärjestelmä antaa oikeutuksen ja kriteerit osallistumiselle (ks. Honkasalo 2012, 268). Osallisuuden diskurssissakin kotoutujien osallisuus on ammattilaisten käsissä. Osallisuuden nähdään olevan erityisen mahdollista ”suomalaisuuteen” rohkeasti sukeltamalla, mikä rajaa kotoutujien omia mahdollisuuksia määritellä osallisuuden areenoita ja ehtoja. Katson olevan eettisesti arveluttavaa, jos voimaantumisen tai ylipäänsä kotouttamistyön keskiöön asetetaan suomalaisuuden normi. Kotoutujilla tulee olla yhdenvertainen asema yhteiskunnassa riippumatta siitä, samaistuvatko ja identifioituvatko he suomalaisuuteen vai eivät.

Tutkimustani kriittisesti arvioitaessa näen rajallisten resurssien vuoksi valmiina hankitun tutkimusaineiston olleen sen suurin mahdollinen kompastuskivi. Kuten aiemmissa luvuissa kerroin, valmis aineisto aiheutti tutkimusprosessin aikana epävarmuutta muun muassa aineiston koon ja litteraatin tarkkuuden riittävydestä. Aineiston itse kokoamalla olisin voinut vaikuttaa sen kokoon ja haastattelukysymyksiin sekä olisin voinut ottaa analyysissä mahdollisesti tarkemmin huomioon haastattelun vuorovaikutuskontekstin.

Konteksti on vaikuttanut siihen, millaiseksi aineisto on muodostunut. Haastattelun teema, haastattelijan kysymykset ja vuorovaikutuksen kulku ohjaavat puhettavan eli diskurssin muodostumista (Pietilä 2010, 244; Juhila 2016b, 153). On mahdollista, että haastateltavat eivät ole ryhtyneet puhumaan esimerkiksi rasismien aktiivisesta vastustamisesta, koska ovat ajatelleet, ettei se kuulu haastattelun teemoihin. Tämä epävarmuus aiheutti sen, että koin tiettyä varovaisuutta aineistoa tulkittaessa. Näen kuitenkin, että aineisto ja analyysi sopivat hyvin yhteen, vaikka kuten sanottua, olisin toivonut litteraatilta enemmän tarkkuutta. Aineiston kokoaja Marianne Pulkkinen (2019) on tehnyt omassa tutkimuksessaan samankaltaisia havaintoja ja tutkimustuloksia, vaikka tutkimustehtävä ja metodologia poikkeavat toisistaan.

Tämän tutkimuksen tulokset jakavat aiemman tutkimustiedon kritiikin siitä, että kotouttaminen on pääasiassa valtaväestön määrittelemää toimintaa ja vallankäyttöä (ks. Eliassi 2017, 16–18). Paikalliset kotouttamistyön ammattilaiset eivät tässä tutkimuksessa pohtineet omaa valtaväestöön kuulumistaan ja sen mukanaan tuomaa valta-asemaa. Toisaalta tulokset kertovat, että kotouttamisesta tuotetun puheen ei tarvitse olla läpikotaisin järjestelmälähtöistä, työllistymiseen tähtäävää ”massakotouttamista” (ks. Turtiainen ym. 2018, 351), vaan myös osallisuuden edistämiseksi on tilaa. Aiempaan tutkimustietoon verrattuna tämä tutkimus nostaa esiin vahvimmin juuri kotouttamisen osallistavan ulottuvuuden. Kotouttaminen voi olla yhteisöllisen, osallistavan tilan ja toiminnan rakentamista, jossa pyritään löytämään yksilöllisiä voimavaroja ja kuunnellaan aidosti kotoutujien toiveita. Samalla on tärkeää tarkastella, mitä osallistamiseen ja voimaantumiseen pyrkivällä työskentelyllä tavoitellaan.

Tutkimus haastaa pohtimaan institutionaalista kielenkäyttöä, sillä sanoilla on voimaa rakentaa erilaisia merkityksiä. Ammattilaisten tapa merkityksellistää kotouttamista, kotoutujia ja kotouttajia vaikuttaa siihen, kuinka he kohtaavat asiakkaitaan. Kotouttamistyön ammattilaiset puhuivat kotoutujista muun muassa ihmisinä, asiakkaina, miehinä, naisina, maahanmuuttajina ja kuntalaisina sekä ”heinä”, joista viimeisin korostaa puhujan etäisyyttä kyseisestä ihmisryhmästä (Masocha 2015; Kimanen 2022, 140–141). Kielenkäyttö sisältää aina mahdollisuuden valita, millä sanoilla viittaamme asiakkaisiimme ja eri ihmisryhmiin, mikä muokkaa käsitystämme kyseessä olevasta asiasta (ks. Taylor 2013, 18). Kotouttamistyötä tekevissä organisaatioissa ja laajemminkin yhteiskunnassa on tärkeää pohtia, mistä vallitsevat puhettavat määrittellä kotouttamista ja kotoutumista tulevat ja

mihin normeihin kotouttaminen yhteiskunnallisesti ja institutionaalisissa käytännöissä perustuu. Organisaatioissa on tärkeää käydä keskustelua siitä, mitä työssä käytettävillä käsitteillä tarkoitetaan. Suomalaisuuden ja sukupuolen kaltaiset kategoriat on mahdollista nähdä monimuotoisina, vaihtelevina ja kyseenalaistettavina.

Kotouttaminen vaatii ammattilaisilta jatkuvaa pohdintaa siitä, millainen työskentely on eettisesti kestävä ja perusteltua. Työssä tulee vastaan tilanteita, joissa kansallinen lainsäädäntö on ristiriidassa ihmisoikeuksien ja sosiaalialan etiikan kanssa, ja kotouttajien on toiminnallaan mahdollista joko tukea tai rajoittaa kotoutujien osallisuuden ja toimijuuden toteutumista. Suomessa on käyty laajasti kesän 2023 aikana tervetullutta keskustelua muun muassa rasismista, mikä lisää tietoisuutta rodullistettujen vähemmistöjen asemasta (ks. esim. Piirainen 2023). Olen samaa mieltä Masoudin ja kumppanien (2023, 2) kanssa siitä, että kotouttamista niin politiikkana kuin käytäntönäkin tulisi tarkastella nykyistä kriittisemmin ja huomioida paremmin kotouttamiseen liittyviä valtasuhteita. Kotouttamistyössä on näkemystä ja valmiutta yhteiskunnalliseen vaikuttamis- ja rasisminvastaiseen työhön, mutta tarvitsee lisää keskustelua ja toimivia rakenteita työn kehittämiseksi. Jotta kotoutumisen tavoite, eli maahan muuttaneiden osallisuuden ja yhdenvertaisuuden lisääntyminen (Työ- ja elinkeinoministeriö 2021, 15) toteutuisi, tarvitsemme lisää rodullistavia valtasuhteita analysoivaa tutkimusta, jossa kuullaan erityisesti kotoutujia itseään.

LÄHTEET

- Ager, Alastair & Strang, Alison 2008:** Understanding Integration: A Conceptual Framework. *Journal of Refugee Studies* 21 (2), 166–191.
- Aghayeva, Ulkar & Amzil, Jasmina & Assulin, Jasmin & Eid, Mona & Jobe, Aminta & Jäske, Alice & Kasongo, Jenny & Kiviranta, Lina & Lemma, Aurora & Moua, Michaela & Omwami, Irene & Onwen, Akunna & Sakilayan-Latvala, Margarita & Salleh-Hoddin, Amiirah & Sandberg, Paloma & Wekesa, Sophia 2021:** AR-Chat – keskustelua antirasismista. Teoksessa Keskinen, Suvi & Seikkula, Minna & Mkwesha, Faith (toim.): *Rasismi, valta ja vastarinta. Rodullistaminen, valkoisuus ja koloniaalisuus Suomessa*. Gaudeamus. Helsinki, 22–44.
- Alitolppa-Niitamo, Anne & Säävälä, Minna 2013:** Johdattelua kirjan teemoihin. Teoksessa Alitolppa-Niitamo, Anne & Fågel, Stina & Säävälä, Minna (toim.): *Olemme muuttaneet – ja kotoudumme. Maahan muuttaneen kohtaaminen ammatillisessa työssä*. Väestöliitto ry.
- Anis, Merja 2006:** Lastensuojelun ammattilaisten tulkintoja maahanmuuttajasosiaalityöstä. *Janus: sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 14 (2), 109–126.
- Anis, Merja 2008:** Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat. Väestöliitto. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 47/2008.
- Anis, Merja & Turtiainen, Kati 2021:** Social Workers’ Reflections on Forced Migration and Cultural Diversity—Towards Anti-Oppressive Expertise in Child and Family Social Work. *Social Sciences* 10 (3), 79.
- Bahmani, Airin & Honkasalo, Veronika 2016:** Kulttuurisensitiivinen sukupuoli. Monikulttuurinen sukupuolisensitiivinen työ setlementtiliikkeessä. *Setlementtijulkaisu* nro 44.
- Buchert, Ulla 2015:** Maahanmuuttajuuden institutionaaliset kategoriat. *Kuntoutussäätiön tutkimuksia* 87/2015. Helsinki.
- Burr, Vivien 2015:** *Social Constructionism*. Taylor & Francis Group. London and New York.
- Casimiro, Suzy & Hancock, Peter & Northcote, Jeremy 2007:** Isolation and Insecurity: Resettlement Issues Among Muslim Refugee Women in Perth, Western Australia. *Australian Journal of Social Issues* 42 (1), 55–69.
- Castaneda Anu E. & Mäki-Opas, Johanna & Jokela, Satu & Kivi, Nina & Lähteenmäki, Minna & Miettinen, Tanja & Nieminen, Satu & Santalahti, Päivi 2018:** Pakolaisten mielenterveyden tukeminen Suomessa. PALOMA-käsikirja. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-100-3>.
- Elfving Ström, Eeva 2021:** Rasismi ja rodullistaminen. Askelmerkkejä rasisminvastaiseen sosiaalityöhön. Teoksessa Matthies, Aila-Leena & Svenlin, Anu-Riina & Turtiainen, Kati (toim.): *Aikuissosiaalityö. Tieto, käytäntö ja vaikuttavuus*. Gaudeamus. Helsinki, 164–173.
- Eliassi, Barzoo 2013:** Orientalist Social Work: Cultural Otherization of Muslim Immigrants in Sweden. *Critical Social Work* 14 (1), 33–47.
- Eliassi, Barzoo 2017:** Conceptions of Immigrant Integration and Racism Among Social Workers in Sweden. *Journal of Progressive Human Services* 28 (1), 6–35.

- Fairclough, Norman 2013:** *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. Second ed. Routledge. New York.
- Garcés-Mascareñas, Blanca & Rinus Penninx 2016:** Introduction: Integration as a ThreeWay Process Approach? Blanca Garcés-Mascareñas & Rinus Penninx (toim.): *Integration Processes and Policies in Europe. Contexts, Levels and Actors*. IMISCOE Research Series. Springer Open: IMISCOE. 1–9.
- Haikkola, Lotta & Sotkasiira, Tiina 2017:** Työvoimapaalvelut työmarkkinapolkujen muokkaajina. Esimerkkinä tapaustutkimukset kotouttamisen kentällä. *Yhteiskuntapolitiikka* 82 (6), 715–721.
- Haverinen, Ville-Samuli 2018:** Pakotetusta toimeentuloisuudesta – turvapaikanhakijoiden kotoutuminen vastaanotto toiminnan osana. *Janus: sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 26 (4), 309–325.
- Heckmann, Friedrich 2006:** *Integration and Integration Policies: IMISCOE Network Feasibility Study*. European Forum for Migration Studies, INTPOL TEAM.
- Heino, Eveliina 2018:** Yhteiskunnan jäsenyyden ehdot. Arjen kansalaisuuden rakentaminen ja peruspalvelukokemukset venäläistaustaisten perheiden kertomuksissa. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta.
- Heino, Eveliina & Jäppinen, Maija 2022:** Näkökulmia kulttuurin merkityksiin sosiaalityön käytännöissä ja tutkimuksessa. *Janus: sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 30 (2), 174–181.
- Hiitola, Johanna 2021:** Pakolaisten toimijuus erossa perheestä. Teoksessa Matthies, Aila-Leena & Svenlin, Anu-Riina & Turtiainen, Kati (toim.): *Aikuissosiaalityö. Tieto, käytäntö ja vaikuttavuus*. Gaudeamus. Helsinki, 118–134.
- Hiitola, Johanna & Anis, Merja & Turtiainen, Kati 2018:** Johdanto. Teoksessa Hiitola, Johanna & Anis, Merja & Turtiainen, Kati (toim.): *Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi. Kohtaamisissa kehittyviä käytäntöjä*. Vastapaino. Tampere, 6–29.
- Hiitola, Johanna & Peltola, Marja 2018:** Tuotettu ja koettu toiseus viranomaisten ja maahanmuuttotustaisten vanhempien kohtaamisissa. Teoksessa Hiitola, Johanna & Anis, Merja & Turtiainen, Kati (toim.): *Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi. Kohtaamisissa kehittyviä käytäntöjä*. Vastapaino. Tampere, 124–145.
- Hiitola, Johanna & Vuori, Jaana 2018:** Afganistanilaisten pakkomuuttajien arjen kansalaisuus ja toiminnan mahdollisuudet. *Janus: sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 26 (4), 326–342.
- Hokkanen, Liisa 2009:** Empowerment valtaistumisen ja voimaantumisen dialogina. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.): *Sosiaalityö ja teoria*. PS-kustannus. Jyväskylä, 315–337.
- Honkasalo, Veronika 2012:** Nuorisotyön monikulttuurisuus ja sukupuoli. Teoksessa Keskinen, Suvi & Vuori, Jaana & Hirsiaho, Anu (toim.): *Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*. Tampereen Yliopistopaino. Tampere, 263–290.
- Hosseini, Mostafa & Punzi, Elisabeth 2021:** Afghan unaccompanied refugee minors' understandings of integration. An interpretative phenomenological analysis. *Smith College Studies in Social Work* 91 (3), 165–186.
- Hosseini, Mostafa & Punzi, Elisabeth 2022:** Integration from the perspective of young women who came to Sweden as unaccompanied asylum-seeking girls from Afghanistan. An interpretative phenomenological analysis. *European Journal of Social Work* 25 (2), 263–275.

- Isola, Anna-Maria & Kaartinen Heidi & Leemann, Lars & Lääperi, Raija & Schneider, Taina & Valtari, Salla & Keto-Toko, Anna 2017:** Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Työpöytä 33/2017. Suomen Yliopistopaino. Helsinki.
- Jokinen, Arja 2016:** Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.): Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Vastapaino. Tampere, 338–368.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi 2016a:** Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.): Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Vastapaino. Tampere, 75–104.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi 2016b:** Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.): Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Vastapaino. Tampere, 267–310.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 2016:** Diskursiivinen maailma: Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.): Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Vastapaino. Tampere, 25–50.
- Juhila, Kirsi 2006:** Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Vastapaino. Tampere.
- Juhila, Kirsi 2016a:** Tutkijan positiot. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.): Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Vastapaino. Tampere, 411–443.
- Juhila, Kirsi 2016b:** Miten tarinasta tulee tosi? Faktuaalistamisstrategiat viranomaispuheessa. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.): Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Vastapaino. Tampere, 145–177.
- Kananoja, Aulikki 2017:** Kansalaistoiminta osana sosiaalipolitiikkaa. Teoksessa Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo (toim.): Sosiaalityön käsikirja. 4. uudistettu laitos. Tietosanoma. Helsinki, 94–102.
- Keskinen, Suvi 2012:** Arjen kansalaisuus, sukupuoli ja kotouttamistyö. Teoksessa Keskinen, Suvi & Vuori, Jaana & Hirsiaho, Anu (toim.): Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa. Tampereen Yliopistopaino. Tampere, 235–262.
- Keskinen, Suvi & Mkwesha, Faith & Seikkula, Minna 2021:** Teoreettisen keskustelun avaimet: Rasismi, valkoisuus ja koloniaalisuuden purkaminen. Teoksessa Keskinen, Suvi & Seikkula, Minna & Mkwesha, Faith (toim.): Rasismi, valta ja vastarinta. Rodullistaminen, valkoisuus ja koloniaalisuus Suomessa. Gaudeamus. Helsinki, 45–68.
- Keskinen, Suvi & Vuori, Jaana 2012:** Erot, kuuluminen ja osallisuus hyvinvointiyhteiskunnassa. Teoksessa Keskinen, Suvi & Vuori, Jaana & Hirsiaho, Anu (toim.): Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa. Tampereen Yliopistopaino. Tampere, 7–35.
- Kimanen, Anuleena & Varjonen, Sirkku & Sotkasiira, Tiina & Nivala, Elina & Rynnänen, Sanna 2022:** Kulttuuristamista vai kulttuurienvälistä oppimista? Diskursiivinen analyysi turvapaikanhakijoiden vastaanottotoiminnan ammattilaisten puheesta. Aikuiskasvatus, 42 (2), 133–145.
- Korac, Maja 2003:** Integration and How We Facilitate It: A Comparative Study of the Settlement Experiences of Refugees in Italy and the Netherlands. *Sociology* 37 (1), 51–68.

- Kuula, Arja & Tiitinen, Sanni 2010:** Eettiset kysymykset ja haastattelujen jatkokäyttö. Teoksessa Ruusu vuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.): Haastattelun analyysi. Vastapaino. Tampere, 446–459.
- Laakkonen, Heli 2023:** ”Ammuttaisiinko minutkin” – poliitikkojen rasistiset kirjoitukset herättävät maahanmuuttajissa pelkoa. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000009750144.html>. Viitattu 1.8.2023.
- Lappalainen, Pertti 2017:** Kotouttamispolitiikka 2010-luvulla: Osallisuusideaaleja ja mikroherruutta. Janus: sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti 25 (4), 334–341.
- Lakka, Päivi & Karismo, Anna & Paukkeri, Marica 2023:** Professori: Huolena on, että Purran rasististen kirjoitusten kuittaaminen pelkällä pahoittelulla oikeuttaa vihapuheeseen myös jatkossa. <https://yle.fi/a/74-20041184>. Viitattu 25.7.2023.
- Laki kotoutumisen edistämisestä (1386/2010).**
- Leemann, Lars & Hämäläinen, Riitta-Maija 2016:** Asiakasosallisuus, sosiaalinen osallisuus ja matalan kynnyksen palvelut. Pohdintaa käsitteiden sisällöstä. Yhteiskuntapolitiikka 81 (5), 586–594.
- Leemann, Lars & Martelin, Tuija & Koskinen, Seppo & Härkänen Tommi & Isola, Anna-Maria 2022:** Development and Psychometric Evaluation of the Experiences of Social Inclusion Scale. *Journal of Human Development and Capabilities* 23 (3), 400–424.
- Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli 2003:** Miksi Erilaisuus? Teoksessa Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.): Erilaisuus. Vastapaino. Tampere, 7-17.
- Locke, Terry 2004:** Critical Discourse Analysis. Continuum. London and New York.
- Löytty, Olli 2005:** Toiseus. Kuinka tutkia kohtaamisia ja valtaa. Teoksessa Rastas, Anna & Huttunen, Laura & Löytty, Olli (toim.): Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta. Vastapaino. Tampere, 161–189.
- Masocha, Shepard 2015:** Construction of the ‘other’ in social workers’ discourses of asylum seekers. *Journal of Social Work* 15 (6), 569–585.
- Masoud, Ameera & Kurki, Tuuli & Brunila, Kristiina & Holm, Gunilla 2023:** Racialised Integration: Arabic-Speaking Refugees and Immigrants’ Experiences on the Paradoxes of Integration. *Nordic Journal of Migration Research* 13 (1), 1–18.
- Matthies, Aila-Leena 2014:** How Participation, Marginalization and Welfare Services are Connected. Teoksessa Aila-Leena Matthies & Lars Uggerhøj (toim.) Participation, Marginalization and Welfare Services – Concepts, Politics and Practices Across European Countries. Ashgate. Farnham, 3–19.
- Mügge, Liza & van der Haar, Marleen 2016:** Who Is an Immigrant and Who Requires Integration? Categorizing in European Policies. Teoksessa Garcés-Mascares, Blanca & Penninx, Rinus (toim.): Integration Processes and Policies in Europe. Contexts, Levels and Actors. IMISCOE Research Series. Springer Open: IMISCOE. 77–90.
- Närhi, Kati & Kokkonen, Tuomo, & Matthies, Aila-Leena 2014:** Asiakkaiden osallisuus ja työntekijöiden harkintavalta palvelujärjestelmässä. Janus: sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti 22 (3), 227–244.
- Opetushallitus 2019:** Tarvitaanko uutta tai päivitettyä käsitteistöä, kun puhutaan maahanmuutosta, kotoutumisesta tai kielellisestä ja kulttuurisesta moninaisuudesta? <https://www.oph.fi/fi/tietoa-meista/tarvitaanko-uutta-tai-paivitettya-kasitteistoa-kun-puhutaan-maahanmuutosta>. Viitattu 1.8.2023.

- Pappi, Meira 2019:** Turvapaikanhakijat ja suomalaisuus: kotouttamiskeskustelussa rakentuva kansallisuuden kuva. Teoksessa Lyytinen, Eveliina (toim.): Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa. Siirtolaisuusinstituutti. Turku, 253–275.
- Peltola, Marja 2014:** Kunnollisia perheitä. Maahanmuutto, sukupolvet ja yhteiskunnallinen asema. Verkkojulkaisuja 124. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Penninx, Rinus & Garcés-Mascareñas, Blanca 2016:** The Concept of Integration as an Analytical Tool and as a Policy Concept. Teoksessa Garcés-Mascareñas, Blanca & Penninx, Rinus (toim.): Integration Processes and Policies in Europe. Contexts, Levels and Actors. IMISCOE Research Series. Springer Open: IMISCOE. 11–30.
- Pentikäinen, Marja 2005:** Loputtomalla matkalla. Kertomuksia pakolaisuudesta. Toimittanut Lassi Saressalo. Etnika. Helsinki.
- Petäjaniemi, Maria & Lanas, Maija, & Kaukko, Mervi 2018:** Osallisuus turvaa hakevan reunaehdoissa: Hätämajoitusyksikössä asuvien nuorten miesten kertomuksia arjesta. Aikuiskasvatus 38 (1), 4–17.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne 2019:** Uusi kurssi kohti diskurssia. Vastapaino. Tampere.
- Pietilä, Ilkka 2010:** Ryhmä- ja yksilöhaastattelun diskursiivinen analyysi. Kaksi aineistoa erilaisina vuorovaikutuksen kenttinä. Teoksessa Ruusu vuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.): Haastattelun analyysi. Vastapaino. Tampere, 212–241.
- Piirainen, Elli 2023:** Tutkija: Suomessa pitäisi puuttua rasismiin, mutta sen sijaan kiistellään koko ilmiön olemassaolosta. <https://yle.fi/a/74-20042488>. Viitattu 3.8.2023.
- Pohjola, Anneli 2010:** Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus. Helsinki, 19–74.
- Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret 1987:** Discourse and Social Psychology. Beyond Attitudes and Behaviour. Sage Publications. London.
- Pulkkinen, Marianne 2019:** Paikallisten organisaatioiden ja järjestöjen rooli kotouttamistyössä Jyväskylässä. Työntekijöiden kokemuksia kotouttamistyöstä. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Historian ja etnologian laitos.
- Pulkkinen, Marianne (Jyväskylän yliopisto) 2018:** Paikallisten organisaatioiden rooli kotouttamistyössä Jyväskylässä 2018 [sähköinen tietoaaineisto]. Versio 1.0 (2020-03-12). Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja]. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD3365>.
- Ronkainen, Suvi & Pehkonen, Leila & Lindblom-Yläne, Sari & Paavilainen, Eija 2020:** Tutkimuksen voimasanat. Sanoma Pro Oy. Helsinki.
- Rouvinen-Wilenius 2014:** Kohti osallisuutta – mikä estää, mikä mahdollistaa. Teoksessa Jämsén, Arja, & Pyykkönen, Anne (toim.): Osallisuuden jäljillä. Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys. Saarijärvi, 51–68.
- Saukkonen, Pasi 2013:** Erilaisuuksien Suomi. Vähemmistö- ja kotouttamispolitiikan vaihtoehdot. Gaudeamus. Helsinki.
- Saukkonen, Pasi 2020:** Suomi omaksi kodiksi. Kotouttamispolitiikka ja sen kehittämismahdollisuudet. Gaudeamus. Helsinki.
- Saurama, Erja & Nurmi, Anna & Heino, Päivi 2020:** Pakotettu muutto ja ontologisen turvallisuuden rakentuminen. Yhteiskuntapolitiikka 85 (2), 135–145. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020040110046>.

- Seikkula, Minna & Hortelano, Pauline 2021:** Arjen rasismi ja rasisminvastaisuus arjessa. Teoksessa Keskinen, Suvi & Seikkula, Minna & Mkwesha, Faith (toim.): Rasismi, valta ja vastarinta. Rodullistaminen, valkoisuus ja kolonialisuus Suomessa. Gaudeamus. Helsinki, 14–161.
- Siirto, Ulla & Hammar, Sari 2017:** Kansalaisjärjestöt moniuskontoisen ympäristön toimijoina ja uskontolukutaidon edistäjinä. Teoksessa Jäppinen, Maija & Metteri, Anna & Ranta-Tyrkkö, Satu & Rauhala, Pirkko-Liisa (toim.): Kansainvälinen sosiaalityö. 2. painos. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2016. UNIpress. Kuopio, 162–186.
- Sisäministeriö 2023:** Maahanmuuttopolitiikka perustuu yhteisiin linjauksiin ja sopimuksiin. <https://intermin.fi/maahanmuutto/maahanmuuttopolitiikka>. Viitattu 25.7.2023.
- Sotkasiira, Tiina 2017:** Inklusiota kiihdyttämässä. Havaintoja kotouttamisen kentältä. Teoksessa Teppo Eskelinen, Hannele Harjunen, Helena Hirvonen, Eeva Jokinen (toim.): Tehostamistalous. SoPhi. Jyväskylä, 120–139.
- Sotkasiira, Tiina 2018a:** Kotoutumista vai hyvinvointia? Metafora-analyysi syrjäseutujen kotopalveluista. Teoksessa Hiitola, Johanna & Anis, Merja & Turtiainen, Kati (toim.): Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi. Kohtaamisissa kehittyviä käytäntöjä. Vastapaino. Tampere, 30–52.
- Sotkasiira, Tiina 2018b:** Tietävä, tulkitseva ja taisteleva asiantuntijuus turvapaikanhakijoiden sekä ammattilaisten ja vapaaehtoisten välissä kohtaamisissa. Janus: sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti 26 (4), 292–308.
- Sundar, Purnima & Ly, Mylan 2013:** Multiculturalism. Teoksessa Gray, Mel & Webb, Stephen (toim.): Social Work Theories and Methods. SAGE. Los Angeles, California, 126–136.
- Suurpää, Leena 2002:** Hyvää tahtoa vai hyvää vaihtoa? Maahanmuuttajien kotoutumisohjelmat solidaarisuuden valossa. Yhteiskuntapolitiikka 67 (1), 13–26.
- Särkelä-Kukko, Mona 2014:** Osallisuuden eriarvoisuus ja eriarvoistuminen. Teoksessa Jämsén, Arja, & Pyykkönen, Anne (toim.): Osallisuuden jäljillä. Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys. Saarijärvi, 34–49.
- Talentia 2022:** Arki, arvot ja etiikka. Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. 3. painos.
- Taylor, Stephanie 2013:** What is Discourse Analysis? Bloomsbury Academic. London.
- Tuori, Salla 2007:** Erontekoja – Rodullistetun sukupuolen rakentuminen monikulttuurisessa naispolitiikassa. Teoksessa Kuorti, Joel & Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.): Kolonialismin jäljet: keskustat, periferiat ja Suomi. Gaudeamus. Helsinki, 156–174.
- Tuori, Salla 2012:** Kuunteleminen monikulttuurisuuden mahdollistajana. Teoksessa Keskinen, Suvi & Vuori, Jaana & Hirsiaho, Anu (toim.): Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa. Tampereen Yliopistopaino. Tampere, 101–120.
- Turtiainen, Kati 2017:** Pakkomuutto sosiaalityössä kohdattavana ilmiönä. Teoksessa Jäppinen, Maija & Metteri, Anna & Ranta-Tyrkkö, Satu & Rauhala, Pirkko-Liisa (toim.): Kansainvälinen sosiaalityö. 2. painos. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2016. UNIpress. Kuopio, 203–224.
- Turtiainen, Kati & Kokkonen, Tuomo & Viitasalo, Katri 2018:** Aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuudet kotouttamistyön ulkoisten ehtojen ja maahanmuuttajien tarpeiden ristipaineissa. Janus: sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti 26 (4), 343–360.

- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019:** Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. Toinen, uudistettu painos. Helsinki.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2023:** Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan HTK-ohje 2023. https://tenk.fi/sites/default/files/2023-03/HTK-ohje_2023.pdf
- Työ- ja elinkeinoministeriö 2021:** Kotoutumisen sanasto: 1. laitos. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2021:54.
- Työ- ja elinkeinoministeriö 2022:** Kotoutumislain kokonaisuudistuksen tärkein tavoite on maahanmuuttaneiden kotoutumisen ja työllistymisen nopeutuminen. <https://tem.fi/-/kotoutumislain-kokonaisuudistuksen-tarkein-tavoite-on-maahanmuuttaneiden-kotoutumisen-ja-tyollistymisen-nopeutuminen->. Viitattu 21.6.2023.
- Valtioneuvosto 2023:** Vahva ja välittävä Suomi. Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma 20.6.2023. Valtioneuvoston julkaisuja 2023:58. urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-763-8.
- Valtonen, Kathleen 2008:** Social Work and Migration: Immigrant and Refugee Settlement and Integration. Ashgate. Burlington.
- Varjonen, Sirkku 2013:** Ulkopuolinen vai osallistuja? Identiteetit, ryhmäsuhteet ja integraatio maahanmuuttajien elämäntarinoissa. Sosiaalitieteiden laitos. Helsinki.
- Virkki, Tuija & Lehtikangas, Mari 2014:** Monikulttuurisuus ja sukupuoli parisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten toimijuutta tukevassa auttamistyössä. Janus: sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti 1 (2), 119–137.
- Vuori, Jaana 2012:** Arjen kansalaisuus, sukupuoli ja kotouttamistyö. Teoksessa Keskinen, Suvi & Vuori, Jaana & Hirsiaho, Anu (toim.): Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa. Tampereen Yliopistopaino. Tampere, 235–262.
- Vuori, Jaana 2015:** Kotouttaminen arjen kansalaisuuden rakentamisena. Yhteiskuntapolitiikka 80 (4), 395–404.
- Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto 2020:** Aineistojen yleiset käyttöehdot. Tampereen yliopisto. <https://services.fsd.tuni.fi/docs/terms-of-use>. Viitattu 29.6.2023.